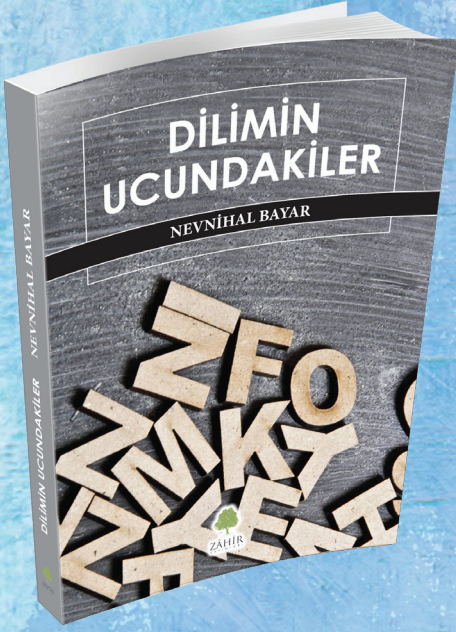

MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ KADEM

ÜÇ AYLIK MÛSİKÎ VE EDEBİYAT DERGİSİ / 44 / İLKBAHAR-YAZ 2025

KENAN RİFÂÎ (1867-1950) MÜTASAVVİF-ŞAİR / MÜELLİF: MUSTAFA TAHRALİ • NUTK-U ŞERİF / KENAN RİFÂÎ
BÜYÜKAKSOY • BALKANLARDA RİFÂÎ TEKKELERİ / GÜLBERK BİLECİK • PRİZRENLİ ŞEYH YUSUF TOKMAK EFENDİ
(1885-1963) / ÜNAL ŞENEL • ŞEYH YUSUF EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ UNSURLAR / FAHRÜNNİSA BİLECİK
• ŞEYH YUSUF EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ / NEVİNHAL BAYAR • GAZİ ŞEYH YUSUF TOKMAK EFENDİ
/ ALTAY SUROY RECEBOĞLU • BEKTAŞİLİK VE KUZEY MAKEDONYA / ERSİN DİKO • EVVEL ÂHİR AŞK / DEMET KAYAN
• BİR RESİM BİN DÜNYA • BİR UÇBEYİ: EMREHAN AĞABEY / ÜNAL ŞENEL • KOLİ BAĞI / GAZİ ÖZTÜRK • ESKİ
ANADOLU DİNLERİNDE TEMİZLİK / NURİYE KÜLAHLI • MÛSİKÎ TERBİYESİ / İSMAİL BAHA SÜRELSAN • ÜÇÜNCÜ
SULTAN SELİM / EMİN ONGAN • TANBURİ İZZETTİN ÖKTE EKOLÜ / YAKUP SELİM ŞENEL • TEKNOLOJİK İYİM SERLİK:
TEKNOLOJİ HER DERDE DEVA MI? / ENGİN SORHUN • GELENEKSEL TIP KÖŞESİ MEZOTERAPİ / ÇİĞDEM ORGUN
ŞAHİN • FARSA KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ÖĞRENCİ FORUMU SUNUM ÖZETLERİ • BOSTAN / ZÜMRÜT CAFEROĞLU

DİLİMİN UCUNDAKİLER

Nevnihal BAYAR

Dil, bir milletin sınır bekçilerindendir. Onu yok ederseniz ya da yaralarsanız vatanınızı, birliğinizi koruyan muhafızlarınızdan birini saf dışı etmiş olursunuz. Bu da düşmanlarınız için kaçırılmayacak bir fırsattır. Maalesef bugün Türkçe'nin içine düşürüldüğü durum, budur. Dil hâinleri, şuurlu veya şuursuz, hiç ara vermeden gerek yapı gerekse anlam bakımından dilimizi yok etmeye, yok edemezlerse de yıpratmaya çalışıyorlar. Başarılı oluyorlar da...

KARAHANLI TÜRKÇESİ VE HAREZM TÜRKÇESİ KILAVUZU

Fahrünnisa BİLECİK

Bu kitap Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri'nde okutulan Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi dersleri için bir el kitabı mahiyetindedir. I. Bölüm'de 10. Asra damgasını vuran ilk Müslüman Türk devleti Karahanlılar hakkında kısa bir bilgi, dönemin kültürümüzün temelini oluşturan önemli eserleri, Türk dil tarihi bakımından büyük değer taşıyan Karahanlı Türkçesi dilbilgisi ve örnek metinler yer almaktadır. II. Bölüm'de ise Karahanlı Türkçesi'nin devamı olan Harezmi Türkçesi dil özellikleri bulunmaktadır.

Bu çalışma ile özellikle üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okuyan öğrencilere faydalı olabilmek, dilimize sahip çıkması gereken gençlerimizin her iki dönemin dili hakkında daha sistemli, daha pratik bir bilgiye ulaşabilmeleri hedeflenmektedir.

ZAHİR
YAYINLARI

Kağışdağı Cad. No:27/5 Küçükbakkalköy Ataşehir / İST. • Tel: 216 357 20 90

www.zahiryayinlari.com

Merhaba Kıymetli Okurlarımız,

Dopdolu yeni bir sayıda daha sizlerle buluşmaktan mutluluk duyuyoruz. Efendim, öncelikle 27 Haziran Hicrî yılbaşımız idi. Hicrî yılbaşını tebrik ediyor, Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitlerimizin aziz ruhları önünde tazimle eğiliyoruz.

Son devrin en büyük mutasavvıf, mütefekkir ve mûsikîşinaslarından Ken'an Rifai Büyükkaksoy'u vefatlarının 75. senesinde hürmet ve minnetle yad ediyoruz. Himmethi hâzır olsun. İlk olarak Kendileri'nin hayatı ve eserlerini detaylı bir şekilde Mustafa Tahralı'dan öğreniyoruz. Sonrasında yine bu büyük insanın adeta bir ders niteliğinde olan Nutk-ı Şerif'i ile devam ediyoruz.

Efendim, bu sene Akdem Akademisi Vakfı olarak, Kosova'nın Prizren şehrinde yaşamış önemli mutasavvıf şairlerden biri olan Şeyh Yusuf Tokmak Efendi'nin edebî mirasının ve arşiv belgelerinin tespiti, günümüz Türkçesine aktarımı ve kültürel hayata kazandırılmasına yönelik birtakım çalışmalarımız oldu. Bu bağlamda Şeyh Yusuf Tokmak Efendi'nin şiirlerinden bir kısmı "Prizrenli Şeyh Yusuf Efendi ve Dîvânı" başlığıyla kitaplaştırılmıştır. Zâhir Yayınları'ndan, Fahrünnisa Bilecik, Ünal Şenel ve Nevnihal Bayar tarafından yayına hazırlanan bu eser, 159 sayfalık kapsamlı bir taramanın ürünüdür. Kitap, Kasım ayı içerisinde Prizren'de düzenlenen bir konferansla yerel kamuoyuna ve akademik çevrelere sunulmuştur. Kitaptaki şiirlerden bazıları, Selim Şenel, Aliyar Şenel ve Mustafa Sinan Yardım tarafından bestelenerek bir konser eşliğinde Prizrenli dinleyicilere icra edilmiştir. Bu sayımızda kitapta yer alan makaleleri ve bestelenmiş ilahileri sizlerle paylaşmak istedik. Sırasıyla Gülberk Bilecik'in Balkanlarda Rifai tekkelerini, Ünal Şenel'in Şeyh Yusuf Tokmak Efendi'nin hayatını, Fahrünnisa Bilecik'in şairin şiirlerindeki tasavvufî unsurları ve Nevnihal Bayar'ın da şairin şiirlerinin dil özelliklerini anlattığı yazılarını istifadenize sunuyoruz. Yazılardan sonra yer alan Şeyh Yusuf Efendi'den çok etkilenen Altay Suroy Recepoğlu'nun kaleme aldığı Gazi Şeyh Yusuf Tokmak Efendi şiirinin, gönül dünyanıza biraz su serpmesini diliyoruz.

Dergimize Ersin Diko'nun Kuzey Makedonya'daki Bektaşî varlığı ve günümüze kadar gelebilen tekkeler hakkında bilgiler verdiği yazısıyla devam ediyoruz. Niyazi-i Mısri hem eşsiz güzellikteki şiirleriyle hem de derin tasavvufî fikirleriyle Osmanlı coğrafyasının önde gelen ve tesiri günümüze kadar ulaşan simalarındandır. Yazar Demet Kayan bu konuda kaleme aldığı yazısında dizelerin üzerine inşa edildiği "aşk, âşık, mâşuk, pervâne ve od" kelimeleri üzerinde duruyor ve bizleri farklı bir dünyaya götürüyor.

Sevgili okurlarımız, yeni bir köşemiz daha oldu. "Bir Resim Bin Dünya." Köşemizde çeşitli ressamlarımızın, resim severlerin ve resim çizebilenlerin eserlerini sizlerle paylaşmak istiyoruz. Bu sayımızın misafiri ressamı Hülya Öztürk. Keyifli seyirler diliyoruz.

Manisa'nın yetiştirdiği ve 2006 yılında genç yaşta aramızdan ayrılan değerli kültür insanı Emrehan Küey'i vefatının on dokuzuncu senesinde yad ediyoruz. Sizlerle kısa bir özgeçmişini sonrasında kendisiyle ilgili Ünal Şenel'in duygu ve hasret dolu satırlarını, gençler üzerindeki tesirini göstermesi bakımından da Gazi Öztürk'ün Koli Bağı yazısını paylaşıyoruz. Ruhu şad olsun inşallah.

Eski Anadolu dinlerinde de oldukça mühim kabul edilen "arınma", dinî ritüellerin baş tacı olarak görülmüştür. Nuriye Külahlı işte bu konuyu detaylı bir şekilde ele alan yazısıyla bizlerle.

Kıymetli okurlarımız dergimize Bestekâr İsmail Baha Sürelnan'ın 1968 yılında İleri Mûsikî Mecmuasında neşredilen Mûsikî Terbiyesine dair yazısı ve Türk Mûsikîsi Dergisinin 1 Ekim 1948 tarihinde yayımlanan Üçüncü Sultan Selim özel sayısında ünlü bestekâr Emin Ongan'ın Üçüncü Selim'e dair kaleme aldığı son derece önemli bilgiler içeren yazısıyla devam ediyoruz. Sonrasında Selim Şenel'in kaleme aldığı Tanburi İzzettin Ökte'nin ekolünü anlattığı çalışmasıyla okuma keyfine devam ediyoruz.

Efendim, sayımıza Engin Sorhun'un "İnsanoğlunun son asırdaki en büyük vehmî inançlarından biri, hiç şüphesiz teknolojidene mucize beklemektir." cümlesiyle başlayan ve ilginizi çekeceğini umduğumuz denemesiyle devam ediyoruz. Daha sonra Geleneksel Tıp Köşemizin yazarı Çiğdem Orgun Şahin bizlere Mezoterapiyi ve uygulama alanlarını anlatıyor. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, 29 Mayıs 2025 tarihinde Fars Kültürü ve Tarihi Öğrenci Forumu düzenlemiştir. Bu programda 4. sınıf öğrencileri mezuniyet tezlerinin sunumlarını yapmışlardır. Bizler de Fars kültürü ve edebiyatının çeşitli konularının ele alındığı sunumların kısa özetlerini ve bunlardan Zümrüt Caferoğlu'nun Şeyh Sâdi-i Şîrâzî'nin Bostan adlı eserinde işlenen "tevazu" ve "şükür" kavramlarını ele aldığı bitirme tezinin bir bölümünü sizlerle paylaşıyoruz.

Dergimizi Prizrenli Şeyh Yusuf Tokmak Efendi'nin bestelenmiş ilahileri ve Fakir mahlaslı şairimizin dörtlülüğüyle sonlandırıyoruz.

Keyifli okumalar dileriz...

içindekiler

07

13

30

04

KENAN RİFÂÎ (1867-1950)
MUTASAVVİF-ŞAİR
Müellif: Mustafa TAHRALI

06

NUTK-U ŞERİF
Kenan Rifaî BÜYÜKAKSOY

07

BALKANLARDA RİFÂÎ TEKKELERİ
Gülberk BİLECİK

13

PRİZRENLİ ŞEYH YUSUF TOKMAK EFENDİ (1885-1963)
Ünal ŞENEL

16

ŞEYH YUSUF EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNDE TASAVVUFÎ UNSURLAR
Fahrünnisa BİLECİK

21

ŞEYH YUSUF EFENDİ'NİN ŞİİRLERİNİN DİL ÖZELLİKLERİ
Nevnihal BAYAR

23

GAZİ ŞEYH YUSUF TOKMAK EFENDİ
Altay Suroy RECEBOĞLU

24

BEKTAŞİLİK VE KUZEY MAKEDONYA
Ersin DİKO

26

EVVEL ÂHİR AŞK
Demet KAYAN

60

BİR RESİM BİN DÜNYA

32

BİR UÇBEYİ: EMREHAN AĞABEY
Ünal ŞENEL

34

KOLİ BAĞI
Gazi ÖZTÜRK

35

ESKİ ANADOLU DİNLERİNDE TEMİZLİK
Nuriye KÜLAHLI

ISSN: 2687-3559

Merkez Mah. Seçkin Sk. Y Blok,
Dap Yapı Y Ofis No: 5, Kat:1 D:64 İstanbul/Kağıthane
Tel: 0 212 294 1914
www.kadem.org
www.musikiveedebiyat.com
www.akdemvakfi.org.tr
e-posta: bilgi@kadem.org

Araştırma Kültür Düşünce Eğitim ve
Musiki Akademisi Vakfı İktisadi İşletmesi adına Sahibi

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK
(fbilecik@kadem.org)
(fbilecik@akdemvakfi.org.tr)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürleri
Dr. Öğr. Üyesi Nevnihal BAYAR
(nevbayar@kadem.org)

Yakup Selim ŞENEL
(selimsenel94@gmail.com)

Yayın Kurulu
(Sıralama soyadlara göre alfabetik
olarak yapılmıştır.)

Prof. Rûhi AYANGİL (Mûsikî)

Dr. Öğr. Üyesi Nevnihal BAYAR (Dil)

Dr. Öğr. Üyesi Fahrünnisa BİLECİK (Dil)

Doç. Dr. Gülberk BİLECİK (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Osman BİLEN (Felsefe)

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
(Sanat Tarihi)

Prof. Erol DERAN (Mûsikî)

Yüce GÜMÜŞ (Mûsikî)

Niyâzi KÜLAHLI (Mîmârî)

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL (Edebiyat)

Doç. Dr. Murat Sâlim TOKAÇ (Mûsikî)

Prof. Dr. Mutlu TORUN (Mûsikî)

Prof. Dr. M. Baha TANMAN (Sanat Tarihi)

Prof. Dr. Ayşe ÜSTÜN (Gelenekli Sanatlar)

E. Seval YARDIM (Edebiyat)

Görsel Yönetmen

Tekin ÖZTÜRK

Kapak Görseli

Şeyh Lutfullah Camii – İsfahan/İran

Dağıtım Organizasyonu ve Abonelik Servisi

Serdar BAŞER

(0 536 776 42 97 - 0 216 357 20 90)

Mehmet DEMİREL

(0505 391 37 24)

Grafik Tasarım

PROJESANAT

www.projesanat.com.tr

Yerel süreli yayın.

44

MÜSİKÎ TERBİYESİ

İsmail Baha SÜRELSAN

46

ÜÇÜNCÜ SULTAN SELİM

Emin ONGAN

50

TANBURÎ İZZETTİN ÖKTE EKOLÜ

Yakup Selim ŞENEL

52

TEKNOLOJİK İYİM SERLİK: TEKNOLOJİ HER DERDE DEVA MI?

Engin SORHUN

56

GELENEKSEL TIP KÖŞESİ MEZOTERAPİ

Çiğdem ORGUN ŞAHİN

60

FARS KÜLTÜRÜ VE TARİHİ ÖĞRENCİ FORUMU SUNUM ÖZETLERİ

64

BOSTAN

Zümrüt CAFEROĞLU

KENAN RİFÂÎ* (1867-1950)

Mutasavvıf-şair*

Müellif: Mustafa TAHRALI**

S elânik'te doğdu. Babası, Filibe hânedanından Hacı Hasan Bey'in oğlu Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım'dır. Şarkî Rumeli vilâyetlerinde Filibe murahhası olarak görev yapan babası daha sonra İstanbul'a giderek Fatih Hırkaişerif'te satın aldığı bir konağa yerleşti. Posta Telgraf Nezâreti sicil başmüdürlüğü ve telgraf nâzırlığı görevlerinde bulundu.

Kenan Rifâî mânevî hasletlerini tevarüs ettiği annesinden ilk terbiyeyi aldı. Annesi onu genç yaşlarında, tekke şeyhliği görevi bulunmayan mürşidi Üveysî-Kâdirî Edhem Efendi'nin terbiyesine emanet etti. Öğrenimini Galatasaray Sultânisi'nde tamamlayan Kenan Rifâî zeki, akıllı, terbiyeli, fakat yaramaz bir çocuktur. Hocaları tarafından sevildi, takdir edildi. Fransızca'yı kısa zamanda öğrendi. Muallim Nâci, Muallim Feyzi, Recâizâde Mahmud Ekrem ve Zihni Efendi onun bu mektepteki Türk hocalarındandır.

Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Hukuk Fakültesi'ne giren Kenan Rifâî bir süre sonra Balıkesir İdâdisi müdürlüğüne tayin edildi. On dokuz yaşlarında gittiği Balıkesir İdâdisi müdürlüğünde on bir ay kaldı. Bu müddet zarfında bir hocadan mûsikî ve ney dersleri aldı. Balıkesir'den sonra Adana Maarif müdürlüğüne, ardından sırasıyla Manastır, Kosova, Üsküp ve Trabzon Maarif müdürlüklerine getirildi. Manastır'da bulunduğu sırada mânevî bir işaret üzerine Medine'ye gitmek için başvuruda bulundu. Birkaç yıl bekle-

dikten sonra Medine'de İdâdî-i Hamîdî müdürlüğüne tayin edildi. Dört yıl kaldığı Medine'de yine mânevî işaret üzerine beldenin şeyhü'l-meşâyihî, Seyyid Ahmed er-Rifâî neslinden Seyyid Hamza er-Rifâî'ye hizmet etti. Şeyhi kendisine, "Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?" diyerek icâzet ve hilâfet verdi.

İstanbul'a dönüşünde annesi Hatice Cenân Hanım'ın 1908 yılında Hırkaişerif'te inşa ettirdiği Ümmü Kenan Dergâhı'nda postnişin olarak irşad faaliyetine başladı. Aynı yıllarda Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Tedkikât-ı İlmiyye âzalığı, Dârüşşafaka müdürlüğü, Meclis-i Maârif âzalığı gibi görevlerde bulundu. Bir ara ikinci defa Medine-i Münevvere'ye giderek kısa bir müddet kalıp döndü.

1925 yılında tekkelerin kapatılması üzerine mülkiyeti kendilerine ait olan Ümmü Kenan Dergâhı aile efradı tarafından mesken olarak kullanılmaya başlandı. Maarif Vekâleti'nden emekliye ayrıldıktan sonra da on üç yıl Fener Rum Lisesi'nde Türkçe hocalığı yaptı. Soyadı kanununun çıkmasından sonra Büyükaksoy soyadını alan Kenan Rifâî 7 Temmuz 1950 tarihinde vefat etti. Merkez Efendi Camii avlusunda şadırvanla kabristan duvarı arasındaki hazîreye defnedildi. Çocukları Aliye Büyükaksoy, mevlidhan hâfız Kâzım Büyükaksoy ve Kâinat Büyükaksoy'dan (Gürsoy) erkek ve kız torun ve torun çocukları bulunmaktadır.

* Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2022 yılında Ankara'da basılan 25. cildinde, 254-255 numaralı sayfalarda yer almıştır.

** M.Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, Mûsikîşinasi

Kenan Rifâî'nin XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfîler arasında önemli bir yeri vardır. O tasavvufî görüşlerini tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan etrafında örmüş; ilim, fikir ve sanat dünyasına birçok insan kazandırmıştır. Dîş Tabâbeti ve Eczâcî mektepleri müdürü Server Hilmi Bey, Hattat Aziz Efendi, Eflâtun, Marc Orel ve Epicetot'un bazı eserlerini Türkçe'ye tercüme eden felsefe muallimi Semiha Cemal Hanım, damadı ve dîş hekimi Ziya Cemal Büyükkaksoy, romancı ve filoloji doktoru Safiye Erol, mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, edip, mütefekkir ve mutasavvıf Samiha Ayverdi talebelerinden birkaçıdır. Devrin şeyhülislâmlarından Haydarîzâde İbrâhim Efendi, Nesîmi Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî patrik vekili Âbid Efendi de onun müntesiplerindendir.

Eserleri

1. *Muktezâ-yı Hayat* (İstanbul 1308). Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırladığı fen ve tabiat bilgisi kitabı mahiyetinde bir eserdir. Müellif mukaddimede eseri Fransızca kitaplardan tercüme ederek hazırladığını söyler.

2. *Rehber-i Sâlikîn* (İstanbul 1327). Tarikat usul ve âdâbına dair bir risâledir.

3. *Tuhfe-i Ken'an* (İstanbul 1327). 340 kadar hadisin ve İmam Bûsîrî'nin *Kaşîdetü'l-bürde*'sinin yine nazmen tercümesidir. Ayrıca müellifin bazı ilâhilerini ihtiva etmektedir.

4. *Ahmed er-Rifâî* (İstanbul 1340). Ahmed Rifâî ve tarikâtı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. İçinde müellifin bazı ilâhileri de bulunmaktadır. Sonuna Ahmed Rifâî'nin elli iki hizbi eklenmiştir.

5. *İlâhiyyât-ı Ken'an* (İstanbul 1341). Yukarıda adı geçen iki eserindeki ilâhilerle birlikte diğer şiirlerini ihtiva etmektedir. Manzumelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Sünbül Efendi ve Merkez Efendi için yazdığı iki manzume Hattat Aziz Efendi tarafından büyük birer levha halinde yazılmış ve bu zatların sandukalarının baş ucuna konulmuş olup halen mevcuttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzeddin Hümayî Elçioğlu ve Muallim Kâzım beylerin bestelediği yetmiş beş kadar ilâhinin notası verilmiştir. Eserin Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısında yeni bestelenmiş bazı ilâhilerle ilk baskıda yer alan ilâhilerin sadece bestelenmiş

olanlarına yer verilmiş (İstanbul 1974), Yusuf Ömürlü ve Dincer Dalkılıç'ın yaptığı son baskısında ise (İstanbul 1988) günümüz bestekârlarının bazı bestelerinin notaları ilâve edilerek bestelenmiş eserlerin notaları ve Kenan Rifâî'nin bütün manzumeleri bir araya getirilmiştir.

6. *Şerhli Mesnevî-i Şerif* (İstanbul 1973, 2000). Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin I. cildinin şerhi olan eser, dergâhtaki mesnevi derslerinde Ziya Cemal Büyükkaksoy, Semiha Cemal ve Samiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırılarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, derleme bu heyette bulunan Nihad Sâmi Banarlı'nın kalemıyla günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır. Mesnevi şerhleri arasında hususi bir kıymeti olan eser çağımızın dinî-tasavvufî nesir Türkçe'sine güzel bir örnektir.

7. *Sohbetler* (haz. Samiha Ayverdi, iki cilt, Ankara 1991-1992, tek cilt, İstanbul 2000). Kenan Rifâî'nin damadı Ziya Cemal Büyükkaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden "Selâmlık Notları" başlığıyla tuttuğu notlar ve Ziya Cemal Bey'in kız kardeşi Semiha Cemal ile Samiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir. Ayrıca *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabın sonunda (s. 294-476) Kenan Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Samiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eseri Kenan Rifâî hakkında yazılmış bir biyografi olup bu kitap da Samiha Ayverdi ve Semiha Cemal'in sohbetlerden derlediği notları ihtiva etmektedir (s. 57-162).

BİBLİYOGRAFYA

Samiha Ayverdi-Nezihe Araz, "Birinci Etüd", *Ken'an Rifai ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul 1951, s. 9-207.

Safiye Erol, "İkinci Etüd", *a.e.*, s. 208-266.

Sofi Huri, "Üçüncü Etüd", *a.e.*, s. 267-283.

Mustafa Tahrallı, "Ken'an Rifâî", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1996, IX, 440-444.

a.mlf., "Ken'an Rifâî (Büyükkaksoy)", *TDEA*, V, 278-279.

Samiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul 1999.

Nutk-u Şerif

Hak sûretidir âlem-i imkân ile âdem
Bundan güzeli nerede ki cennette mi sandın

Her yer ne güzel menba-ı hüsn, insan güzeli
Sen de bu cemâli, hûri gılmanda mı sandın

Her yerde, fakat ârifin kalbindedir Allah,
Yoksa sen onu arz u semâvâtta mı sandın

Dünya diyerek geçme sakın, buradadır her şey
Mîzân ü sırâtı mutlaka orada mı sandın

Cennet ü düzah, gamm ü sürûr, zulmet ile nûr
Yaptıklarının gölgesi, hâriçte mi sandın

Bilgin sana kıymet, talebin neyse osun sen
İnsanlığı sâde yiyip içmekte mi sandın

Hâlin ne ise müşteri sen oldun o hâle
Noksanı meğer adl-i ilâhîde mi sandın

Fikrim bu benim, virdim ise her lahzada âh
Sen âh-ı âteş-sûzumu beyhûde mi sandın

Yeniler her âh ile Ken'ân ahd-i elesti
Âhım acaba nefha-yı hâbîde mi sandın

Kenan Rifai BÜYÜKAKSOY

Balkanlarda Rifaî Tekkeleri

Gülberk BİLECİK*

14. yüzyılda fetihlerin başladığı Balkan coğrafyası, elimizden çıkana kadar yaklaşık 500 sene Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Bu toprakların fethi sadece kılıçla, savaşlarla olmamıştır. İslâmiyet'in kabul edilmesinde ve yaygınlaşmasında tarikatların da rolü büyüktür.

Tarikatların bölgeye yerleşmesi fetihlerle başlamış, Osmanlıların gerek siyasî-askerî anlamda batıya doğru uzanması ve gerekse bölgenin İslâmlaşması adına sürdürdüğü faaliyetler çerçevesinde dervişler son derece kritik bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte bölgedeki fetihleri ta-

kiben, hâkimiyet altına alınan topraklarda Türk nüfusun artırılmasına yönelik şuurlu bir iskân faaliyetine girişilmiştir. Fetihlerle beraber Anadolu'nun pek çok yerinden Müslüman-Türk halk bölgeye getirilmiş, bu kalabalık nüfus arasında pek çok tarikata bağlı şeyh ve dervişler de yer almıştır. Tarikat mensuplarının bizzat savaşlara katıldıkları da bilinmektedir.

Bulundukları yerlere tekke ve zâviyeler kuran tarikatlar kültürlerini de beraberinde getirmişlerdir. Eski şehirlerin yeni ruh kazanmasında ve yeni şehirlerin kurulmasında önemli rol üstlen-

Ahmed-er Rifaî Hazretleri'nin Türbesi

* İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı Öğr. Üyesi, Doç. Dr.

Ahmed-er Rifai Hazretleri'nin Türbesi

Üsküp Şeyh Mehmet Efendi Tekkesi

mişlerdir Yerleşim yeri olarak genellikle şehir dışında, boş arazileri seçmişlerdir. Buraları ekip dikmişler, insanlara din, dil ayrımı yapmaksızın muhabbet ve hoşgörüyle yaklaşmışlardır. Bu davranışlarıyla maddî bakımdan zorluklar içinde yaşayan ve din özgürlüğü de olmayan halkın dikkatini çekmişlerdir. Zaman içinde sayıları çoğalan tekkeler ilim, kültür ve sanat merkezi olmuşlar, bir okul gibi faaliyet göstermişlerdir. Bünyelerinde birçok ilim ve devlet adamı, şairler, sanatkârlar ve sporcular yetiştirmişlerdir. Mevlevilik, Halvetilik, Kadirilik, Bektaşılık ve Rifaîlik bölgede sayılabilecek tarikatlardan bazılarıdır.

Şeyh Ahmet İşkodrevi Efendi

Rifaîyye, 12. yüzyılda Seyyid Ahmed er-Rifai (1118-1182) tarafından Irak'ın güneyinde Batâih bölgesinde Ümmüabîde Köyü'nde kurulmuş bir tarikattir. Tarikat kurucusunun soyundan dolayı Rifaîyye, kurucusunun ismine atıfla Ahmediyye ve kurulduğu bölge olan Batâih'le ilişkilendirilerek Batâihiyye olarak isimlendirilmiş ise de zaman içerisinde Rifaîyye ismi yaygınlaşmıştır.

Rifaîyye'nin 12. yüzyılda teşekkül eden tarikatlar arasında kuruluşunu tamamlayıp teşkilatlanan ilk tarikat olduğunu söylemek mümkündür. Zaman içerisinde on beş kola ayrılan Rifaîyye, başta Irak olmak üzere Mısır, Hicaz, Yemen ve Suriye'ye yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'da görülmesi ve yaygınlaşması ise 13. yüzyıla rastlamaktadır. Başta Amasya olmak üzere Batı Anadolu kıyılarına kadar yayılmış, 14. yüzyılda Rumeli'nin fethiyle birlikte etki alanını batıya doğru genişletmiştir.

Balkan coğrafyasında Rifaîliğe dair ilk izlere Arnavutluk'ta rastlanmaktadır, ancak bölgeye tam olarak ne zaman ve nereden geldiği belli değildir. Bu bilginin yer aldığı kaynak Evliya Çelebi Seyahatnamesidir. Evliya Çelebi günümüzde hiç bir izine rastlanmayan Rifaî tekkelerinin Arnavutluk'ta 17. yüzyılın ortasında var olduğunu belirtir. Daha çok Halvetî, Nakşibendî ve Rifaî tekkelerinin yay-

İşkodra Şeyh Ahmet Efendi Tekkesi ve Türbesi

Şeyh Ahmed Efendi Tekkesi mihrap cephesi

Üsküp Şeyh Mehmet Efendi Tekkesi mihrap cephesi

gın olduğu Arnavutluk'ta, Elbasan şehrinde farklı tarikatlara ait on bir dergâhın bulunduğunu, birinin de Rifaî tekkesi olduğunu aktarır.

Rifâiyye'nin Arnavutluk'ta geniş bir çevreye yayılması 19. yüzyılın sonlarına doğru Kosova'nın Yakova şehrinde ilk Rifaî tekkesini kuran Hacı Şeyh Musa ve halifeleri sayesinde olmuştur.

Kırktan fazla farklı tekkenin mevcudiyeti ile önemli bir tasavvuf merkezi olan İşkodra'da Şeyh Ahmet Efendi Tekkesi (1916), Tiran'da Şeyh Kemalettin Efendi Tekkesi, Peçin Hasan Baba Tekkesi

(ö.1701)'nin varlığı bilinmektedir. Tropova, Berat, Ergiri ve Petrela Rifaî tekkelerinin olduğu diğer Arnavutluk şehirleridir.

Rifaî tarikatı Rumeli'de özellikle Makedonya ve Kosova topraklarında yaygındır. 19. yüzyıla tarihlenen Üsküp Rifaî Tekkesi ve Yakova Rifaî Tekkesi tarikatın yayılmasının en önemli sebepleridir. Tekkelerde yetişen halifeler, irşat faaliyetlerini sürdürmek üzere Rumeli coğrafyasının farklı beldelerine tayin edilmişler ve bölgede Rifailiğin yaygınlaşmasına sebep olmuşlardır. 1939 yılında Makedonya'da dokuz Rifaî tekkesinin varlığından bahsedilmektedir.

Üsküp Şeyh Mehmet Efendi Tekkesi'nde Zikir

Yakova Şeyh Hacı Musa Efendi Tekkesi

Makedonya'nın Üsküp, Veles (Köprülü), Kavadar, Manastır, Debre, Valandovo, Koçani, Vinia, Kalkandelen, Kumonova ve Delyardovac şehirlerinde de Rifaî tekkeleri mevcuttur.

Üsküp'te Rifaî, Kadiri, Bektaşî, Halvetî, Nakşibendî ve Mevlevî gibi tarikatlara ait on sekiz tekke bulunmakta idi. Bu tekkelerin bir kısmı göçler yüzünden cemaatini kaybederek kendiliğinden ortadan kalkmış, bazıları da 1963 yılındaki büyük depremde tamamen yıkılarak tarihe karışmıştır. 1817 senesinde Şeyh Mehmet Efendi tarafından kurulan tekke "Haznedar Tekkesi" olarak da anılmaktadır. Üsküp'te günümüze gelen tek tekke yapısı olarak varlığını sürdürmektedir.

Veles (Köprülü) Şeyh Murteza Efendi Tekkesi, Manastır'da Mısırlı Şeyh Abdullah Efendi tarafından kurulan Lokanta Tekkesi (1789-1805), Şeyh Nazmi Efendi Tekkesi (1859) ve Şeyh Bedrettin Efendi Tekkesi, İştîp Gani Baba ve Hasan Baba Tekkeleri, Debre Şeyh Nurettin Tekkesi ve Kavadar'da Şeyh Ömer Efendi Tekkesi isimleri bilinen Rifaî tekkeleri arasındadır.

Rifaîlik 19. asrın sonunda Kosova'da yerleşik bir tarikat halini almıştır. Yakova'daki Şeyh Hacı Musa Efendi Tekkesi oldukça önemlidir. İstanbul'da eğitimini tamamladıktan sonra Kosova'ya dönen Şeyh Hacı Musa Efendi'nin Yakova'da kurduğu tekke, Kosova'daki ilk Rifaî tekkesi olarak bilinir. Bu tekke vasıtasıyla Rifaî tarikatı Kosova'da ve Balkan

Yakova Şeyh Musa Efendi Tekkesi

topraklarında benimsenmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır.

Kosova'nın Prizren, Rahovça, Mitroviça, İpek ve Gilan şehirlerinde tekkeler, Yakova Rifaî Âsitânesi'ne bağlı olarak faaliyet göstermişlerdir.

Rahovça'da Hacı Şeyh İlyas Tekkesi (1903) mevcuttur. Şeyh Hasan Hüsnü Efendi Tekkesi (1892), Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi, Şeyh Cemalî Efendi Tekkesi (19. yüzyılın sonu), Şeyh Yusuf Efendi Tekkesi, Şeyh Ethem Efendi Tekkesi ve Şeyh Ramazan Efendi Tekkesi Prizren'deki Rifaî tekkeleri arasındadır. İpek'te Şeyh Yaşar Efendi Tekkesi (1880/90) Mitroviça'da Şeyh Feyzullah Efendi ve Şeyh Muhammed Efendi Tekkesi ile Gilan'da Şeyh Tahsin Efendi Tekkesi'nin varlığı bilinmektedir.

Şeyh Hacı Musa Efendi

19. yüzyılda Bulgaristan'ın Şumnu şehirlerinde Rifaî dervişlerinin faaliyetlerine ve Sofya ile Köstendil'de iki Rifaî tekkesine rastlanmaktadır. Şumnu'daki tekkelerin bir kısmı önce başka bir tarikata mensup iken sonradan Rifaî tarikatına bağlanmışlardır. Cezayirli Hasan Paşa Tekkesi (Bektaşî), Karabaş (Çukur) Tekkesi (Nakşibendî), Hâfız Efendi Tekkesi (Bektaşî), Saçlı İbrâhim (Abdülhay) Tekkesi (Celvetî) ve Şeyh Kartal Tekkesi (Celvetî) gibi.

Blagoevgrad (Cuma-i Bâlâ), Nevrapop ve Deliorman bölgesinde Rifaî tekkelerinin varlığı bi-

Rahovça Hacı Şeyh İlyas Tekkesi mihrap cephesi

linmektedir. Ayrıca Darıdere (Zlatograd) Şeyh Hafız Ali Efendi Tekkesi ile Paşmaklı kasabasında Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi de isimleri bilinenler arasındadır.

Yunanistan'ın Yanya, Serez, Eğriboz, Gümül-cine, Selanik, Tırhala ve İskeçe şehirleri ile Girit ve Midilli adalarında Rifaî tekkeleri kurulmuştur. Yanya Şeyh Ali Baba Tekkesi, Eğriboz Çadır Tek-ke, Gümülcine Postpûş Mehmet Baba Tekkesi bi-linenlerdir. Selanik'te Şeyh Hacı İbrahim Efendi Tekkesi ile Karahacı Mahallesi'nde iki Rifaî tekkesi daha mevcuttur.

Ayrıca Bosna-Hersek'in Saraybosna (Sırakaç Tekkesi), Hırvatistan'ın Yakova (Djakovo) şeh-rinde, Sırbistan'da ve Karadağ'ın Ulcinj şehrinde (Şeyh Fâdıl Efendi Tekkesi) Rifâiyye adına tekke-ler kurulduğu görülmektedir. Buradan Avrupa ül-kelerine, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'ya göç eden Rifaîlerden bir kısmının oralarda da tekkeler açtığı belirtilmektedir.

Osmanlı döneminde Bosna, Kosova, Makedon-ya, Yunanistan, Bulgaristan gibi Balkan ülkelerin-de hemen her Müslüman şehir, köy ve kasabasında bir tekkenin var olduğu bilinmektedir. Bölgede en fazla Halvetî tekkeleri başı çekmekte iken bunları Bektaşîler, Kadirîler ve Rifaîler takip eder.

Balkan topraklarının elimizden çıkmasından hemen sonra Osmanlı izlerini silmek amacıyla sistemli çalışmalar başlatılmıştır. Osmanlı eserle-rinin çoğu şehircilik çalışmaları, parklar, bahçeler açmak, temizlik gibi sebeplerle hızlı bir şekilde yıkılmıştır. Bir kısmı harap vaziyette bırakılmış ve tamirlerine izin verilmemiştir. Tarikat yapılarının çoğu da aynı akıbete uğramıştır. Dervişleri kal-mayan tekkeler terk edilmek durumunda kalmış,

Prizren Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi

Prizren Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi

Prizren Şeyh Yusuf Efendi ve Tekkesi

Prizren Şeyh Cemalî Efendi Tekkesi mihrap cephesi

büyük bölümü zaman içinde yıkılmış, depremlerden hasar görmüşlerdir. Sayıları yüzleri bulan tekkelerden günümüze gelebilenler oldukça azdır. Bazı bölgelerde tekke binaları yok olsa da türbeler korunmuştur.

Gönül dünyamızı şekillendiren ve güzel ahlâkı yaşayabilme yollarını öğreten tekkeler az sayıda da olsalar, zamana ve düşmanlıklara direnerek bölgede varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Müslüman halk, türbeleri ve kalan tekke binalarını kendi imkânlarıyla korumakta, tamir etmektedir. Bayramlarda ve özel günlerde toplanma yerleri, sohbet mekânları olarak kullanmaktadır. Rumeli topraklarında köklü kültürümüzün bu manevî bekçilerinin tahrip edilmeden ve hatta mümkünse ihya edilerek yaşatılması temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Bulgaristan-Yunanistan-Arnavutluk*, İstanbul 2000.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya II*, İstanbul 2000.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri Yugoslavya III*, İstanbul 2000.
- Bilecik, Gülberk, "Üsküp'ün Manevi Bekçisi: Rifaî Tekkesi", *Hikmet Dergisi*, Sayı 36, Gostivar-Makedonya 2021, s. 30-64.
- Büyükaksoy, Kenan Rifaî, *Ebu'l Alemeyn Seyyid Ahmed Rifâî*, (Yay. Haz. Mustafa Tahralı), İstanbul 2008.
- Erdoğan, Meryem Kaçan - Tanıdı, Duygu, *Kosova'da Rifâilik ve Prizren Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi Üzerine Bazı Tespitler*, Eskişehir 2024.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. VIII, İstanbul 1928.
- İzeti, Metin, *XVIII. ve XIX. Yüzyılda Balkanlarda Tasavvuf Akımları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003.

Gümülcine Postpüş Baba Tekkesi

Öngören, Reşat, "Arnavutluk'taki Tasavvuf Faaliyetlerinin Karakteri", *Balkanlar'da İslam Medeniyeti II Milletlerarası Sempozyumu Tebliğleri*, İstanbul 2006, s. 343-363.

Tahralı, Mustafa, "Ahmed er-Rifai", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 127-130.

Uraj, Adrian, *Arnavutluk'ta Rifailik ve Şeyh Ahmed İşkodrevi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2016.

Vırmiça, Raif, *Kosova Tekkeleri Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları*, İstanbul 2010.

Mehmed, Halmi, *Osmanlı Döneminde Bulgaristan'da Tasavvufi Hayat*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anadilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, Sakarya 2017.

Şeyh Mehmed Efendi Türbesi

Prizrenli Şeyh Yusuf Tokmak Efendi (1885-1963)

Ünal ŞENEL*

Osmanlı döneminde Balkanlarda Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin yaygınlaşmasında etkili olan tarikatlardan biri de Rifaîliktir. Bugün de bazı Balkan ülkelerinde Rifâî tekkeleri bulunmakta ve faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlar arasında Yahya Kemal'in de ilk gençlik yıllarında devam ederek klasik kültür ve edebiyat değerlerimizle tanıştığı Üsküp Rifâî Dergâhı en çok bilinenlerdendir. Ayrıca Kosova'nın Prizren, Yakova, Rahofça ve diğer şehirlerindeki Rifâî dergâhları da aktif olarak hizmetlerini sürdürmektedir.

işgali döneminde tekke 1930'lu yılların başında mühimmat deposu olarak kullanılmış ve bir patlama sonunda yıkılmıştır. Bu hadise üzerine Şeyh Hasan Hüsnü Efendi bazı Sırp subay ve askerlerini öldürerek Arnavutluk'a yerleşmiş, izini kaybettirmiştir. 1933 yılında vefat eden Şeyh Hasan Hüsnü Efendi'nin kabri Arnavutluk'taki Kavalye şehrine yakın Çeret köyünde bir evin bahçesinde bulunmaktadır.³

Rifâî şeyhi Hasan Hüsnü Efendi, irşat faaliyetlerini sürdürmesi için kendisine

Kosova'da yaygın tarikatlardan biri olan Rifâîliğin bölgede etkili hale getiren kişi Hacı Şeyh Musa Muslihiddin Efendi'dir.¹ 1855-1917 yılları arasında yaşamış olan Musa Efendi İstanbul'da tahsil görmüş, âsitânesini Yakova'da kurmuş ve Rifâî tarikatını Kosova'da yaymıştır. Türbesi, inşa ettirdiği dergâhta bulunmaktadır.

Şeyh Musa Efendi'nin halifelerinden olan Sancaklı Hasan Hüsnü Efendi, tekkesini Prizren'de kurmuş ve irşat faaliyetlerini sürdürmüştür.² Ancak Sırp

1918 yılında intisab eden Yusuf Efendi'yi görevlendirmiştir. Yusuf Efendi, İştîp Gani Baba Rifâî Der-

1 Kadir Özköse, "Balkanlarda Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı İlim, Düşünce ve Sanat Dünyasında Balkanlar*, İstanbul, 2014, s.217, 218

2 Shkemb Nivokazi, *Kosova'da Rifailik Üzerine Bir İnceleme: Shejh Adem Nuri Gjakova'nın Rehber Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2022, s. 46

3 Bu bilgiler Şeyh Yusuf Efendi'nin oğlu Atşan Tokmak'tan alınmıştır. Bir araştırmaya göre daha önce 1900'lü yılların başında Beyzade Mahallesi'ndeki dergâh Bulgarlar tarafından yıktırılmış ve dergâhın yeniden inşası için "Şeyh Hasan Efendi, Prizren Sancağı Müftülüğü'nden kendilerine Prizren'de bir yer tahsis edilmesini arz etmiştir. (Kosova Devlet Arşivi, 7. Kutu, 507 nolu belge)." Aynı araştırmaya göre "Prizren'de faaliyet gösteren ilk Rifâî tekkesi Şeyh Hasan Hüsnü Efendi Tekkesi'dir. 1890-1900 yıllarında Şeyh Hacı Hasan Hüsnü Efendi tarafından kurulan tekkenin çok sayıda müridi bulunuyordu." Ancak Şeyh Hasan Efendi'nin yönetimle yaşadığı bir problemden dolayı "Yakova Divan-ı Harb-i Örfî'sine" sevk edilmesi üzerine Arnavutluk'a kaçtığı ifade edilmektedir. Bkz: Meryem Kaçan Erdoğan-Duygu Tanıdı, "Kosova'da Rifâîlik ve Prizren Şeyh Hüseyin Efendi Tekkesi Üzerine Bazı Tespitler" Bu ESOĞÜ BAP Birimi tarafından desteklenen "Kosova'nın Demografik ve Sosyo- Ekonomik Tarihi (XV.- XVIII. Yüzyıl)" başlıklı projeden üretilmiştir. Bkz: <https://www.academia.edu/125000082/> Erişim tarihi 23.02.2025

Hacı Şeyh Musa Efendi Yakova'daki Âsitane Türbe

gâhından Şeyh Mustafa Hulusi (Esen) Efendi'den 1932 yılında icazet alarak Prizren'de tekkesini kurmuş ve irşat faaliyetlerini Kosova ve Makedonya'da sürdürmüştür. Efendisi İstanbul'a taşındıktan sonra Şeyh Yusuf Efendi, zaman zaman Makedonya'ya giderek İştîp Rifâî Dergâhı'na bağlı dervişlerin eğitimlerini de takip etmiştir. Hilafet şeyhi Mustafa Esen Efendi'nin kabri İstanbul'da Merkezefendi kabristanındadır.

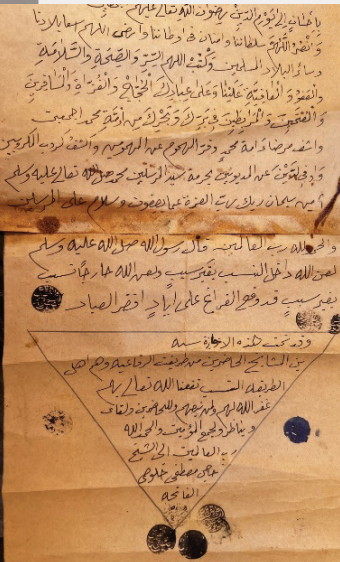
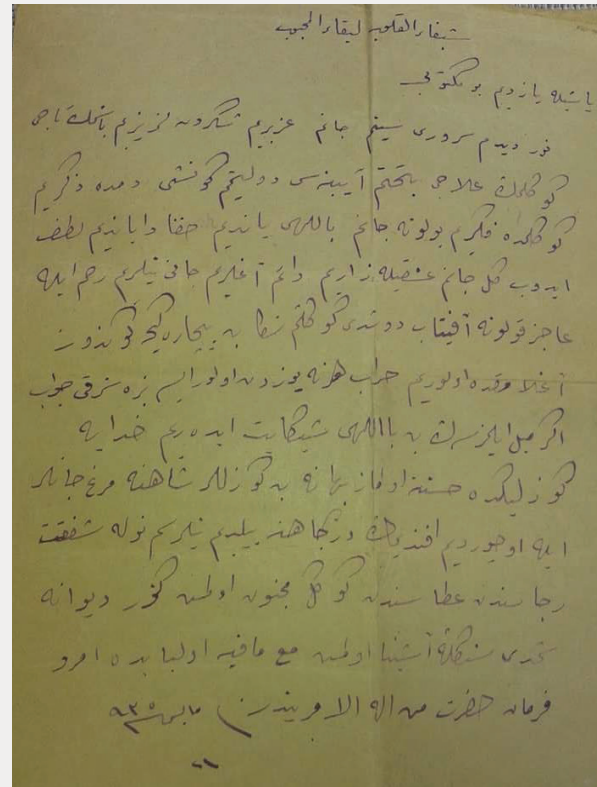
Şeyh Yusuf Tokmak Efendi Prizren'de 1885 yılında doğmuştur. Babası İzzet Tokmak Efendi, annesi Fatime Hanım, eşi Hatice Hanım, oğlu Atşan Tokmak'tır.

Yusuf Efendi'nin mesleği marangozluk olup özellikle sandalye imalatı alanında uzmanlaşmıştır. Osmanlı askeri olarak katıldığı harplerde sol gözünü kaybederek gazi olmuştur.

Şeyh Yusuf Efendi Prizren'de inşa ettiği tekkesinde, ayrıca İştîp'te ve diğer şehirlerde müritlerinin manevî eğitimleriyle meşgul olmuş ve çok sayıda derviş yetiştirmiş, Prizren'de 1963 yılının Eylül ayında vefat etmiştir. Vefatından sonra dervişlerinden bir kısmı Prizren'deki Rifâî dergâhına, bir kısmı da Kadirî dergâhına devam etmişlerdir. Halifelerinden Hüseyin Efendi İzmir'e gelerek hizmetlerini bu şehirde sürdürmüştür. Diğer halifesi Ramadan

Selimovski'nin müritlerinin çoğu Almanya'da yaşamaktadır. Şiirlerinden, Şeyh Yusuf Efendi'nin belirli bir seviyede medrese eğitimi aldığı; rüştiyede okuduğu, köklü bir tasavvuf kültürüne sahip olduğu ve mürşitlerine büyük bir sevgi ve saygıyla bağlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu birikimle yazılan şiirler, Prizren'de Türk dili ve kültürünün manevî değerlerle birlikte ne kadar inceliyor derinleştiğini ve "pürzerrin" olduğunu göstermektedir.

Şeyh Yusuf Efendi'nin Arnavutluk'taki Şeyhi Hasan Hüsnü Efendi'ye Yazdığı Mektup

İcâzetnâmenin son sayfası

Şeyh Hacı Hasan Hüsnü Efendi Hasan Efendi'nin kabrini Atşan Tokmak ziyaret ederken

Şeyh Mustafa Hulusi Efendi Şeyh Mustafa Hulusi Esen Efendi'nin kabri

Mektubun yeni harflere aktarılmış hâli

Şifâu'l-kulûb likâu'l- mahbub (*Kalplerin şifası sevgilinin yüzüdür*)

Gözüm yaşıyla yazdım bu mektubu. Nûr-ı dîdem, server-i sînem, cânım, azîzim, şekerden lezîzim, başımın tacı, gönlümün ilâcı, bahtım aynası, devletim güneşi, demde zikrim, gönülde fikrim, yoluna cânım, billâhi yandım, Hakk'a dayandım, lutf edip gel. Cânım aşk ile zârım, dâim ağlarım. Cânı neylerim, rahm eyle âciz kuluna. Âfitâb düştü gönlüm sana, bu biçâre gece gündüz ağlamaktan olurum harab. Her ne yüzden olur ise bize terk-i cevab, eğer meyl eylemezsen billâhi şikâyet ederim Hüdâ'ya. Güzellikte hüsnüne olmaz bahâne, ben güzeller şâhına mürğ-i cânlar ile uçurdum Efendimin dergâhına. Bili-rim neylersen, nola şefkat ricâsından, atâsından gönül Mecnûn olmuş, göz dîvâne şehri seninle âşinâ olmuş, mâmafih ol bâbda emr ü ferman Hazret-i minallahü'l- âmirindir.

Mayıs sene 925

Şeyh Yusuf Efendi dervişleriyle

Şeyh Yusuf Efendi

İcâzetnâmenin giriş kısmında hamdele ve salveleden sonra Prizrenli Yusuf İzzet Efendi'ye Rifâî tarikatından icazet ve hırka verildiğinden bahsediliyor. Sonraki sayfalarda Kur'an-ı Kerim'den âyetler, hadis-i şerifler ve bazı nasihatler yer alıyor. Daha sonra bir silsile zikredilerek **Hacı Mustafa Hulusi Efendi** tarafından **Yusuf İzzet Efendi**'nin halife tayin edildiği açık bir şekilde yazıyor. **Şeyh Abdurrahim Melamî** ve **Şeyh İbrahim Hayatî Efendi** şahit olarak yazılmış. İcâzetin sonuna tarîk-i Rifâî şeyhi Mustafa Hulusi Efendi'nin şahsî mührü vurulmuş.⁴

4 Sayın Dr. Yusuf Bilal Kara'ya teşekkür ederiz.

Şeyh Yusuf Efendi'nin Şiirlerinde Tasavvufî Unsurlar

Fahrünnisa BİLECİK*

Tasavvuf XI. asırdan beri bizim topraklarımızda ve Balkanlarda etkili olmuş bir inanç ve düşünce sistemidir. Tasavvuf düşüncesi Allah sevgisi ve Allah korkusu temeline dayanmakta, Allah korkusu aynı zamanda Allah'ı sevmekten, O'nu üzmemekten kaynaklanan bir çekinme olduğu için bu iki kavram birbirini tamamlamaktadır. İslâm'a göre kullarla Allah arasında karşılıklı sevgi, aşk vardır; kullar Allah'ı sevdiği gibi Allah da kullarını sever. Âyetlerde ifade edildiği üzere Allah'ın kullarını sevmesini sağlayan güzel ahlak yani tevazu-alçakgönüllülük, kibirden, büyülenmeden, gösterişten uzak durma, haramı helali bilme, Allah'ı görür gibi ibadet etme, tövbe, temizlik, sabır, adalet, tevekkül-başa gelene razı olma gibi özellikler tasavvuf ehli tarafından seyrüsülûk (tasavvuf yoluna girenin eğitimi) diye ifade edilen ve bir mürid-i kâmil rehberliğinde uygulanan eğitim sürecinde özenle gerçekleştirilmeye çalışılır; bunun sonucunda kul ile Allah arasında manevî bir ilişki (râbîta) meydana gelir. Kalbi manevî hastalıklardan kurtarma ve nefsi kötü huylardan arındırmanın amaçlandığı bu eğitim sırasında müritlerden ibadetlerini yapması, evrat (dualar) ve ezkârını (zikirler) kesinlikle ihmal etmemesi istenir.¹

Bu sistemin sahip olduğu özellikler -yalan söylememe, dedikodu yapmama, kimseyi incitmememe, merhametli olma, yük olmama, çalışkan olma vb.- kültürümüzle birebir uyuşmaktadır. Bu sebeple çok sevilmiş, benimsenmiş ve yaşanmıştır. Hâlen de yaşanmaktadır. Dolayısıyla bu inanç

sistemi hayatımızda olduğu kadar kelimelerimizde, terimlerimizde de kendisini göstermiştir. Rahmetli büyüğümüz İlhan Ayverdi Hanımefendi,² "Milletler ne ile daha çok meşgul olurlarsa bu meşguliyet ifadelerine yansır." derlerdi. Türk milletinin de damarlarına, mayasına işlemiş olan tasavvuf düşüncesi özellikle mutasavvıfların dilinde bazen kitaplarla bazen de şiirlerle çağlamış durmuştur. Ahmet Yesevi, Yunus Emre, Hz. Mevlânâ, Niyazi-i Mısri, Üsküplü Yahya Kemal, Filibeli Kenan Rifaî Hazretleri, Bosnalı Abdullah Bosnevî, İştîpli Salih Rıfat Efendi ve bugün şiirlerinde bu unsurları konu edeceğimiz Şeyh Yusuf Efendi gibi nice mutasavvıflar duygu ve düşüncelerini eserleri vasıtasıyla bizlere ulaştırmışlardır.

Dr. Ünal Şenel³ ve Dr. Nevrihal Bayar'la⁴ birlikte okuduğumuz ve şu anda kitap halinde elinizde olan Dîvân'da da İştîp Rifaî Dergâhı'ndan icazet alan Şeyh Yusuf Efendi'nin yazdığı ilahiler bulunmaktadır. Şairimiz bir şeyh olduğu için bu şiirlerde öncelikle Peygamber Efendimiz Hz. Muhammet, Rifaîliğin kendisinden doğduğuna inanılan, ilmin kapısı, Allah'ın aslanı Hz. Ali ve O'na ait unsurlar Zülfikar, Kanber, Döldül vb., Rifaîlik tarikatının kurucusu Seyyid Ahmed'e'r-Rifaî, Kerbela şehidi Hz. Hüseyin Efendimiz, Ehlibeyt, Muharrem, On iki imam, Hacı Şeyh Hasan, Ganî Baba, İştîp Dergâhı Şeyhi Murtaza Efendi, Hallâc-ı Mansur ve ilahî aşkı temsil eden Leyla ile

1 Reşat Öngören, Tasavvuf Maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

2 İlhan Ayverdi, Edebiyatçı, mütefekkir, mutasavvıf ve Akdem Akademisi Vakfı'nın manevî kurucusu.

3 İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

4 Akdem Akademisi Vakfı Kurucu Üyesi, Türk Dili ve Türkçe Sözlük Araştırmaları Merkezi Müdürü, Öğr. Üyesi.

Şeyh Yusuf Efendi ve Dervişleri

Mecnun'un yanı sıra yedi ve beş sayısının önemi, âyetler, hadisler ve tasavvufî unsurlar da fazlaca yer tutmaktadır. İlahilerinden Yusuf Efendi'nin bir insân-ı kâmil ve gerçek bir şeyh olduğunu, tasavvufu layıkıyla yaşadığını ve öğrettiğini anlayabiliyoruz. Mübarek ruhu şad olsun.

Aşkıla kıl her umûrun başla Allah aşkına
Aşka uyup aşkı yâr et, etme kendini cüdâ
(Her işine Allah aşkıyla başla.
Aşka uyup bağlan, ondan ayrı düşme.)

Şiirlerinde en çok karşılaştığımız tasavvufî unsurları şöyle sıralayabiliriz:

Dervişliğe ait olanlar:

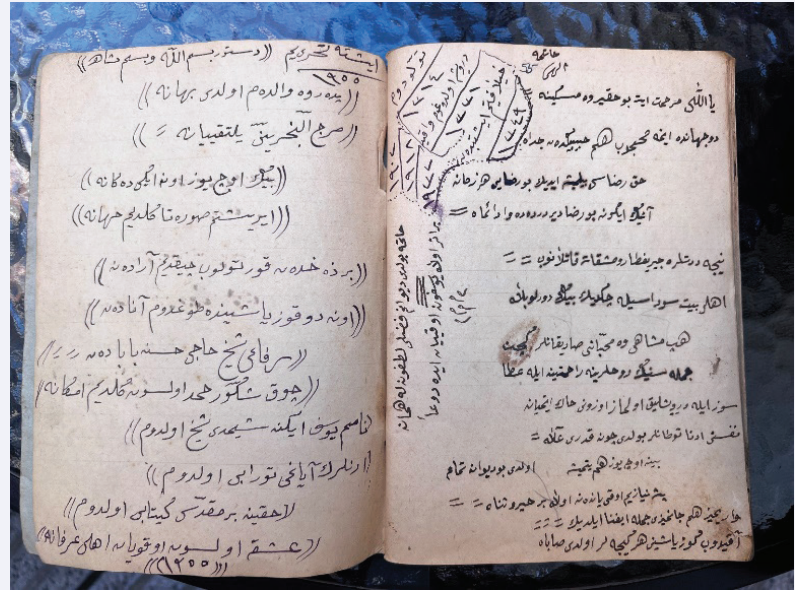
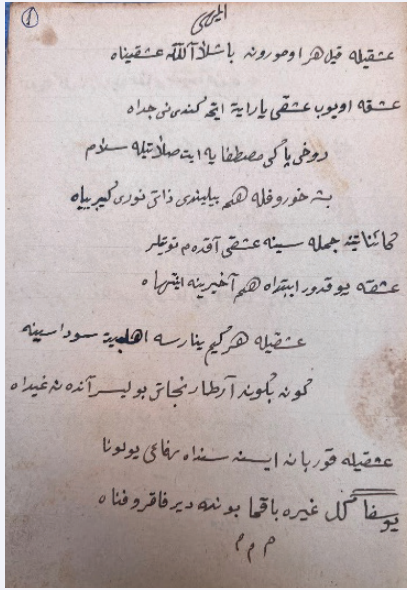
Mürşit-Pîr-Rehber-Dos(t): Hak ve hakikate erişme yolunda müritlerine örnek olan, onları irşat eden, rehberlik eden kimse, şeyh. Yusuf Efendi'nin şiirlerinde mürşit, Peygamberimiz, Hz. Ali, Ahmede'r-Rifâî Hazretleri, Ganî Baba, Hacı Şeyh Hasan ve Murtaza Efendi'dir. Ayrıca kendisinin de bir şeyh olduğunu ifade etmektedir.

Derviş-Mürît: Tarikata girip bir mürşide bağlanan kimse, kendi iradesini Hakk'ın iradesine terk edebilmek için bir mürşidin terbiyesine giren derviş. Yusuf Efendi mürit kelimesini bir defa kullanmış, genelde derviş kelimesini tercih etmiştir.

Sülûk: Bir tarikata girme, intisap etme ve o tarikatın gereklerini yerine getirerek manevî bakımdan yol alma. Yusuf Efendi Allah'a ulaşmak için bir şeyh rehberliğinde tarikat yolunun tercih edilmesini ama gerçek dervişlerin sayısının çok az olduğunu söylemektedir.

Ahd ü ikrâr: Bir şeyhe bağlanmak. Yusuf Efendi dervişlerin Hakk'ın yolunda ve şeyhlerine bağlılık konusunda samimi olması gerektiğini ifade eder.

Zikir: Toplu olarak ve tarikatların koyduğu usullere uyarak Allah'ın isimlerini söylemek suretiyle yapılan ibadet ve bu maksatla düzenlenen tören. Yusuf Efendi birçok ilahisinde zikre verdiği önemi dile getirmiş, dervişin zikri ihmal etmemesi gerektiğini, bunun insanı olgunlaş-

Şeyh Yusuf Efendi Divânı'nın ilk ve son sayfaları

tıracağı, zikrin nefsin ateşini söndüreceğini söylemiştir.

Vird: Belirli zamanlarda manevî bir görev olarak düzenli şekilde okunan dua, ayet ve Allah'ın isimleri. Şiirlerinde Yusuf Efendi tesbihle virdini okuduğunu, gönlünde de Hz. Ali sevgisi bulunduğunu ifade etmektedir.

Namaz: Dinimizin temel unsurlarından olan namaz Yusuf Efendi için de ayrı bir yere sahiptir. Beş vaktin her birinin ayrı bir önemi olduğunu, her bir vaktin nice lütuflar taşıdığını, dervişin gafil olmamak için namaz kılması gerektiğini söyler.

Muhip: Bir tarikata ilgi ve yakınlık duyan, o tarikatın inancını, görüş ve düşüncelerini benimseyen kimse. Yusuf Efendi kelimeyi hem bu mada hem de Allah yolunu sevenler anlamında kullanır.

Dervişlikte bilinmesi ve yaşanması gereken kavramlar:

Aşk: Hakk'ın ortaya çıkmasına sebep olan ilk sıfat [Allah bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk kâinatın yaratılmasına sebep olmuştur. Mutasavvıflara ve Yusuf Efendi'ye göre aşk, Hak yoluna giren kimseyi Allah'a erdiren en kısa yoldur.

Gönül: Hakk'ın insanda tecelli ettiği yer, tasavvufî aşkın kaynağı. Yusuf Efendi gönül en

büyük sırdır, Hakk'ın kitabı, âşıkların kıblesi, Yusuf'un miracıdır, demektir.

İrfan: Allah'ın gizli sırlarına ve eşyanın hakikatine tefekkür, keşif ve ilham yoluyla vâkıf olma, tevhit ilmini zevk edinme, kısaca aşk yolunu hal edinme. Yusuf Efendi şiirlerinde kendisinin ve Rifaîlerin Hz. Ali'yi irfan kaynağı olarak gördüklerini söylemektedir. İrfan sahibi kişinin ise ârif olacağını dile getirir.

Huzur: Allah'ın varlığının her şeyi kaplayıp başka şeye yer bırakmayacak şekilde hissedildiği mertebedir. Yusuf Efendi'de huzur Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ahmede'r-Rifâî Hazretleri'nin makamıdır.

Nazar: Hak nuru ile bakış, lütuflâr ve keremli bakış, teveccüh ile bakma. İnsân-ı kâmillerin nazarı kişiyi halden hale geçirebilir. Bu sebeple Yusuf Efendi Hz. Ali'nin kendisine nazar etmesini istemektedir.

Nur: Hakk'ın bütün yaratılanları karanlıktan çıkarıp doğru olanı, hayır ve şerri anlayabilecek duruma getiren ilâhî tecellisidir. Peygamberimizin vârisi olan şeyhler de bu nuru taşımaktadır. Yusuf Efendi'ye göre Hz. Peygamber, Hz. Ali, Ahmede'r-Rifâî Hazretleri ve Allah'ın teveccühüne layık olan mürşitler bu nuru taşırlar.

Keşif: Madde ve duyular âlemi ötesine, gayb âlemine ait hususlara vâkıf olma, his ve akılla idrak edilemeyen hususları kalp gözüyle gör-

me, kalp gözü açık olma; doğrudan doğruya Allah'tan kulun kalbine doğan bilgi, ilham. Yusuf Efendi özellikle mevlit ayları ve Ramazan'ın keşfin açılması için değerlendirilmesi gereken aylar olduğunu söyler.

Sır: Allah ile sevdiği kulları arasında gizli kalan hal ve maddî-manevî varlıklar ve onların hakikatleri hakkında Cenâbîhak tarafından sâdece gönül ehline bildirilen hakikatler. Hak sırrı, Hz. Ali'nin sırrı, Rifâî sırrı kavramları Yusuf Efendi'nin şiirlerinde sıkça geçmektedir. Sırta ulaşmak için ise bir mürşide bağlı olmak gerektiğini ifade eder.

Hikmet: İnsanın sözde, fiilde, talepte Allah'tan başka isteğinin kalmamasıdır. O'nunla söylemek, O'nunla görmek, ne yaparsan sadece O'nun için yapmak ve O'ndan başka isteğinin olmamasıdır. Hikmet, her şeye hakkını vermek, her şeyi yerli yerine koymak, sorgulamamak, şikâyet etmemektir. Yusuf Efendi hikmeti kendisine mürşidinin bildirdiğini söylemektedir.

Zuhûr: İlâhî sıfat ve isimlerin bir surete bürünüp ortaya çıkması, varlık suretinde görünmesi. Yusuf Efendi, yaratılan her şeyin Allah'tan zuhur ettiğini, özellikle seher vaktinin, sabah namazının zuhur için önemli olduğunu ifade eder.

Müşâhede: Yaratana yaratılmışta, Hakk'ı halkta görme, her zerrede Allah'ın varlığına şahit olma.

Kesret-Vahdet: Kesret, Allah'ın yarattıklarının çokluğu, Vahdet ise bütün bu çoklukta O'nun birliğini bulmaktır.

Cem: Yaratılmışları görmeyip bütün varlıklarda Allah'ı görmek.

Cem'ü'l-cem: Kişinin insân-ı kâmil olma mertebesine ulaşması, halkla Hak arasında fark görmemesi.

Fakr u fenâ: Allah'ın varlığında yok olma.

Rızâ: 1. Allah'ın kulun hâli ve yaptıkları karşısında duyduğu hoşnutluk. 2. Kulun Allah'tan gelen her şeyi itiraz etmeden, sızlanmadan karşılaması, kabul etmesi durumu da dervişin ulaşması gereken makamlardır.

Dervişlik yolunda hoş görülmeyen unsurlar:

Gaflet: Allah'tan habersizlik, O'ndan mahrum kalmak.

Nefis: Kulun kötü, beğenilmeyen, bayağı ve hayvani arzuları, huy ve fiilleri, kibir, gazap, kin, haset, hırs, tahammülsüzlük, hasislik, dedikodu, şehvet, ihtiras, heva ve heves gibi zaafının merkezi.

Kıyl ü kâl: Dedikodu

Garaz: Kin

Kibir: Büyükleme

Haset: Kıskançlık

Mâsiva: Dünya sevgisi

Yusuf Efendi'nin şiirlerinde, tasavvufta Allah'a erişme, insân-ı kâmil olma yolundaki dört makamı; "şeriat, tarikat, hakikat, marifet" makamlarını sıkça görmekteyiz.

Şeriat: Kulların Allah'a ulaşabilmek için uyulması gereken kulluk hükümlerini yerine getirmesi.

Tarikat: Tasavvuf düşüncesinin esaslarını öğrenmek ve uygulamak için bir yola girilmesi.

Hakikat: Kulun, her şeyi yaratan ve tecelli yoluyla âlemlerde zuhur eden Allah'ın ilahî sıfatlarını, kâinattaki tasarruf ve iradesini, gizlediği ve açıkladığı şeyleri, kaza ve kaderi müşâhede etmesi.

Mârifet: Allah'ın has kullarının eriştiği, kulun Hak'la aynı olduğu, Hak'la Hak olduğu makamdır.

Tasavvufta insanın ulaşabileceği en yüksek makamlar:

Makâm-ı Lî ma'allah: Allah ile birlikte olunan makam, mertebe

Gavs: Allah tarafından âlemi mânen idare etmekle görevlendirilmiş ve kendilerine olaylara hükmetme izni verilmiş, kendisinden yardım istenen seçilmiş kimse. Yusuf Efendi, Seyyid Ahmede'r-Rifâî Hazretleri'nden gavs olarak bahseder ve Kendileri'nin Ravza-i Mutahhara'yı ziyaretlerinde Peygamberimizin ellerini öpmesi hadisesini anlatır.

Kullandığı âyet, hadis ve dinî ifadeler

Mutasavvıf olan kişinin dinimizin hükümlerini, kurallarını, Kur'an-ı Kerim'i, hadisleri iyi bilmesi gerekir. Müslüman olmayan birinin tasavvufu bahsetmesi, tasavvufu anlaması mümkün değildir. Şeriatsız hakikate ulaşamayacağı gibi. Yusuf Efendi'nin bu konularda da ne kadar bilgili olduğunu şiiirlerinden anlamaktayız. Âyet ve hadislerin tamamını vermemiş, öne çıkan kelimelerle anlamı pekiştirmiştir.

Âyetler:

Rumûz-ı fasbir: Sabretmek ifadesi (Ahkâf suresi, 35. âyet, Fasbir kemâ sabere ulû'l-azmi mine'r-rusuli velâ testa'cil lehüm) Peygamberimize aceleci olmamayı, sabırlı olmayı öğütler.)

Hel eta: İnsan suresi, 1. âyet (Hel eta ale'l-insani hıynüm mine'd-dehri lem yekûn şey'en mezkûra: "İnsan yaratılmadan önce uzun bir zaman geçti, insanın öncesinde de zaman vardı." anlamını taşır.)

Festakim dur: Hud suresi 112. âyete göndermedir. (Festakim kema ümirte ve men tâbe meake ve la tatgav, innehu bima ta'melûne basir: "Sen ve tövbe edip seninle birlikte olanlar, emrolunduğunuz gibi dosdoğru olun.") **Festakim dur:** Dosdoğru ol.

Sünhânellezî isrâ: Allah eksiklikten uzaktır. İsra suresi, 1. âyete atıftır. "Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız mescid-i Aksa'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir."

La taknetu: La taknetu min rahmetillah: "Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz." (Zümer suresi, 53. âyet)

Hadisler:

Rumûz-ı küntü kenzi (küntü kenzen): Her şeyin sırrına, hayatın anlamına ait ifade (Hadis olarak geçmektedir. "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim ve bu halkı onun için yarattım.")

Men aref: "Nefsini bilen Rabbini bilir." ifadesi (Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu)

Mûtu kable ente mutu: "Ölmeden önce ölmüş." hadis-i şerifi

Yusuf Efendi şiiirlerinde Esmâülhüsna'yı ve Allah'ın diğer isimlerini de çok kullanmıştır: Hanan, Hâlık, Hâdi, Hak, Hû, Yezdan, Kibriya, İlah gibi.

Yedi ve beş rakamı: Tasavvufu olduğu gibi Yusuf Efendi'nin şiiirlerinde de yedi ve beş rakamı önemlidir. Balkanlarda en çok yedi rakamı ile karşılaşırız. Yedi cennet, yedi cehennem, yedinci felek, yüzdaki yedi delik gibi

Âl-i esmâ-yı seb'a: Yedi isim (Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyum, Kahhar)

Seb'u'l-mesânî: Fatiha suresi (Yedi âyetten meydana gelir.)

Beşle ilgili olarak da

Beş hurûf: Beş harf (Muhammed kelimesi Arapçada beş harflidir.)

Sırr-ı penc: Beşin sırrı, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan Ehlibeytin sırrını örnek olarak verebiliriz.

Yazımı Yusuf Efendi'nin Dîvân'ının sonunda yazdığı beyit ile nihayetlendireyim.

Bunları zikr eyle Yûsuf zikr-i Hakda dâim ol
Kendine gel gayre bakma nefsin bil ey kul
(Yusuf, sen bunları ve Allah'ı devamlı zikret.
Ey kul! Kendine gel, başkalarına bakma, nefsin ıslah etmeye çalış.)

KAYNAKÇA

- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Kur'an-ı Kerim, İstanbul 2024.
- İlâhiyât-ı Ken'an, haz. Yusuf Ömürlü, İstanbul 1974.
- İlhan Ayverdi, Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 3 Cilt, İstanbul 2009.
- Kenan Rifai, Sohbetler, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2000.
- Reşat Öngören, "Tasavvuf Maddesi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 40. Cilt, İstanbul 2011.
- Sahih-i Buhari Tercüme ve Şerhi, haz. Harun Yıldırım, 11 Cilt, İstanbul 2009.

Şeyh Yusuf Efendi'nin Şiirlerinin Dil Özellikleri

Nevnihal BAYAR*

Şeyh Yusuf Efendi, bugün elimizde olan ve yayına hazırladığımız muhteşem Dîvan'ını 1954 yılında 69 yaşındayken tamamlamıştır. Dîvan, tasavvufî mahiyetteki şiirlerinden oluşmaktadır.

Şeyh Yusuf Efendi'nin tahsili hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber, şiirlerinden, belirli bir seviyede medrese eğitimi aldığı, köklü bir tasavvuf kültürüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Yusuf Efendi, Prizrenlidir. Dolayısıyla bölgenin ağız özelliklerine vâkıftır ve bu özellikleri şiirlerine de yansıtmıştır.

Mesela: Gizlice yerine cizlice; gece yerine cice; giriftâr yerine ciriftâr; kimseye yerine çimseye; teke yerine teççe; günah yerine gûna; tarih yerine tari; özge yerine özce; seccâde yerine sezcâde; dergâh yerine dercâh kelimelerini kullanması gibi.

“Bunca kerâmetler eyledin izhâr heybetinden dağlar titredi her an

Muhibb-i dervişân ettiler î mân **dercâhuna**¹ senin yâ Ganî Baba”

“Kâmil olup kendi kendim okudum bin bir gece vü bir **sezcâde**² dokudum

Yavuz şâhin pençesine tutuldum çağır çağır yine buldu dert beni”

Şair 19. yüzyılda yaşamış olmasına rağmen Eski Anadolu Türkçesi döneminin de dil özelliklerini kullanmıştır. “Ona yerine ana; onu yerine anı; için yerine için; aşk ile yerine aşkıla; etmiştir yerine edipturur; mâsumları için yerine mâsumlarıyçün gibi.

“Irak ol geçme yanından **ana**³ sırrı ayân etme
Ki bilmez kadrini **anın**⁴ bu pendim tut beyân etme
Sözü Hakdır erenlerin sakın aslâ gümân etme”

Şeyh Yusuf Efendi'nin şiirlerinde Yunus Emre'yi hatırlatan ifadeler de vardır. Ne de olsa Hak âşıklarının dili birdir. Yunus Emre'nin Sarı Çiçek ilahisinde:

“Sordum sarı çiçeğe annen baban var mıdır
Çiçek **eydür** derviş baba annem babam topraktır”

beyiti vardır. Şeyh Yusuf Efendi'nin şiirlerinde de benzer ifadeler rastlanmaktadır:

“Yûsuf Dede **eydür** keşf oldu merâm
Sırr-ı hakîkati gösterdi Mevlâm”

“Yûsuf Dede **eydür** Hakdan kaçarsın
Hakkı koyup bâtil yola saparsın”

Dolayısıyla şunu söylemek gerekir ki Şeyh Yusuf Efendi, sadece yaşadığı devrin dil özelliklerine ya da yaşadığı bölgedeki kelime hazinesine bağlı kalmamış, oldukça zengin bir üslup kullanmıştır. Bu özelliği bakımından da devrinin şairleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Yazıp söyledikleri dikkatli incelendiğinde, ileri seviyede bir dinî eğitim aldığı anlaşılır. Arapça ve Farsçayı da çok iyi bildiği bir gerçektir. O, bu iki dili bilmesine rağmen tamamen Arapça veya Farsça söylememiş, mahallî dilini de kullanarak, kendisinden sonra gelecek nesillere örnek olmuştur.

Kelime hazinesi öylesine doludur ki, Arapça, Farsça ve Türkçe kelimeleri mısralarında ustalıkla yan

1 Metinde bu şekilde geçmektedir. Yeni harflere aktarılırken dipnot verilmiş ve *dergâhuna* şeklinde okunmuştur.

2 Metinde bu şekilde geçmektedir. Yeni harflere aktarılırken dipnot verilmiş ve *seccâde* şeklinde okunmuştur.

3 Metinde bu şekilde geçmektedir. Yeni harflere aktarılırken dipnot verilmiş ve *ona* şeklinde okunmuştur.

4 Metinde bu şekilde geçmektedir. Yeni harflere aktarılırken dipnot verilmiş ve *onun* şeklinde okunmuştur.

yana, alt alta kullanabilmiş, bu kelimelerle kafiye zenginliği sergilemiştir.

Gösterdiğin kerâmet / Oldu bize hidâyet
Verdin bize selâmet / Seyyid Ahmed Rifâi

...

Şeyh Yûsuf düştü câha / Yolu eriyorsa şâha
Vâsıl et onu Allah'a / Seyyid Ahmed Rifâi

Şiirlerinde geçen “âdâp, ağıyâr, dost, vahdet, akıl, âlî, aşikâr, basiret, berat, dervîş, devran, mürşid, ebed, edep, efsâne, emr, fânî” gibi yüzlerce Arapça-Farsça kelime, o günlerin olduğu kadar bugün de halkın benimsediği ve kullandığı kelimelerdir.

Şeyh Yusuf Efendi genellikle aruz veznini kullanmıştır. Şiirlerinde edebî sanatlarla bolca yer vermiştir. Özellikle teşbih ve tenasüp sanatlarını daha çok kullanmıştır.

Kelimelerle âdeta bir cambaz gibi oynamış, çok basit kelimelerle çok derin manalar ifade etmiştir. O, Türkçenin anlatım imkânlarını çeşitli söz sanatlarıyla birlikte kullanarak şiirlerinde manayı derinleştirmeyi ve yoğunlaştırmayı başarmıştır. Mesela aşk kelimesini nasıl kullandığının bir örneğini görelim:

“**Aşkıla** kıl her umûrun başla Allah **aşkına**
Aşka uyup **aşkı** yâr et etme kendini cüdâ

Aşkıla kurbân isen sen de Rifâi yoluna
Yûsufâ gel gayre bakma bundadır fakr u fenâ”

Şeyh Yusuf Efendi'nin şiirlerinden Kur'anı Kerim'i de çok iyi bildiğini anlıyoruz. Pek çok âyet ve hadisi büyük bir ustalıkla satırların arasına serpiştirmiş, okuyucuların manevî dünyasını bu şekilde zenginleştirmiştir:

“Nûr-ı vâhiddir bunu bilmez münkir-i dün
Sırta vâkıf olmak istersen bir mürşidi bul
Mûtû kable ente mûtû bunlardır ehl-i kubur”

(Mûtû kable ente mûtû: Ölmeden önce ölünüz hadis-i şerifi)

“**Küntü kenzen** çün buyurdu gir tarikat şehrine
Bildirir mürşid bu sırrı hem sana esrâr ola”

(Küntü kenzen-Küntü kenzen: Gizli bir hazine idim, anlamına gelen bu söz, “Ben gizli bir hazineydim, görülmek, bilinmek istedim, bu yüzden alemleri yarattım.” hadisine dayanır.)

Şairin şiir dilinin özelliklerden birisi de deyimlerdir. Şeyh Yusuf Efendi, bir bölümü bugün olduğu gibi bir bölümü de küçük değişikliklerle dilde yaşayan bu söz varlıklarına şiirlerinde sıkça yer vermiştir.

“**Balık başdan kokar** derler fesâdın başıdır nefsin
Huzûr-ı pîrde billâhi olupdur yüzünüz kara”

“Hezâran la'netim vardır ona her demde ey mü'min
Yüzün dönder dese her kim benim şâh-ı cihanımdan”

“Hakikat-i Kâbe'ye Yûsuf **yüzün sürmek** ise maksâd
Fenâ-ender-fenâ ol kim oku aşkın kitâbından”

Bunların dışında kendine özgü söyleyişleri, yol gösterici tavsiyeleri, anlamı pekiştirici ve genişletici açıklamaları da şiir diline güç kazandıran önemli dil varlıklarıdır. Örnek verecek olursak:

“Dertli Yûsuf hiç varılmaz mürşidinden de ayrılmaz
Rehbersiz yol hem bulunmaz buldum diyen yalan söy-
ler”

Namazla ilgili olanları:

“Seherle kendini kaldır iki elin suya daldır
Nefsinle şeytanı öldür gâfil olma kıl namaz
Sabah namâzın kılasın Allah'ına kul olasın
Ehlibeyt yol bulasın gâfil olma kıl namaz
Öğle namâzın kılan uludur dağlarca günâhı eritir
Onlar mü'min kullarıdır gâfil olma kıl namaz”

Şeyh Yusuf Efendi'nin şiirlerinde kullandığı edebî dil, halkın kolaylıkla anlayabileceği ölçüde söyleyiş bakımından açık gözükse de mana yönünden herkesin kolaylıkla anlayabileceği açıklıkta değildir. Kur'an ve hadis bilgisi olmadan, tasavvufu bilmeden, çağın genel kültürünü kavramadan bu şiirlerin derinliğine inebilmek oldukça zordur.

Birbirine aykırı ya da benzer gibi görünen her şey aslında bir bütünü oluşturan parçalardır. Amaç, birbirine karşıt ve benzer görünen çokluktan uzaklaşıp birliğe ulaşmaktır. Şeyh Yusuf Efendi, şiirlerinin özünü bu amacı vermeye çalıştığı gibi, sözleriyle de bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Divân'daki her kelime; maneviyatla, Allah, Ehl-i beyt, Peygamber aşkıyla yoğrulmuş, kültürle zenginleştirilmiş ve böylece fevkalâde bir eser ortaya çıkmıştır.

Konuşmamı Şeyh Yusuf Efendi Divanı'nın son beytiyle bitirmek istiyorum:

“Hâtime buldu divânım fazl-ı lütfunla hemân
Bir eser ola Yûsufun okuyan ede duâ”

Mübârek ruhlarına el Fâtiha...

Gazi Şeyh Yusuf Tokmak Efendi

Balkanların bağrında bir nur yanardı,
Turan'ın incisi, karanlıkları sarardı.
Şeyh Yusuf'tu adı, gönüllerde yer tutan,
Bir gözünü feda edip, Hakk'a doğru koşan.
Rifaî tacıyla gönüllere ışık saçtı,
İlahilerle aşkı, dîvanıyla sırlar açtı.
Nefsini bilen, makamı Hak'tan görürdü,
Bu dünya fanîdir der, bakî gül isterdi.
"Dil verme fanîye" der, "gülzârı bakî ara"
Ağla bülbül gibi, vuslatı Hak'ta ara.
Tasavvufun derinliğinde rehber olur,
Ömrü 1885'te başlar, 1963'te son bulur.
Tekkesinde yankılanır zikr-i Hakk'a çağrısı,
Kalan bir miras değil, ilmin ta kendisi.
Prizren'in göğsünde bir yıldız gibi parlar,
Geleceğe bir ışık, geçmişi bize yırlar.
Ey Gazi Şeyh Yusuf, ruhun şad olsun,
Dîvanlarıyla gönüller huzur bulsun.
Bizlere bıraktığın o kutlu izlerle,
Adın yaşasın daim, Hak nuruyla her yerde.

Altay Suroy Recepoğlu*
24.11.2024, Prizren

Bektaşilik ve Kuzey Makedonya

Ersin DİKO*

Bektaşilik, Kuzey Makedonya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Balkanların ilk İslamlaşma süreci 1263 senesinde Sarı Saltuk önderliğinde Anadolu'dan gelen Türkmenlerle olmuştur. Günümüzde Kuzey Makedonya sınırları içerisinde yer alan Ohri şehrinde, Sarı Saltuk'a adanmış bir türbe yapısı bulunduğu inanılmaktadır. Bölgedeki Bektaşiler tarafından her yıl ziyaret edilen yer, kutsal bir mekân olarak kabul edilmektedir.

Bektaşilerin, ilk Osmanlı fetihlerinde yer aldığı bilinmektedir. Rumeli fetihlerine de katıldıkları sonra Kuzey Makedonya toprakları olduğu gibi diğer Balkan ülkelerinde de önemli İslamî faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kurmuş oldukları

dergâhlar, dönemin önemli ilim ve irfan merkezleri hâline gelmiştir.

Bektaşilik isminin tam anlamıyla Kuzey Makedonya topraklarına yayılması, Sersem Ali Paşa'nın 1551 senesinde Kalkandelen şehrine yerleşmesiyle olmuştur. Bu dönemde kurduğu Harâbâtî Baba Dergâhı, o dönemin önemli ilim ve irfan merkezlerinden biri hâline gelmiştir. 1920 senesi ile beraber Türkiye'ye olan büyük göçler, Bektaşilerin sayılarının azalmasına ve faaliyetlerinin de durmasına sebebiyet vermiştir. Yugoslavya döneminde ise dergâhın Bektaşilerin elinden alınarak bir bölümünün tekstil fabrikası ve diğer bölümünün müze binası olarak kullanıldığı olmuştur. Ancak 1994 senesinde alınan

Kalkandelen Sersem Ali Paşa (Harâbâtî Baba) dergâhı

* İstanbul Üniversitesi, Sanat Tarihi Doktora Öğrencisi

Dikmen Baba tekkesi

bir kararla Bektaşilere bırakılmıştır. O dönemden günümüze kadar da Bektaşiler tarafından kullanılmaktadır.

Kalkandelen Sersem Ali Paşa (Harâbâtî Baba) dergâhı dışında bölgede; Poroy Yâver Baba, Şipkovitsa Koyun Baba, Üsküp Mustafa Baba ve Süleyman Baba, Manastır Hüseyin Baba, İştîp Hamza Baba, Köprülü Hâce Baba, Kırçova Muharrem Baba, Makedonski Brod Hıdır Baba, Debre Ali Paşa ve Kanatlar Köyü Dikmen Baba Bektaşî tekkeleri olduğu bilinmektedir. Bu Bektaşî tekkelerinden günümüze gelebilmiş eserler arasında çok azı bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri arasında Kalkandelen Harâbâtî Baba dergâhı dışında bir Bektaşî köyü olan ve Kanatlar'da bulunan Dikmen Baba tekkesi sayılabilir.

Dikmen Baba tekkesi günümüzde de varlığını sürdürmekte ve ziyaretçilerini ağırlamaktadır. Dikmen Baba'nın asıl adı Mehmet'tir ve tekkesi hakkında çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kabul görenler arasında başta gelen; Dikmen Baba'nın Makedonski Brod şehrinde Hıdır Baba'nın dervişi olduğu ve onun keramet sahibi olduğuna inanıldığı için Avramovci bugünkü Kanatlar köyünde bir tekke kurdurduğu yönündedir. Bir gün Hıdır Baba, "İki arslan bir posta oturmaz, sen olgunluğa eriştin." diyerek bir kor atar, bu kor Kanatlar köyüne düşünce, burada bir tekke kurma ihtiyacı hissettiği rivayet edilir. Tekkede, Nevruz ve Muharrem ayı gibi özel günlerde bir araya gelinerek ibadetler yapılır, nefesler söylenir.

Makedonski Brod şehrindeki Hıdır Baba Tekkesi bugün Aziz Nikola Kilisesi olarak bilinmektedir. Bunun sebebi; 1912 senesinde Osmanlı'nın bölgeden ayrılması sonucu Sırpların yerleşmeleriyle tekkenin baskıya uğrayıp kiliseye çevrilmesidir. Gerekçe olarak Osmanlı'dan önce tekkenin altında bir Hristiyan azizinin mezarı olduğu gösterilerek böyle bir adım atılmıştır. Günümüzde iç kısmının bir bölümü Bektaşiler tarafından ibadet amacıyla kullanılmaktadır.

Günümüze gelemeyen Bektaşî tekkelerinin çoğu Balkan Savaşları ile İkinci Dünya Savaşı yılları arasında yıkılmıştır. Yaşanan göçlerle beraber azalan Bektaşî nüfusunun bilinçli olarak hedef hâline geldiği görülmektedir. Günümüzde az sayıda tekkenin yapısıyla beraber varlıklarını sürdürdükleri görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Altı, Aziz (2018). "Makedonya'da bir Bektaşî Köyü: Kanatlar". IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara
- Aruçi, Muhammed (1997). "Harâbâtî Baba Tekkesi". İslam Ansiklopedisi. C. 16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Çelik Mahmut ve Süleymani Ümit (2018). "Makedonya'da Bektaşilik Tarikatı'nın İzleri". Bal-Tam Türklük Bilgisi 29
- İzeti, Metin (2004). Balkanlar'da Tasavvuf. İstanbul: Gelecek Yayınları
- İbrahim, Mehmet (1994). "Eski Yugoslavya Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi". Vakıflar Dergisi XXIV. Ankara

Evvel Âhir Aşk

Demet KAYAN*

*“Aşk odu evvel düşer mâşuka, andan âşika
Şem’i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi”
(Aşk ateşi önce sevilene düşer ondan sevene geçer
Mum önce kendisi yanar sonra etrafında dönen
kelebeği yakar.)*

Bu güzel dizeler kaynaklarda Niyazî-i Mısırî, Fuzûlî, Lâedrî gibi değişik isimlerle anılsa da her bir isim ayrı ayrı aşk yolunun yolcusu olmuş büyük değerlerdir. Onları anlayıp şiirlerini yorumlayabilmek de yürek yangınlarının sırrını çözebilmek de her kalemin harcı değildir.

Biz bu yazımızda; Hatice Cenân Sultan Hanımefendi’nin,¹ “*Dizeler, Niyazî-i Mısırî’ nindir.*” ifadeleri üzerine, Niyazî-i Mısırî’nin, ilmek ilmek örerek günümüze kadar getirdiği dalgalı gönlünden feyz alabilmek için su misali akan dizelerin bıraktığı izleri takip etmeye çalışacağız.

Niyazî-i Mısırî; hem eşsiz güzellikteki şiirleriyle hem de derin tasavvufî fikirleriyle Osmanlı coğrafyasının önde gelen ve önemli ölçüde etkisi olan simalarındandır. Şiirlerinde anlam derinliği, yakıcı ve arındırıcı aşka dair işaretleri yanında sembollerle yüklü dili öne çıkar. Gönlündeki kıvılcımlar XVII. yüzyıldan günümüze kadar ulaşmıştır.

Öncelikle dizelerin üzerine inşa edildiği “aşk, âşık, mâşuk, pervâne ve od” kelimeleri üzerinde duralım.

“Aşk”ın; düştüğü her dilde ayrı ayrı sözlerle ifade edildiğini düşünürsek yaktığı insan sayısı

kadar tanımının yapılabileceğini de düşünebiliriz. Ki; sanatçıların, âlimlerin yaptığı sayısız tanımlar da mevcuttur. Bu yönüyle kuvvetine ve büyüklüğüne şaşmamak gerek. Hangi açıdan bakarsak bakalım insanı aşk kadar alt üst edecek, oldukça keskin ve vurucu bir başka duygu da yoktur.

Niyazî-i Mısırî; “*Tasdikin ve itikadın mahallî olan, hakikati anlayan ve anlamlandıran kalbin Hakk’a yönelişini “aşk” olarak tanımlamıştır.*” ve böyle de yaşamıştır. Yani aşkı, nefsinin yok ederek Allah’a ulaşma arzusuyla yaşamıştır.

Sımsıcak, insanı sarıp sarmalayan “aşk”, Kubealtı Lugatı’nda; “*Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, aşırı muhabbet; Şiddetli istek, tutku; Kadın ve erkek arasındaki çok kuvvetli duygu, sevgi bağı. tasavvuf. Hakk’ın zuhûruna sebep olan ilk sıfat (Allah bilinmeyi arzulamış, bu arzu ve aşk kâinâtın yaratılmasına sebep olmuştur. Aşk, Hakk’ın zâtına izâfe edilen ilk sıfatı ve ilk zuhûrudur. Mutasavvıflara göre aşk, Hak yoluna giren kimseyi Allah’a erıştiren en kısa yoldur)*” şeklinde ifade edilir. O halde; dünyevî manada insanın adeta soluğunu kesen, kalp ritmini değiştiren, tepeden tırnağa etkisi altına alan bu duygunun tasavvufî manadaki büyüklüğü karşısında bize, “Âşık yanmaktan öte yol alabilir mi?” demekten başka bir söz kalmıyor.

Dizeler, ılık ılık nefeslerimize karışırken, elbet konumuz Yaradan aşkı, manamız gerçek mana olacak şekilde, anlatmaya çalışacağız kalp atışlarımızı. Aşk ateşinin âşıktaki hâlini görerek yolumuza devam edelim.

¹ Mutasavvıf, mütefekkir, şair, hoca ve bestekâr Kenan Rifai Büyükkaksoy’un anneleri.

Âşık, sırtındaki hırkanın alevlerine de âşıktır. Yumruğu kadar olan kalbinin ateşi âşığın bütün bedenini yakmak bir yana aklını, ruhunu, karakterini... her şeyini nâr eder. Âşık ise ne ateşe ne de yanmaya doyar.

“Âşık”; Kubbealtı Lugatı’nda da “Bir şeye veya birine karşı aşırı sevgi duyan kimse, tutkun, meftun; Karşı cinsten birine gönlünü kaptırmış kimse; Bir kadınla bir erkek arasındaki gizli ilişkide erkeğe verilen ad; Dalgın, unutkan, kalender kimse. edeb. Şiirlerini çaldığı saz eşliğinde söyleyen şâir, saz şâiri, ozan. tasavvuf. Nefsini dünya nîmetlerinin çekiciliğinden arındıran, bütün bağlılığı ve sevgisi Allah’a olan kimse.” olarak geçer.

Âşıklar kervanının en önemli temsilcilerinden biri olan Niyâzî-i Mısırî, benliği ortadan kaldırarak sevenle sevilenin birleşebileceğini, gerçeğe ancak bu şekilde ulaşılabileceğini bilenlerdendir.

“Mâşuk” için “Aşkla sevilen, âşık olunan kimse” dir, der Lugat. Yani aşkı da âşığı da yaratandır. Mâşuk, âşığı sevmezse âşık, âşık olabilir miydi? O halde aşk mâşukta başlamaz mı? sorularının cevaplarını her bir gönül kendi lisanınca fısıldayacaktır âşığa.

“Şem” in tanımı ise “Mum, Bal mumu. tasavvuf. İlâhî nur” dur. Mum yanarken eriyip tükenmez mi? Âşık olan da âşık olunan da yanmadan aşk olmayacaksa mum, aşk için yanacaktır elbet.

Şimdi de “pervâne” ye bakalım. Lugat bu kelimeyi “Geceleri ılık etrâfında dönerek uçan küçük kelebek; Bir motor veya yayla döndürüldüğü zaman bağlı olduğu sistemi hareket ettiren, bir mile bağlanmış iki veya daha fazla kanattan ibâret düzenek; Yol gösteren, kılavuz, rehber. Ferman, hüküm, nişan. Selçuklu ve İlhanlılar’da nişancı, tevkî: (Birinin etrâfında) Pervâne gibi dönmek: Devamlı olarak yanında bulunmak, yanından hiç ayrılmayıp her işine, her arzusuna koşmak. (Bir kimseye) Pervâne olmak (kesilmek): Büyük bir bağlılıkla yanından hiç ayrılmak,

her isteğini yapmaya hazır olmak” şeklinde açıklar.

Bu hikâyede pervânenin payına da yanmaktan başka ne düşebilir ki...

“Od” kelimesi Kubbealtı Lugatı’nda; “Ateş. mec. Aşk, ayrılık, hasret, azap, hırs vb. duyguların yakıcı etkisi” olarak ifade edilir.

Hüdâ aşkıdır ateş olan. Yakıcılığı, etkisi ne kadar çoksa o kadar güzeldir. Aşk derdinin vazgeçilmezliği de bundandır. Dolayısıyla Mısırî, aşk ateşine kapılmıştır. Vuslat hevesiyle yanıp tutuşur.

Yaradan aşkıyla yaratılan bütün kâinat ve evvelden ezele bu yangında olan insanoğlu aşk yolundadır esasında. Ancak her kişi ayrı bir yörüngede, ayrı bir şiddette, ayrı bir arzuda ilerler. Yine yörünge, şiddet ve arzu ne kadar kişiden kişiye ayrılık gösterse de tek tek her bir hayattaki etkisi, diğer bütün etkilerin oldukça üzerindedir. Aşk gönle düşmeye görsün geriye kalan her şey anlamını yitirir.

Mesela;

“Gitdin ammâ ki kodun hasret ile cânı bile
İstemem sensiz olan sohbet-i yârânı bile”

dizeleriyle Neşâtî’nin de sevdiğinin hasretinden, aşkıdan başka bir şeyi düşünemediğini görüyoruz. Kim bilir daha başka kaç kalp aynı hasret için ömrünü feda etmekten geri durmamıştır.

Evladını bedeninde hissettiği andan itibaren ona koparılamayacak bir bağla bağlanan anne, gönlünü hiç beklemediği bir anda karşısındaki güzele kaptıran genç, ideallerini odağına yerleştiren herhangi bir insan, ilahî güç dışında, karşısına hangi engel çıkarsa çıksın sonuna kadar mücadele eder. Mücadele gücünü veren de yine aşktır.

Sevda günümüzde maalesef ki büyük bir çoğunluğumuz tarafından anlamı daraltılmış, kı-

sırlaştırılmış, bencilce yaşanır hale gelmiş olsa da kökeni “esved”² değil midir?

Sevda yüzünden asırlardır nice destanlar dizilmiş, nice ozanlar yollara düşmüş, nice savaşlar yaşanmış, nice bedenler toprak olmuş, nice gönüller şad olmuş... saymakla bitiremeyiz.

Var mıdır aşktan yana söz etmeyen sanatçı; her nota önce kalpte titreşmez mi, her fırça önce sevdiğini anlatmaz mı, binlerce mimarî şaheser taş üstüne taş konularak gönül kuşunu havalandırmamış mı? Yani ilhamın en büyüğü belki de ta kendisidir aşk.

Bir de aşkların en büyüğünü düşünelim. Bir parçası olarak geldiğimiz ve de yine aynı bütüne döneceğimiz yüce Yaradan aşkına dair söylenebilecek hangi söz kâfi gelebilir ki. Gerçek manayı idrak edebilenlere de aşk olsun.

*“Aşkın aldı benden beni,
Bana seni gerek seni
Ben yanarım dün ü günü,
Bana seni gerek seni.”*

Aşk için diyar diyar gezen Yunus Emre de,

*“Aşk derdiyle hoşem el çek ilâcımdan tabîb
Kılma dermân kim helâkim zehri dermânındadır.”*

Derdine ilaç istemeyen, derdini derman eden Fuzûlî de,

*“Aşkın şerâr-ı âteşi ta bağrıma düştü,
Âhım işiden yandı deyu başıma üstü,
İmdadıma eşkim ile dîde yetiştî,
Hepsi kalıp acz dediler: ‘eyvah’,
Yansın ko dedim, sönmeye söndürmeye Allah.”*

Aşkın ateşini söndürmek istemeyen Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî de aynı aşkla kavrulmuş, aynı yolda yürümüş büyük âşıklardır. Ve daha başka adlarını yazmakla bitiremeyeceğimiz hatta adını bilmediğimiz kim bilir kaç âşık vardır. Âşığın derdi kendini bildirmek, şan, şöhret sahibi olmak değildir ki zaten. Tasasını çare edinmiştir sadece.

Peki bu yola düşme arzusunu gönüllerine düşüren, kullarını, kullarının aşkından çok daha öte seven yüce Yaradan istemeseydi bu aşk var olur muydu?

İşte tam da bu nedenle inleyen gönül aşk ateşinin önce sevilende başladığını anlatır: *“Aşk odu evvel düşer mâ’suka, andan âşuka”*

O ilahî nur olmadan, mum yanarak erimeden pervanenin de yanması mümkün değildir:

“Şem’i gör kim yanmadan yandırmadı pervâneyi”

İşte; gerçek manayı aklın ve kalbin en derinine sızdıran, bütün açıklığıyla gözler önüne seren bu iki dize karşısında hayran olmaktan, o ummanlara dalma arzusuna kapılmaktan kim ne kadar uzak kalabilir, bilemeyiz. Gönüldaş olmadan dervişin dilinden, zikrinden, fikrinden anlamak da mümkün olamaz zannımızca.

Yaradan öyle güzel bir nizam içerisinde yaratmıştır ki kullarını, her biri tektir. Bazı özellikler benzese de genler nesillerden nesillere aktarılsa da her bir insan bedeniyle, karakteriyle eşsizdir. Hiçbir parmak izi diğerine benzemez. Hiçbir bakış bir diğerine eşleşemez. *“Her bir saç telinin bir araya getirdiği dalgalar dahi tektir, sadece o kişiye aittir ve adeta o kişinin karakterinin aşikâr halidir.”*³

Bu noktada söylemek gerekir ki; her kalp diğerlerinden farklı hissiyatlarla atar. Kalbi akıl ile idrak edebilmek ise ayrı bir mertebe, bir zirve olsa gerek. Kalp ile akli ayırmak yerine bir etmek sır perdelerini arayabilir. Kalp ile akli bir edebilenler de ayrı, özel ve güzel karakterler olarak çıkar karşımıza. Aklının kilitlerini zorlayıp, kalbinin sesini dinleyenlere; “Abdal”, “Derviş”, ... dememiz boşuna değildir. Dolayısıyla gönül ehli olanlar aynı zamanda ilim irfan sahibi müstesna insanlardır. Onları anlayabilmek, idrak edebilmek daha önce de belirttiğimiz gibi kolay değildir.

Bütün bu açılardan bakacak olursak Niyâzî-i Mısırî’nin çok ayrı, çok önemli bir yerde olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bir âlim, bir gönül ehli, usta bir sanatçı, yolundan asla dönmeyen bir Hak yolcusu...

Biz de en başta söylediğimiz gibi ziri, fikri, dili aynı telde çınlayan bu yüce zatı anlatabilmek, yolunun aydınlığından feyz alabilmek için devam edelim.

Onun hayatı bir yolculuk hikâyesidir. Ateşten gömleğini sırtına giyip yollara düşenlerdendir. Yol Hak yolu, yolcusu Niyâzî-i Mısırî.

2 Siyah, kara

3 Hayrican Bayar (İç Mimar), 2025

Niyâzî-i Mısri; durmak dinlemek bilmeksizin, her şeye rağmen esen bir rüzgâr, varlıktan hiçliğe, zerreden ummana akan ve daha niceleri gibi derdini derman edinen bir güzel âşıktır. Hatta günümüz gözleriyle bakıldığında aklın tasavvur dahi edemeyeceği bir deli âşıktır.

*“Derman arardım derdime, derdim bana derman imiş
Bürhan sorardım aslıma, aslım bana bürhan imiş”*

dizeleri, bütün hayatını, en öz, en güzel şekilde ortaya koyar.

Dert, tasavvufî manada insanı Allah’a götürür. Bu nedenle de çok kıymetlidir. Dert, insanı Allah’a götürecekse aynı zamanda dermandır. Bu bakımdan dert ve derman birbirinin zıddı olmasına rağmen aslında birdir. Asıl ve bürhan⁴ da tıpkı dert ve derman gibi birbirine zıt gibi görünse de birbirinin aynısıdır yani birdir. Verdiğimiz bütün örneklerde de görüldüğü üzere tasavvuf ehli olanlar dertlerinden şikâyet etmezler.

Niyâzî-i Mısri; tam anlamıyla bir şair, tam anlamıyla bir tasavvuf ehlidir. Öyle ki dizelerinin her biri ayrı bir hikmet niteliğindedir. XVII. yüz yıl “Tasavvufî Divan Edebiyatı”nın en büyük şahsiyetlerindendir. Zamanın idaresi ile yaşadığı sorunlar nedeniyle uzun yıllar sürgün hayatı yaşamıştır. Yunus Emre’ye benzer ancak kendine has apayrı bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar.

9 Mart 1618 yılında Malatya’nın Aspozi kasabasında doğmuştur. Asıl adı Mehmed’dir. İlim tahsili için Mısır’a gittiği ve orada bir süre kaldığı için “Mısri” ve “Niyâzî” mahlaslarını kullanmış, Niyâzî-i Mısri adıyla tanınmıştır. Babası Soğan-cızaade Ali Çelebi, Nakşibendî dervişi olmasına rağmen kendisi Halvetî şeyhine intisap etmiştir. Şeyhinin Malatya’dan ayrılması üzerine o da önce Diyarbakır’a sonra Mardin’e ardından da Kahire’ye gitmiştir. Kahire’de Ezher Medreselerinde ilim tahsiline başlamış bu sırada da Kadiri tarikatına intisap etmiştir. Üç yıl sonra şeyhinin izniyle Kahire’den ayrılarak İstanbul’a gitmiş bir süre Sokullu Mehmed Paşa Medresesi’nde ve Uşşâkî Âsitânesi’nde misafir olarak kalmıştır. Daha sonra Anadolu’ya geçer. Uşak’ta Elmalılı Ümmî Sinan’a intisap eder ve Ümmî Sinan ile onun Elmalı’daki dergâhına gider. Dokuz yıl burada kalır.

Şeyhi; Uşak, Çal ve Kütahya’da düşüncesini tanıtmak üzere kendisine izin verir. Bunun üzerine Bursa’da Ulu Câmii yakınlarında kendi dergâhını inşa etmiştir. Vaaz ve sohbetlerinde Kadızâdeli zihniyetini ve bu zihniyeti temsil eden Vâni Mehmed Efendi’yi sert bir şekilde eleştirdiği ve çeşitli siyasî sebeplerden dolayı bir defa Rodos’a, iki defa da Limni’ye sürgüne gönderilir. 1694 yılında Limni’de sürgündeyken vefat etmiştir.

Hayatının bir arayış içerisinde geçtiğini görüyoruz. Arayışı iki koldan devam etmiş; bir yandan ilim için düşmüş yollara diğer yandan tasavvufî manada yürümüş kalbini bağlayacağı kapıya. Kaynaklarda; Abdülkâdir-i Geylânî’nin rüyasına girerek bilinen ilimlerde tahsilini yapmasını, tasavvuf ilmini de ancak bir mürşide bağlanarak yapabileceğini o mürşidin ise Kahire’de olmadığını söylemesi üzerine üç yıl kaldığı Kahire’den ayrıldığı belirtilir. Ümmî Sinan’a doğru açılan bu kapıdan hiç durmadan ilerlemiştir.

Şeyhi Ümmî Sinan bir kalaycı ustasıdır. “*Güğümün dışını herkes kalaylar asıl olan içini kalaylamaktır.*” düşüncesiyle bağlanmıştır Ümmî Sinan’a.

Düşüncesinden hiçbir zaman ödün vermeden kavuşmuştur yüce Allah’a. Aşk için aşka doğru yürüyen; derdiyle dermanına kavuşan binlerce güzel âşıktan biri de Niyâzî-i Mısri’dir.

Cümle âşıklara, aşk olsun.

KAYNAKÇA

- Hasan Kavruk, *Malatyalı Niyazi-i Mısri: Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Türkçe Şiirleri*, Malatya, 2004.
- Mustafa Kara, “Niyazi Mısri: Hayatı, Görüşleri ve Eserleri”
- Cemal Kurnaz, “Mutasavvıf Bir Şair: Niyazi Mısri”
- Yasin Arı, “Niyazi-i Mısri: Şiirlerinde Varlık Düşüncesi”
- Kubbealtı Lugatı*
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Niyazi-i Mısri” maddesi, erişim: <https://islamansiklopedisi.org.tr/niyazi-i-misri>
- İslam Düşünce Atlası*, “Niyazi-i Mısri” maddesi, erişim: <https://islamdusunceatlası.org/niyazi-i-misri/105>
- “Niyazi-i Mısri’nin Hayatı”, YouTube, erişim: <https://youtu.be/sUn0jYGDUEY>
- “Niyazi-i Mısri’nin Şiirleri ve Fikir Dünyası”, YouTube, erişim: <https://youtu.be/zcj2WaKcMUY>

4 Kanıt, delil, hüccet, beyyine

Bir Resim Bin Dünya

Bu sayıdaki misafirimiz:
Hülya Öztürk

Bir Uçbeyi: Emrehan Ağabey*

Ünal ŞENEL**

“Ey Türk!., Cânanını canına tercih edersin. Ekseri başkaları için yaşar; başkaları için çalışır; başkaları için ölürsün.”

Ahmet Hikmet Müftüoğlu

Yukarıdaki ifade, Türk tarihini en iyi özetleyen ve Türk’ü en güzel tarif eden ifadelerden biridir. Elhak, Türk milleti Asya bozkırlarından Avrupa içlerine ve Afrika çöllerine kadar kuru bir cihangirlik davası veya sömürgecilik gayesiyle yayılmamıştır. Eğer böyle olsaydı, geride bizi sırtımızdan hançerleyen, eski efendilerine görülmedik zulümleri reva gören Balkan toplulukları ortadan kalkar ve insanımız hayvan dışkılarından arpa-buğday tanesi toplamak zorunda kalmazdı.

Türk fütühatının temelinde ilâ-yı kelimetullah (Allah adını yüceltme) gayesinin yer aldığını bugün akli eren herkes tasdik etmektedir.

Bu yüksek idealin büyük ruhlu merkezî şahsiyetlerden geniş halk kitlelerine doğru dalgalar hâlinde yayıldığı; fikir ve gönül dünyasındaki bu mayalanmanın “kolonizatör Türk dervişleri” sayesinde hayata geçirilerek ülkelerin madden ve mânen fethedildiği târihen sabittir.

Bu uçbeyleri, serhat gazileri, alperenler sayesinde topraklar vatanlaşmış ve “Türk’ün âsûde bahar iklimi”nde huzur bulanlara, dışarıdan bakanlar “Türk oldu” demişler, bu ülkenin adını da “Türkiye” koymuşlardır. Herhalde “Türk” olmak ve “Türkiye”de yaşamak ancak bu “ideal” ile mümkündür. Bilmiyorum başka “Türkiye” var mı? Lûtf edildi bizler Türk’ü ve Türkiye’yi böylece tanımaya çalıştık. Bizlere bu “âsûde bahar ülkesi”nin kapılarını açan kişi ise, çağımızın uçbeylerinden, alperenlerinden Emrehan Küey oldu.

1984 yılında İstanbul Fetih Cemiyeti’nde, Prof. Dr. Mehmet Kaplan’ın Yahya Kemal hakkında vereceği bir konferansı dinlemek için İs-

tanbul’da buluşmayı kararlaştırdık. Ben önce Edirne’ye uğrayacaktım. İstanbul’a ilk defa gidiyordum ve kalabalıkta kayboldum. Caddeleri telâşla adımlarken, araba ve insan kalabalığı içinden beni çağıran bir ses duydum. Döndüğümde bir arabanın içinden Emrehan Ağabey gülümsüyordu. Yanındaki arkadaşı, “Hep böyle yakalan!” dedi. Bir daha kaybolduğumu hatırlamıyorum. Kaybolsam da gam yemem. Kulaklarımda o derin, müessir ve âmir sesi hep çınlıyor.

Bir gün “Biz uçlarda yaşıyoruz; uç ahlâkına sahip olmalıyız!” demişti. Bu sözü, onun dünyasını en iyi anlatan sözlerdendi. Hakikaten o, uçlardaydı ve bu uçların beyiydi. Emrehan Bey’iydi. O daima hareket hâlinde idi. Ve bu hareketin merkezinde aşk vardı. Tıpkı Türk milleti gibi... O, aşk merkezli bir hayat yaşıyordu. Evini süsleyen levhalar arasında “Ah mine’l-aşk”ın ayrı bir yeri vardı. Aşka müteallik olmayan hiçbir şeye değer vermiyordu. Çevresindeki her şeyi ve herkesi ona göre dizayn etmeye çalışıyordu. Bu yüzden olmalı ki bazen çevresiyle keskin kırılmalar yaşırdı. Bazı kimseler onu çok keskin, haşin ve uzlaşmaz bulurlardı. Uzaktan bakıldığında belki öyleydi de. Zira o, kimseyle polemige girmezdi, tartışmazdı; onun dünyasında fikir teatisi, diyalog gibi kavramlara yer yoktu. Onun doğruları vardı ve onları hayata hâkim kılmaya çalışırdı. Onlara adeta iman ederdi. Şartların ve çevresindekilerin tesiriyle sadece onları erteleyebilirdi, fakat değiştirmezdi. Bu hâl de herhalde aşkın tezahürlerinden olsa gerek.

Fikrine ve ölçülerine itibar ettiği insan sayısı çok çok sınırlıydı ve onun doğrularına ancak o kişiler müdahale edebilirlerdi. Ayverdiler’in dışında, bu insanlardan birisi, ilmi aşka perçinlenmiş olan Ali Yardım Hoca’ydı. Bu aziz ve mübarek insan onun dünyasında çok hususi bir yere sahipti. Onun ikazlarını ciddiye alırdı. Yirmi beş

* Metin, TKSD Bize Göre Dergisi, İzmir, Temmuz 2006, s.69-70’de yayımlanmıştır.

** İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

yıl boyunca sadece iki kere “ağlar gibi olduğuna” şahit oldum o çelik iradeli insanın ki birlişi Ali Bey’in ardından idi.

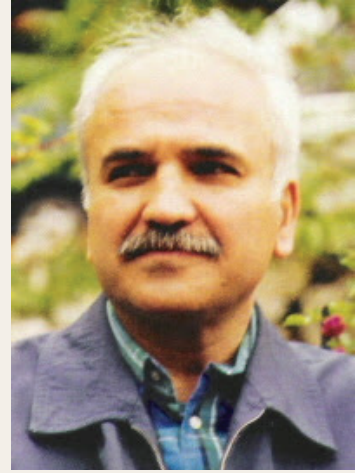
Yukarıda ifadeye çalışılan hususiyetlerden dolayı Emrehan Ağabey nevi şahsına münhasır, kimseye benzemeyen bir insandı. Bazen “kurbû’s-sultan, âteş-i sûzan” sözünü kendisinden duyardık. Bu söz kendisi için geçerli olduğu kadar çevresindekiler için de öyleydi. O, zor ve zorlu bir insandı. Bundan dolayı onunla yolculuk, bıçak sırtında yürümek gibi bir şeydi. Fakat bütün bu riskleri ve tehlikeleri yanında; atlarına yeni bir ülkede yem vermek için fetih rüzgârına kapılmak ve hep yeni bir ufuktan hayatı seyretmek gibi büyük bir heyecanı ve hazzı bahşediyordu yoldaşlığı.

O büyük “yolcu”nun neler yaptığını burada sıralamaya çalışmak, lüzumsuz bir gayretkeşlik olsa gerek. Ancak, başsağlığı dileyeclerimiz var: Çok sevdiği Ali Yardım Hocamızın huzurunda İlahiyat Fakültesi’nde yapılan merâsimde Dekan, “Diktiği çınarların ve güllerin başı sağ olsun.” demişti. Aynı dileği biz, Emrehan Ağabey’in üniversitede diktiği çınarlar ve güller için de diliyoruz. Turgutlu yolundaki Sâmiha Ayverdi Ormanı için de diliyoruz. Özbekistan, Azerbaycan, Bulgaristan ve Makedonya’daki dostları ve öğrencilerinin de başları sağ olsun diyoruz. Manisa ve ilçelerine dikilecek olan Çanakkale âbidelerinin, camilerde yaldızlanmayı bekleyen kitâbelerin başı sağ olsun diyoruz. Mevlevihâne ve diğer tarihî ve manevî mekânların başı sağ olsun diyoruz. Okunmayı bekleyen kitaplara başsağlığı diliyoruz...

Türk Milleti! Senin gibi, başkaları için yaşayan bir er kişi geçti bu cihandan. Başın sağ olsun! Ve başı dumanlı Manisa dağına da diyoruz ki: Ey azametli Manisa dağı, koynunda senden daha heybetli bir dağ yattığının farkında mısın? Hakikatli bir Türk’ü misafir etmekle ne kadar bahtiyarsın!

Ağabey, bizlere vefayı, sadâkati, aşkla şevkle hizmeti ve başkaları için yaşamayı ne kadar öğrettiğini bilemiyoruz. Fakat şunu biliyoruz ki hasreti öğrettin ağabey, hasreti öğrettin...

Rûhun şâd, mekânın cennet olsun!

Emrehan Küey Kimdir?

Manisa’nın yetiştirdiği değerli kültür insanı Emrehan Küey 16 Haziran 1955 tarihinde dünyaya geldi. Manisa’da Murat Germen İlkokulu’nda, Diyarbakır’da Ali Emiri Orta Okulu’nda okudu. Akhisar Lisesi’nden mezun olduktan sonra Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi’nde yüksek öğrenimini tamamladı.

İzmir’de Akademi Kitabevi’ni kurarak millî kültüre hizmet eden çok sayıda kitap yayımladı. Bornova ve Manisa’da faaliyet gösteren kitabevi, faaliyet döneminde önemli bir kültür merkezi konumundaydı.

Emrehan Küey, 1998 yılında Celal Bayar Üniversitesi’ne Öğretim Görevlisi olarak atandıktan sonra Rektör Danışmanı, Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Genel Müdürü, Celal Bayar Üniversitesi Manisa Yöresi Türk Tarih ve Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü olarak da görev yaptı. Bu görevleri ifa ederken çok sayıda kitap yayını, sergi açılışı, konferans, panel ve sempozyum gibi faaliyetleri gerçekleştirerek Manisa’nın ve bütün Türkiye’nin kültür hayatına önemli katkılar sağladı.

Kurucusu olduğu Mevlânâ Araştırma Kültür ve Sanat Derneği (MAKSAD), Aydınlar Ocağı gibi sivil toplum kuruluşlarındaki çalışmalarıyla birçok gencin akademik ve kültürel yönden gelişiminde etkili oldu.

Kısa ömrüne çok sayıda eser ve hizmeti sığdıran Emrehan Küey, 13 Mart 2006 tarihinde Hakk’ın rahmetine kavuştu.

Koli Bağı

Gazi ÖZTÜRK*

Yeğeni olma nasibiyle şereflendiğim, “Âşık, tutkun hükümdar” manasıyla müsemma olduğu ismiyle, dayıcığım Emrehan Küey, bugün olduğum-olmağa çalıştığım insanın temellerini atanların başında gelir. Neden dersiniz, hikâye İzmir Bornova’daki Akademi Kitabevi’ne dayanır.

Küçüklüğümünden itibaren lise çağımın ortalarına kadar, genelde yaz mevsimlerini İzmir’de hayatlarına devam eden anneannem ve dedemin evlerinde kalarak geçirirdim. İzmir’de şehir içinde kendi başıma seyahat etmeye başladığım andan itibaren dayımın dükkânında çalışmaya başlamıştım. Doğal olarak o, ilk zamanlar benim için sadece derin sevgi beslediğim bir akrabamdı. Zira Temmuz aylarında İstanbul’daki evimizde kalmaya gelen, gelirken eli hiç boş gelmeyen, içindeki engin sevgisini bazen sıkı sıkı sarılarak bazen çimdirek ve bazen de bize isimlerimizin manalarına atıflarda bulunan minik ifadelerle hitap ederek gösteren heybetli bir adamdı. Onu görmek benim ve kardeşlerim için her zaman keyifli, özlenen, heyecanlandıran anlardı.

Yine bir yaz mevsiminde Akademi Kitabevi’nde çalışırken, dükkânın önemli işlerinden olan kitap dağıtımını konusunda artık dayıcığıma yardım edebilecek hale gelmiştim. Kolileri kitaplarla doldurur sonra da paketleri koli bandıyla kapatır, yolda dağılmaması için ip ile bağlardık. O güne kadar bu bağlama işlemini hep kendisi yapardı, fakat o gün “Haydi bakalım!” nidasıyla sıra bana gelmişti. Tabii daha önce kendisini izlediğim için hiç tereddütsüz biraz da cesaret ve doğru yapacağım inancıyla bir koliyi bağladım. Dayım geldi, ipi tuttu ve çekti, ip çözülüyordu. Nasıl çözülmesindi ki ben sadece gözlemlediğim şekilde yapmaya çalışmıştım. Sonra dayım ipi eline alıp işin hakkıyla nasıl yapılacağını yavaş yavaş bana gösterdi.

İşte bu ip bağlama sekansı; aslında dayıcığımanın ismine müsemma olmuş karakterini, çev-

resinin “Emrehan’ın çocukları” diye hitap ettiği hayat öğrencileri üzerinde nasıl çalıştığını, onları nasıl ilmek ilmek işlediğini, eğittiğini ve her birinin müşahhas bir ilim ve iman insanı olmaları için gayret içinde olduğunu gösteren bir kesitti.

Bant ile kapakları birbirine yapıştırdıktan sonra ipi, kolinin bir yanına yakın yerden alttan geçirir, yukarı çekerken çocuklarını her zaman şaşmaz bir hızda tutmaya çalıştığı gibi yukarı çeker, üste döndürürken sıkı sıkı tutar, asla bırakmaz, ipler kavuştuğu noktada aynı öze sahip çocuklarına yaptığı gibi birbirinin altından geçerek sıkı sıkı kenetler, ipi diğer yöne döndürürken bırakmaz; çocuklarını da hiçbir zaman yön değişimlerinde, hayat virajlarında bırakmadığı gibi. Aynı işlemi kolinin diğer tarafında da yapıp ip yine üste döndüğünde, bir değil iki değil en az üç kere çeşitli düğümler atardı. Etrafındakilere de gerek karakterlerine gerek ruh hallerine uygun olacak şekilde bulundukları değerlere düğümlerdi. Bu düğümler çocuklarının imanını, insanlığını, vatan sevgisini çözülmez şekilde bağlardı. Kolinin üstüne çocuklarının hedeflerini çizdiği gibi teslimat adresini yazar ve gönderirdi. Artık bu koli gideceği yere ulaşana kadar dağılmaz ve sağ salim hedefine ulaşırdı.

Tabii ki insanlar bir eşya değil. Ama bu eğitim gayretine misli ile mukabele edebilen “Emrehan’ın çocukları”, hedeflerine sağ salim ve tamamlanmış bir insan olarak ulaşırlar, ulaşıyorlar, ulaşacaklar. Şükür ki her birini gördüğümüzde yüce gönüllü dayıcığımanın izlerini görür, kendisini yad eder, gururlanırız.

Her zaman kendisi gibi bir hizmet ehli olabilmeyi arzularım, nasip olur inşallah.

Ruhu şad, mekânı cennet olsun.

Selametle...

Eski Anadolu Dinlerinde Temizlik

Nuriye KÜLAHLI*

Giriş

Arınma, eski çağ toplumlarının en önemli dini ritüellerin başında gelmektedir. Arınma ritüelleri, her toplumda farklı şekillerde uygulansa da taşıdıkları önem aynıdır. Eski Anadolu dinlerinde de oldukça mühim kabul edilen “arınma”, dinî ritüellerin baş tacı olarak görülmüştür. Tarih öncesi dönemlerde Anadolu insanı yerleşik hayata geçilen Neolitik Çağ’da yerleşim yerlerini su kaynaklarına yakın yerlere kurmuş ve su kaynakları kullanarak tarımsal faaliyetlere başlamıştır. Tarihî çağları başlatan Hititler, Anadolu’ya geldiklerinde suyun ne kadar önemli olduğu bilincine sahip bir yerli halk ile karşılaşmışlardır. Mevcut olarak önemli ve kutsal sayılan su, Hitit dininde önemini korumuştur. Nitekim su ile arınma, Hitit tanrıları için düzenlenen ritüellerin en önemli şartı olmuştur.

Eski Anadolu’nun dinî ritüellerini aydınlatan kaynakları, ağırlıklı olarak Hitit İmparatorluğu bizlere sunmaktadır. Hitit Panteonu, Hititlerin Anadolu’ya gelişi üzerine çevre kültürlerle girmiş olduğu kültürel etkileşim ile gelişmiş ve çok sayıda tanrıdan oluşan resmî bir panteon halini almıştır. Bu panteonda, Anadolu kökenli Hatti tanrıları ve Hurriiler aracılığı ile de Mezopotamya kökenli tanrılar en büyük yeri kaplamaktadır. Hint-Avrupa kökenli Hitit ve Luvi tanrıları da onları takip etmektedir. (Dinçol 1982: 29, 80; Wilhelm 1989: 49-76; Popko 1995: 113-117; Melchert 2003: 219-220; Ünal 2003: 89-91; Taracha 2009: 3; Beckman 2011: 315; Gilan, 2014: 195-205)¹ Bu yönüyle Hitit panteonu, Hitit senkretizmi² olarak da anılmaktadır. Hitit senkretizmine göre, kirlilik kavramının insanların yaşam sınırlarının ötesinde bir yerlerde güvenli bir yere

yerleştirilmesi gerekmektedir. Bütün dinî ritüeller, bu amaca hizmet etmektedir. (Hutter 2013: 167) Bu amaca göre seçilen yerler bazen bir nehir ((KUB 29.7+ Rs. 48ff; Haas 2003: 574) bazen dağ gibi tarımın yapılamayacağı bir yer (KUB 7.53+ i 41-42; Hutter 2013: 167) bazen de yeraltı (KUB 17.10 iv 8-19; Hutter 2013: 167-168) olmuştur.

Eski Anadolu’nun en kapsamlı arşivini sunan Hitit metinleri, temizlik ve arınmak ile ilgili terimler bakımından zengindir. Bu terimler, fiziksel ve ruhsal temizlik olarak iki biçimde kullanılmıştır. Kelime kökü olarak *parku*, temiz ve temizlik terimleri için kullanılmıştır. Örneğin, *parkuwa* temizlemek; *parkuwalli* ve *parkui* temiz; *parkuwantariya*, *parkuiye/a*, *parkuešš* ve *parkue* temiz olmak; *parkuyatar* ve *parkuemar* arınma ve *parkunu* temizlenmek anlamları ile metinlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. (Güterbock and Hoffner, 1995: 161-7) Bu terimlere benzer şekilde Luvice *papparkuwa* ve Hurrice *parn* temiz kelimesini karşılamaktadır. Ancak bu terimler genellikle fiziksel temizlik adına kullanılmış olup ruhsal temizlik için farklı terimler tercih edilmiştir. Ruhsal olarak arınmış olma ve kutsal olarak temiz kavramının karşılığı Hitit dinî metinlerinde *šuppi*³, Luvi metinlerinde *kumma* ve Hurri metinlerinde genelde *itk(alzi)* olarak kullanılmıştır. (Hutter 2013: 163-164)

1. Fiziksel Temizliğin Önemi

Bedensel ya da somut temizlik anlamına gelen fiziksel temizlik, dinî ritüellerin başlaması için ilk esastır. Hitit metinlerinde, somut olarak insanı kirletecek mesafeleri aşmayan kişiye ya da eğer kirlenirse, üzerine bulaşan kirden kendini

* Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Öğr. Gör. nuriye.kulahli@selcuk.edu.tr, Konya/Turkey, ORCID ID: 0000-0003-2287-8650.

kurtarmak için özgür olmak zorunda kalan kişiye *parkui* sıfatı kullanılmıştır. (Gütenborck ve Hoffner 2013: 98, 177, 346, 474, 630-632)

Hitit metinlerinde arınma için en çok su, *parkui watar* (KBo 17.93, 6-7) kullanılmıştır ve sık sık arınmaya özgü ritüellerin gerçekleşmesi ile kişinin temiz olması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Örneğin, bir Hitit tapınak görevlileri direktif metninde “*Günlük ekmekleri hazırlayan kişiler, temiz olmalı (ritüel olarak temiz), yıkanmalı ve içlerindeki kirlerin çıkması sağlanmalıdır. Onların turnak, saç ve sakalları kesilmeli ve temiz giyinmelidir...*” (KUB XIII 4; Süel 1985: 171-172; Taggar ve Cohen 2006: 61, 80-81; De Martino 2004: 349) Benzer şekilde, bir AZU⁴ rahibinin arınma ritüelinde, rahip su dolu bir bardak tutarken şunları söylemiştir: “*Bu suyun saflığı gibi, insanlar giysileri suyla yıkar ve arındırır. Onların suyla aletleri yıkaması ve arındırması gibi ve bu suyun her şeyi arındırdığı ve ritüel olarak temizlediği gibi sizi, tanrıları da aynı şekilde de arındırabilir. Ve şimdi siz tanrılar, kötülükten, küfür ve bedduadan, katliamdan, gözyaşlarından ve her şeyden arının (pár-ku-wa-e-eş e-eş-tén). Ve ritüel için gelen kişi sizin önünüzde temiz olabilsin.*” (KUB 43.58 i 40ff.; cf: Haas 2003: 141; Wilhelm 1999, 197-217)

Her iki metin de temizliğin somut kavramı ile ilgilidir. İlk örnekte, insan pis olanı yıkayarak ya da keserek kirlilikten maddesel olarak kurtulma yolu ile temizlenmekte ve böylelikle aynı zamanda dinsel olarak da kirlilikten arınmaktadır. İkinci örnekte ise kötülükten arınma olarak bahsedilenler arasında katliam ya da adam öldürme ve gözyaşı kaçınılması gereken somut şeylerdir ve temizliğin zıttı olan bu unsurlardan somut olarak özgürleşmek gerekliliği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, Hititlerde temizlik kavramının fiziksel kirlilik ile başladığını söylemek mümkündür. Nitekim arınma, tütsü ya da yağ kullanılarak yıkanması, silinmesi ya da çıkarılması gereken maddelerden kurtulmayı içermektedir. (Haas 2003: 70-79) Bu açıdan bakınca temizlik soyut ya da ruhsal bir özellik gibi görünmemektedir. (Wilhelm 1999: 198) Kirli olan kişi, toplum içindeki belirli durumlar için uygunsuz kabul edilir ve sosyal düzene zarar verecek olan mesafeyi aşarak nihayetinde kendine zarar verecektir. Nitekim Hitit İmparatorluğunda temizliğin sağlanması, birlikte yaşamanın ve sosyal düzenin temel unsurudur. (Hutter 2013: 161)

Kral ve kraliçeler için düzenlenen büyük ritüellerde, *parkui* kelimesi Hattuşa kenti ve Hatti ülkesi için kullanılmıştır: (KUB 17-21 i 13, 5-7) “*Tanrılar, sadece Hattuşa sizin için temiz bir ülkedir ve sadece Hatti’de biz size harika, temiz ve lezzetli kurbanlar sunabiliriz.*” Hitit dinî metinleri, Tanrı sunuları sırasında temiz sıfatının, cennet, kurban ve içki içme törenlerine de ait olduğunu göstermektedir: (KUB 25-20, 13-17; KUB 26.23, 17-23) “*Nasıl ki Cennet temizse, haydi biz de kurbanlarımızı, sunularımızı ve içkilerimizi temiz tutalım.*”

Hurri kökenli arınma ritüellerinden ikisi öne çıkmaktadır. Temiz anlamına gelen Hurrice “itki” kelimesinden türeyen *itkalzi* ve *itkah(h) i⁵*, kavramları Hattuşa metinlerinde bu ritüelleri temsil etmektedir. (Wilhelm 1989: 71) Arınma ritüellerinde temiz sudan sorumlu bir rahip ve arınma suyunu temizlenmek için kullanan bir de kurban sahibinin varlığı anlaşılmaktadır. Onuncu *ithalzi* tableti, gümüş ve yağ ve diğer tabletler ise su, lapis lazuli taşı, sedir ve ilgin ağaçlarının arınma ritüellerinde kullanılan nesneler olduğunu belirtmektedir. (Wilhelm 1989: 72) Kirlenen kişinin arındırılması için kullanılan Hurri kökenli *itkalzi* metinlerinde ağzın temizlenmesi çok önemlidir. Bu temizlik, tövbe etmek ile aynı özelliği taşımıştır. Bu bağlamda su ile ağız temizlemek, ritüelin ilk şartıdır. (Haas ve diğer 1984: 79, 84; Wilhelm 1989: 72) Benzer şekilde, Kizzuwata kökenli Ammihatna Ritüelinde (KBo 5 2, Rs.III 50-52) kurban sahibi oklarla kirli ve temiz olan arasında sınır görevi yapan bir kapıdan geçerken, iki rahip ona süt ve temiz su serpmektedir. Ritüelin devamında (Rs.III 58-60) kurban sahibi üzerindeki elbiseleri çıkartarak onları kutsal su ile yıkamaktadır. Aynı ritüelin devamında (KBo 5 2 Rs.IV 60-62) temizliğin sembolü olarak görülen çeşitli madenler de temizleme malzemesi olarak kullanılmıştır. Örneğin, gümüş madeni kurban adayan kişinin tanrılar huzurunda temiz olmasını sağlayan arındırıcı bir maddedir (KÜ.BAB-BAR issi anda dai-): “*Ve gümüşü kurban sahibinin ağızına koyar. Ve rahip şöyle der; Gümüş gibi tanrıların, erkek ve kadın tanrıların huzurunda temiz ol!”* (Haas ve Wilhelm 1974: 38-41; Murat 2003: 102-103; Reyhan 2004: 111-142)

2. Ruhsal Temizliğin Önemi

Fiziksel olarak arınan kişi için yapılan ritüellerin asıl amacı ruhsal olarak arınmadır. Nite-

Eflatunpınar Hitit Su Anıtı

kim fiziksel arınma tek başına yeterli olmamıştır. Örneğin, suç işleyen kişinin saflığını kaybetmesine ve dolayısıyla kirlendiğine inanılmıştır. Bu bağlamda, kişinin tanrıların öfkesine maruz kalmaması için arındırılması gerekmiştir. Ruhsal anlamda arınma, kutsal ve ritüel bağlamında arınma anlamlarına da gelen *suppi* kelimesi ile de tanımlanmıştır. (Güterbock ve Hoffner, 2019: 618) Hitit metinlerinde tanrılar, kral ve kraliçeler, insanlar, evdeki eşyalar, doğadaki bütün canlı ve cansız her şey için *suppi* kelimesi kullanılmıştır. Ruhsal olarak temiz ve arınmış olma durumu kutsal anlamına gelen *suppi* kelimesine karşılık gelmiştir. (2019: 618- 626) Bunun için rahipler, insanların iyi olmaları adına ritüellerde ruhsal temizlik için farklı yöntemler kullanmışlardır. İçinde Hurricce dualar bulunan bir Hitit *itkalzi* metni (CTH 777= KUB 29) arınmada kullanılan metotları açıkça ifade etmektedir. (Haas ve diğer 1984: 90-97; Murat 2012: 127-128) Arınmadan rahibin sorumlu olduğu bu örnekte, kurban sahibinin üzerinde kuş döndürülmesi, kurban sahibinin arınma suyu ile temizlenmesi ve üzerindeki kıyafetin suyun içine atılması, su duası yapılması ve son olarak da arınma suyu içinde bulunan gümüşü kurban sahibinin kendi etrafında çevirmesi gibi davranış biçimleriyle kurban sahibi ve ritüel malzemeleri arasında bir ilişki kurulmakta ve kirlenmiş olan kurban sahibinin üzerindeki kirlilik, başka bir nesneye aktarılmaktadır. Yani kutsal su, kuş ve gümüş ile birlikte kir-

lilikten arındırıcı madde olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde yukarıda bahsi geçen Kizzuwata kökenli Ammihatna Ritüelinde (KBo 5. 2), çeşitli metotlar kullanılarak kurban sahibinin ruhu ve bedeni hastalık ve kirlilikten temizlenerek ruhsal arınma gerçekleşmektedir. (Haas ve diğer 1974: 38-49)

Arınma ritüellerinde kurban sahibinin kutsal su (*suppi watar*) (KBo 23:23.62-63) (Gütenborch ve Hoffner 2019: 630) ile arındırmanın yanında başka malzemelerin kullanıldığını işaret eden bir başka örnek KBo 21 33+ Vs.I adlı metinde karşımıza çıkmaktadır. Bir AZU rahibinin yönettiği ritüelde, suyun içine bir miktar yağ ve sedir ağacı eklendiği belirtilmektedir. Bunların, suyun kutsallığını arttıran ve arınmanın kendisine katkı sağlayan ritüel nesneleri olduğuna dair bir inanç vardır. Tam anlamıyla arındırılmış su ile kurban sahibini kirden arındırarak, onun bedensel ve ruhsal olarak temizlenmesini sağlamak amaçlanmıştır. (Haas ve diğer 1986: 38-41) İnsanın arınması dışında kıyafetlerin, kült nesnelerinin, tanrıların ve tanrı heykellerinin su ile arındırılması ile ilgili seremonilerin yapıldığı bilinmektedir. Örneğin, KUB 43 58+ Vs.I (CTH 491) adlı metinde yine bir AZU rahibinin yönettiği arındırma ritüelinde kıyafetlerin, kült eşyalarının ve tanrıların neden yıkanıp arınması gerekliliği yazmaktadır. (40-51) (Strauss 2006: 342-343)

Mekânlarda da temizlik kavramı ve arınma oldukça önemlidir. Örneğin, bir evin manevî anlamda temizliği için tanrılardan su istenmektedir. Suyun arındırma gücü bir tanrı çağırma ritüelinde karşımıza çıkmaktadır. (Vs.II) “*Evin içine iyilik girsin! Sonra kötülük gözlerle aransın! Ve o dışarı atılsın! temizlensin! kutsal su kötü dili/ sözü, kirliliği, kanı, günahı, bedduayı temizlesin! Rüzgârın pislikleri defettiği ve denize taşıdığı gibi, o (kutsal su) bu evdeki kanı aynı şekilde defetsin! Ve denize taşısın!*” (49-56) (Otten 1961: 122-126) Bu ev arındırma ritüelinde, su temini işlemi için Tanrıçanın su kaynağı ve Suyun Tanrısından su talep edildiği belirtilmektedir. Ayrıca bu ritüelde bir ev, kutsal sayılan temiz su ile kötü sözden, kirlilikten, cinayetten, günden ve bedduadan arındırılmaktadır. Bu arındırma işlemi, eve suyun devamlı serpilmesi ile gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, mekânların kirden, kötülükten arınması amaçlı yapılan en dikkat çeken ritüel Hurri kökenli olan kuş kurban ritüelidir. Kuş kurbanları, kirliliği, ruhsal arınma (katharsis) yolu ile alan ve yeraltına güvenle hapseden yeraltındaki tanrılar adına sunulmaktadır. Cinayet ve yalancı şahitlikten dolayı kirlenmiş bir evin arınması adına düzenlenen bir ritüelde; yeraltı tanrılarına isimleri ile yalvarılır ve onlardan evin mevcut “kötü (şeytanî) kanını”, yeraltına götürecektir ve orada

güvende tutacak olan “kan tanrısına” teslim etmeleri istenmiştir. (Wilhelm 1989: 74)

Tanrı ve tanrıçaların arınması adına onlara ait olan tapınak merkezlerinin de temiz olması gerekmektedir. Nitekim bir ritüelde Tanrıça Hepat’ın tapınağının yeniden arındırılması yani temizlenip kutsanması işlemi için *šehelliš* (*suppi*) *uatar* (KBo 9.119 A i 5) yani “arınma suyu” ile tanrı heykeli temizlenmekte ve bu su, tapınağa serpiştirilerek Hepat’ın tapınağının arındırılması sağlanmaktadır. (CTH472) Vs.II 4-6 (IV 23-25) (Lebrun 1979: 143-154) Tapınakların temizliği sırasında kullanılan kutsal arınma suyunu taşıyan kaplar oldukça önemlidir. Bu kap, metinlerde *šehelliški* olarak ifade edilmektedir. (Lebrun 1979: 143, 150-151; Tremouille 1996: 87-89; Hutter 2013: 163)

(CTH 472) Vs.I adlı metinde kutsal arınma suyunun gece *šehelliški* ile verildiği ve bu kabın gündüz de geri alındığı belirtilmektedir. (Lebrun 1979: 143, 150-151; Tremouille 1996: 87-89) Bu kabın önemi, ruhsal olarak kirlenmiş insanların, tanrıların ve tapınakların kültürel arınmaya uygun biçimde temizlenmesini sağlayan suyu taşımasından kaynaklanmaktadır. Bu suyu süzen, ona berraklık katan ve gece boyunca içinden yıldızların geçmesini sağlayan bir aracı olarak dü-

şünölmektedir. (Tremouille 1996: 73-75; Güterbock ve Hoffner 2019: 550) Kutsal arınma kabı için Tremouille (1986: 86), “sivri dipli” özelliğini kullanmış ve bu özelliği ile de su içine konulan bitkisel ve mineral tortuların içinde biriktiğini ve onların atılmasını kolaylaştıran bir kap olduğunu savunmaktadır.

Şehelliški kaplarının arınma suyu için kullanılan özel kaplar olduğu inancı, Ortaköy-Şapinuva’da bulunan bir ritüel tableti ile desteklenebilir. Bu tablette *şehelliški* kaplarının Hititlerin baş tanrıçası Hepat için ve “günahlardan arınma evi” olarak yorumlanan ve arınma ayınlarının gerçekleştirildiği kutsal bir mekân olan Şinapşi’de verildiği ifade edilmektedir. (Haas ve diğer 1974, 36-38; Güterbock ve Hoffner 2019: 623) Arınma evi için “yikanma ya da aptes mekânı” ve “aptes evi” terimleri de kullanılmaktadır. (Ardzinba 2010: 40) Hititlerin arınma törenlerinde kullandığı kutsal suların konulduğu bu küçük testiciklerin ve yazılan kutsal *itkalzi* tablet serisinin imalatının Şapinuva- Ağılönü’nde hazırlanarak ülke çapına dağıtıldığı düşünülmektedir. Nitekim Ağılönü, temizliğin en üst derecede olduğu bir kutsal alan olarak kabul görmüştür. Hitit krallarının uzunca bir dönem boyunca Şapinuva’yı başkent olarak seçmelerinin sebebi olarak onların bu kutsal alanlarda yaşamak istemeleri olarak düşünülmektedir. Arınma kaplarının varlığı, Wassukanni (Ussukani) kentinin Hurri dininde *bit narmakti* olarak kullanılan arınma evinde de rastlanmıştır. Burası, Hurrilerin arınma kapları için gümüş sürahiler tercih etmiş olduklarını göstermektedir. Özel bir güce sahip olduğu düşünülen gümüş, Hititler gibi Hurrilerin de vazgeçilmezi olmuş gibi görünmektedir. (Haas ve Wilhelm 1974 38ff; Wilhelm 1989: 67)

Ritüel metinlerinde arınma suyunun getirilmesi konusunda yedi sayısı dikkatleri çekmektedir. Temizlik Suyu, KUB 27 24 + Vs. I (Nr.15), KUB 27 23+ KBo 27 88 Vs. II (Nr. 16) ve KBo 20 131 Rs. III (Nr. 17) olarak kayıtlı üç Hurri *itkalzi* ritüel metninde, “yedi su” kavramı ile karşımıza çıkmaktadır. (Haas ve diğer 1984, 132, 138-139, 148) Benzer şekilde, yedi sayısı kutsal *sakuniya*⁷ yani su kaynağını da temsil etmektedir. Örneğin, KBo 9. 115 (+) KBo 9. 119 Vs. olarak kayıtlı Kummanni Kralı Pallia’nın Ritüeli (CTH 475) metni, Lavazantiia şehrinin kutsal suyunu 7 kaynaktan aldığını ve bu su bazı kurban maddeleri de eklenerek fırtına tanrısının heykelinin yıkandığı ifa-

de edilmektedir. (Haas, vd., 1974, 43-44) Benzer şekilde, Hannahanna için düzenlenen bir kurban ritüelinde (KUB 12. 50: 11-13; 58.74: 11-14) yedi yerdeki kaynaktan çamurun alındığı ve böylelikle suyun arındırıldığı (*namma sa-ku-ni-ia-as*) ve aynı su ile ana tanrıçanın da arınacağı (*sa-ku-ni-ia-as IM-it sapianza parkunuwanza*) ifade edilmektedir. Burada, suyun arındırılması ile kurban sunanın ve tanrıçanın arınması arasında benzetme yapılmaktadır. (Güterbock ve Hoffner 2019: 77)

Tanrı ve tanrıçalar ve onlara kurban sunan kişinin arınmaları adına su kaynaklarından nehirlerin önemi fazladır. Örneğin, Samuha ritüelinde (CTH 480) (KUB 29.7+ Rs. 48ff.), insanı kirleten ve toplumda yeteneğini göstermesini engelleyen bütün olumsuzluklar, birer temsili figürin olarak bir bota yerleştirilir ve sonrasında ritüelden sorumlu kişi botun üzerine yağ döker ve botu nehrin üzerine yerleştirir. Nehir nasıl ki botu taşıyorsa, sürüklüyorsa ve ondan bir belirti kalmıyorsa bu kötülükleri de alıp götürmektedir. Bu belirti, kötülük dünyasını yaratan kötü söz, beddua ve kirin ta kendisidir. Botun izi kaybolduğu gibi aynı şekilde kötülük dünyası da ne tanrılara ne de ritüel sahibinden uzaklaşacaktır. Nihayetinde tanrı ve insan arınmış (*parkui*) olacaktır. (Haas 2003: 574; Hutter 2013: 167; Güterbock ve Hoffner 2019: 454) Burada, nehrin sembolik olarak sınır kabul edildiği ve arınmanın nehrin ötesinde gerçekleştiği düşünülmektedir. (Hutter 2013: 167)

Hurricane-Hititçe bir Boğazköy ritüelinde (KBo 23 27 Rs. III 5-14) sunuda kullanılacak kutsal su için Şapinuva’da kaynaklar işaret edilmektedir. Bu kaynakların Şapinuva şehrindeki 9 nehir olduğu ve bu nehirlerden alınan kutsal suyun yukarı serpilerek mekânın arınmasının ritüeller ile gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Ortaköy-Şapinuva ve Lavazantiya gibi kutsal kabul edilen bu şehirlerin dereleri, nehirleri ve kaynakları arınmayı sağlayan ve kutsal suyu içinde barındıran mekânlar olarak kabul edilmişlerdir. (Wilhelm 1999: 208-211)

Kutsal alanları arındıran kutsal suyu içinde barındırma özelliği ile öne çıkan bu şehirlerin içinde ya da civarında kutsal anlamda yapıların bulunması da kaçınılmazdır. Bu yapılar içinde kaya anıtları başı çekmektedir. Rölyefli tasvirlerle sahip ve genelde kayalık alanlarda bulunan bu anıtların Anadolu su kültürü ile doğrudan ilgili ol-

duğuna inanılmaktadır. Hattuşa'daki Boğazköy C binasının ortasında Tapınak I'nın karşısındaki kayalıkta bulunan dikdörtgen bir havza bunlara verilebilecek en güzel örneklerden biridir. Buradaki suyun, ritüellerin başlangıcında ve kutsal anlamda el yıkamak için kullanıldığı düşünülmektedir. (Darga 1985: 158-160; Özkan 1996: 103) Günümüzde buna benzer yerlerin bazılarında su kaynağı bulunmasa da Eski Anadolu senkretizmi için oldukça kutsal sayılan bu mekânlardan bazıları öne çıkmıştır. Fraktini, (Neve 1971: 35-36; Tübingen 1971: 35-36; Dinçol 1982:115; Darga 1992: 175-179) Hanyeri/Gezbeli, (Neve 1971: 35-36; Dinçol 1982: 115; Darga 1992: 182-183) Hemite, (Neve 1971: 35-36; Darga 1992: 182-183), Taşçı I/II, (Darga 1992: 175-177, 180-181) İmamkulu, (Neve 1971: 35-36; Dinçol, 1982: 115; Darga 1992: 178-181), Hatıp, (Dinçol 1996: 8-9; Karauğuz 2001: 73-76) Akpınar/Sypilos, (Neve 1971: 35-36; Dinçol 1982: 115; Darga 1992: 185) Kemalpaşa/Karabel, (Neve 1971: 35-36; Dinçol 1982: 115; Darga 1992: 183-185) Fasıllar, (Mellart 1962: 111-117; Erkanal 1980: 287-301; Dinçol 1982: 116; Darga 1992: 190-194; Karauğuz 2001: 60-66) ve Sirkeli, (Neve 1971: 35-36; Dinçol 1982: 115; Darga 1992: 174-175) Anadolu'nun kutsal su kaynaklarının varlığını işaret eden en gözde kaya anıtlarıdır.

Hitit imparatorluğunun mirasını devralan Phrygler ve Lydialılar da (Rostad 2006: 23) su kaynaklarına önem vermiş gibi görünmektedirler. Örneğin, kutsal su kaynaklarının arınma ritüelleri için önemli olması geleneğinin Hititler sonrası Anadolu'da Phrygler devam ettirdiği düşünülmektedir. Nitekim su kaynakları bakımından zengin olan Phrygia etki alanları içindeki Midas kenti bu geleneğin devamlılığını göstermektedir. Kaynaklar içinde C Çeşmesi, Phrygia dininde kutsal alan olarak kabul edilmektedir. Civarında Kibele temsili olan bir kadın heykeli bulunması ve konumu gereği dağda olması buranın kutsal Kibele kült alanı olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, Romalıların da Kibele heykelini ve diğer kült nesnelerinin yıkayıp temizlendikleri ve bu uygulamanın da Phrygia kaynaklı olduğu düşünülmektedir. (Özkaya 1996: 100-101) Bu geleneğin başlangıcının Kral Midas ve Diyonizos efsanesi olduğu düşünülebilir. Nitekim efsaneye göre tanrıdan isteği üzerine dokunduğu her şey altına çevrilen kralı bu durumun zorluğundan kurtaran kutsal su olmuştur. Sardes'deki Paktalos deresinin kaynağı olan günümüz adıyla Sart ça-

yında yıkanan Midas, bu sıkıntısından kurtulur. Efsanedeki "altın" dünyevi istekleri temsil ederken "su ile yıkanmak" arınma sembolü olarak kullanılmıştır. (Candan 2005: 240-242) Bu bağlamda, dünyevi arzuları olan ve dolayısıyla ruhsal anlamda kirli olan kişinin su ile temizlenmesi gerekmektedir.

Aynı şekilde, Hitit ve Yunan (Hellen) etkileri izlenen Helenistik Lydia kentinde arınma oldukça önemlidir. Bu önem Helenistik döneme ait Lydia metinlerinin ikisinde oldukça açıktır. Bu metinlerde tapınağa girilmeden önce tamamen temiz ve arınmış olunması gerekliliği yazmaktadır. Nitekim tapınağa girmek isteyen bir *heta-iranın* (fahişe) tamamen arınmış olması gerekliliği ifade edilmiştir. (Parker, 2018: 4) Arınmada ritüellerinde suyun önemini gösteren Sardis'de 1958-2017 yılları arası yapılan araştırmalarda Paktolos Kayalığı yakınlarında elde edilen buluntulardan beyaz mermer stelin üzerindeki yazıtta (No.305) *ἰσπὸν Νυμφαῖον* ifadesinin muhtemelen buranın sıcak su kaynağı olduğu ve günümüzde "Sart Çamur Hamamları" olarak adlandırıldığı düşünülmektedir. (Petzl 2019: 8) Mermer stel buluntularından konumuz gereği en dikkat çekici olanı (No.456), suyun kutsallığına doğrudan işaret eden yazıttır. Bu yazıtta Artemis için kutsal su kullanıldığı belirtilmektedir.⁸ (Petzl 2019: 124) Ayrıca Sardis Artemis tapınak duvar tabanlarında ve Roma dönemi Alan 49'daki bir binanın altındaki yumurta buluntu topluluğu, arınma ritüellerinin devam ettiğini göstermektedir. Nitekim bulunan yumurta tortuları kötülüklerden ve belalardan koruyan arınma ritüelleri ile yakından ilişkilidir. (Bruce ve Deridder Raubolt 2014: 450; Payne 2018: 236-237)

Lykia uygarlığında *Nymphe* yani "su perisi" kültünün varlığı Letoon, Patara, Antiphellos, İdebessos ve Kyaneai'de bilinmektedir. (Hül- den 2006) Üzerlerinde *Nymphe* kabartmaları taşıyan ve bazıları Hellence yazılmış steller ile kaya kabartmalarına sıklıkla rastlanır. Lykia'daki en kutsal alan sayılan Ksanthos Vadisi'ndeki Letoon'da Apollon (Natri), Artemis (Ertemi) ve anneleri Leto'ya (eni qlahi ebiyehi) ait olan tapınakların bir kaynak suyu yakınında kurulduğu ve bu üç tanrı kültüründe *Nympheler* veya *Eliyâna* hep bulunmuştur. Tapınak yazıtlarının birinde geçen "Eliyâna" terimi ile yerel Lykia tanrıları'nın Hellen Nympheler ile eşleştirildikleri düşünülmektedir. Lykia su kültürünün bir kaynak suyu

Nymphe (Su Perisi)

ile bağlantısının olduğu Letoon ile Telandros'ta belgelenmiştir. (Borchhardt- Bleibtreu 2013: 88 – 89; Akyürek Şahin 2016: 542-545)

Hurri ve Asur etkisi izlenen Urartuların dinî hayatlarında arınmanın önemi bulunmaktadır. Bu önemi yansıtan en önemli yerlerden biri olan Ayanis Tapınak avlusuna doğu yönünden girilince avlu tabanı üzerindeki payelerin ikincisi önünde, uzunluğu 2 metre civarında bir *pithos* bulunmaktadır. İçinde su olması muhtemel olan küvetin tören öncesi dinî temizlik için kullanılmış olması gerekmektedir. Ayanis tapınak alanında ortaya çıkarılan bu dinî temizlik küvetinin kalıntıları Urartuların dinî ritüellerinde arınmaya verdikleri öneme işaret etmektedir. (Çilingiroğlu 2020: 142) Nitekim Çilingiroğlu (2007: 36-37) Urartuların bu tapınakta dinî ritüellerin ilk evresi olan bedensel temizliğin tapınak girişinde

başladığını ve sonrasında *libasyon* yani kutsal su serpmeye faaliyeti olduğunu ifade etmektedir. Urartuların kullandığı kutsal su kaplarının varlığını gösteren yazılı kaynaklardan II. Sargon'un Musasir'deki tapınaktan alınan rehineler hakkındaki raporu 607 adet büyüklü küçüklü bakır su kaplarının varlığından bahsetmektedir. Bunların arınma ritüellerinde kutsal su ve şarap için kullanıldığı düşünülmektedir. (Loo 1966: 103)

Urartuların arınmaya verdikleri önem Tuşpa Kalesi buluntularına da yansımıştır. Kalenin kuzey yamaçlarındaki ahır ya da benzeri bir amaçla kullanıldığı düşünülen "Şirşini" adlı binanın (Salvini 2008: CTU A 5-68) girişinin sağına yerleştirilen stel ve çevresindeki yapı taşları buranın "kutsal kurban hayvanlarının arınması" için kullanıldığına işaret etmektedir. (Tarhan 2011: 318-320; Konyar ve diğer 2019: 177-190) Bu arınma için suyun kullanılıp kullanılmadığı bilinmemektedir.

Sonuç

Medeniyetlerin bulunduğu Anadolu kültürünün mihenk taşı olan din, Anadolu uygarlıklarında en belirleyici unsur olma özelliği taşır. Yazılı kaynaklara ulaşılabilen Hitit senkretizmi içindeki toplumlarda çok tanrılı dinî sistemin ilk adımı temizlik olmuştur. Öyle ki temizlik kavramı adına arınma ritüelleri düzenleyen bu toplumlar için fiziksel ve ruhsal arınma oldukça önemli sayılmıştır. Hitit metinleri; Hitit, Hurri ve Luvi dinlerinde temizlik kavramının önemini açıkça göstermektedir. Tanrılara tapınma için ruhsal olarak arınmanın şart olduğu bu panteonlarda öncelikle kişilerin, kült objelerinin ve mekânların fiziksel temizliği beklenmiştir. Kirliliği giden en önemli araç ise su olmuştur. Bu bağlamda su, kutsal olarak adlandırılmıştır. Arınma ritüellerinde kullanılan en önemli öğe olan suyu taşıyan kaplar ve suyun elde edildiği kaynaklar da zamanla kutsal sayılmaya başlanmıştır. Anadolu, bu kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Hititlerin mirasını devralan ve başka uygarlıkların izlerinin de saptandığı Phrygler, Lydia, Lykia ve Urartular dinî hayatlarında suyun arınmadaki önemini devam ettirmişlerdir. Ancak bu uygarlıklardaki mevcut kaynaklar Hitit arşivinin sunduğu kadar kapsamlı olamamıştır. Söz konusu uygarlıklar konusunda yürütülecek çalışmalar, Hellen ve Mezopotamya gibi komşu kültürlerle mukayese edilerek yapılabilir. Böylelikle Eski

Anadolu dinlerinde temizliğin önemi ve temizlikte suyun gelişimi ve devamlılığına katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışma, tam anlamıyla amacına ulaşmış olacaktır. Çalışmadan çıkarılan kesin sonuç ise tanrı kavramına saygının insanlık tarihinin başından günümüze dek ne kadar önemli olduğu ve bu saygının ilk kuralının önce fiziksel ve sonrasında ise ruhsal temizlik olduğu gerçeğidir. Ruhsal anlamda arınma yolu ile insan, içinde barındırdığı kötülüklerden, hırslardan, geçmiş günahlarından temizlenebilmektedir. Bu temizlik insan ruhunun gıdası ve psikolojisinin en önemli unsurudur. Günümüzde farklı yöntemlerle uygulanan bu arınma şeklinin Eski Anadolu'da yoğun olarak kullanılması da konumuz açısından oldukça değerlidir.

KISALTMALAR

CTH: E. Laroche Catalogue des textes Hittites.

KUB: Keilschrifttexte aus Boğazköy.

KBO Keilschrifturkunden aus Boğazköy.

NOTLAR

- 1 Hurriiler için detaylı bilgi adına bakınız: Wilhelm 1989: 7; Yiğit 2005: 58. Luvi tanrıları için bakınız: Van Gessel 2001: 235-244.
- 2 Farklı din sistemleri ve geleneklere ait unsurların karışımı anlamına gelmektedir. (De Marinis 2014: 1769, Akurgal 2014: 119) Bir durum veya süreci tanımlamak için kullanılabilir ve bir dinin tamamı veya bazı bileşenleri senkretik olarak tanımlanabilmektedir. (Colpe 2005: 8926-8934)
- 3 Suppi ve parkui terimlerinin aynı ya da farklı olduğu tartışması için bakınız: Wilhelm 1989: 203; 32, Hoffner 1998: 324, Taggar ve Cohen 2006: 148-152, Strauß 2006: 247, Hutter 2013: 163-166, Güterbock ve Hoffner 2019: 615-626.
- 4 İtkalzi and itkahhi törenlerini yöneten rahip, bir Sümerogram ile "AZU" olarak tanımlanır. AZU rahibi, Hattuşa metinlerinde, "kâhin rahip ya da "büyücü rahip" olarak geçmektedir. (Wilhelm 1989: 73)
- 5 Hurri itkahhi metinleri ilahi benzeri satırlardan oluşmakta ve bu satırlar itkalzi metinlerinde bulunmamaktadır. (Wilhelm 1989: 72-73)
- 6 Tanımı için bakınız: Güterbock ve Hoffner 2019: 549.
- 7 Tanımın karşılığı olarak sak(k)unia yani su pınarını da kullanılmaktadır. Tanımın detaylı örnekleri için bakınız: Güterbock ve Hoffner 2019: 77.
- 8 "Ἀπρέμ[ιδι] Ἀναεπι καὶ Μη]- νὶ Τιὰμ[ου] ἰε]- ρῶ ὕδατ[ι] 4 νοῖς Ἀῶρ . [ἑκα]- τονταρ[] [] ἈΑ[]"

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2014.
- Akyürek-Şahin, Eda. "Likya'da Tanrılar ve Kültürler", *Luk-kadan Likya'ya*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, (2016): 536-549.
- Ardzinba, Vladislav. *Eskiçağda Anadolu Ayinleri Ve Mitleri* Çev. Orhan Uravelli, Ankara: Kafkas Bilimsel Araştırma Merkezi ve Yayıncılık, 2010.
- Beckman, Gary. "Pantheon. A. II", *Reallexikon der Assyriologie* 13, Walter de Gruyter, 2011.
- Borchhardt, J. ve E. Bleibtreu. Stukturen iyklischer Residenzstädte. Im Vergleich zu älteren Städten des Vorderen Orients, Adalya, 12, İstanbul, 2013.
- Bruce, William ve Elizabeth Deridder Raubolt. "Sardis, Ritual Egg Deposit (Turkey)." in *Archaeology of Food: An Encyclopedia*, Editör Karen Bescherer Metheny ve Mary Carolyn Beaudry. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, (2014): 449-450.
- Candan, Ergun. *Türklerin Kültür Kökenleri*, İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları, 2005.
- Colpe, Carsten, (2005), "Syncretism", *Encyclopedia of Religion*, Vol XIII, Editör Lindsay Jones, Macmillan Reference USA, (2005): 8926- 8934.
- Çilingiroğlu, A. *Urartu Kültürü ve Ayanis Kazıları*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007.
- Çilingiroğlu, A. *Urartu Dini*. Yapı Kredi Yayınları, Editör K.Köroğlu ve E.Konyar, 2020.
- Darga, Muhibe. *Hitit Mimarlığı 1*, Yayı Sanati Arkeolojik ve Filolojik Veriler, 1985.
- Darga, Muhibe. *Hitit Sanatı*, İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları, 1992.
- De Marinis, Valerie. "Syncretism", *Encyclopedia of Psychology and Religion Springer*, Editör David A. Leeming, Springer, (2014): 1769-1772.
- De Martino, Stefano. "Purità dei sacerdoti e dei luoghi di culto nell' Anatolia ittita". *Orientalia* 73,4 (2004): 348-62.
- Dinçol, Ali. "Hititler", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1*, İstanbul: Görsel Yayınları, 1982.
- Gilan, Amir. "The End Of God-Napping and the Religious Foundations Of Hittite Empire", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, Editör Walter Sallaberger, De Gruyter, (2014): 195-205.
- Erkanal, Armağan. "Eflatun Pınar Anıtı", *Bedrettin Cömert'e Armağan, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Beşeri Bilimler Dergisi*, Özel sayı Ankara, (1980): 287-301.
- Güterbock, Hans G., ve Harry A. Hoffner. *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Volume P/S. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 1995, 2019.
- Haas Volkert ve G.Wilhelm. "Hurritische und luvische Riten aus Kizzuwatna", *AOAT* 3, Kevelaer/Neukirchen-V-luyn, (1974): 38-41.

- Haas, Volkert, Salvini, Mirjo ve diğerleri. Die Serien itkahi und itkalzi des AZU-Priesters, Rituale für Tašmišarri und Tatuhepa sowie weitere Texte mit bezug auf Tašmišarri, Corpus der Hurritischen Sprachdenkmaäler, 1/1, Roma, 1984.
- Haas, Volkert, Salvini, Mirjo ve diğerleri. Die Rituale des AZUPriesters, Corpus der Hurritischen Sprachdenkmaäler ½, Roma, 1986.
- Haas, V. *Materia Magica et Medica Hethitica: Ein Beitrag zur heilkunde im Alten Orient*. Berlin: Walter de Gruyter, 2003.
- Hoffner, Harry A. "Agricultural Perspectives on Hittite Laws § 167–169". İçinde *Acts of the IIIrd International Congress of Hittitology*. Editör S. Alp ve A. Süel. Ankara: Hizmet Aralık, (1998): 319-330.
- Hutter, Manfred. "Concepts of Purity in Anatolian Religions", *Purity and the Forming of Religious Traditions in the Ancient Mediterranean World and Ancient Judaism*, Editör Christian Frevel ve Christophe Nihan, Leiden, Boston: Brill, (2013):159-174.
- Karağuz, Güngör. "M. Ö. II. Binde Konya Bölgesi Hitit Kaya Anıtları ve Yazıtları Üzerine Bazı Gözlemler", *2001 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, Ankara, (2001): 54-103.
- Konyar, Erkan, Bülent Genç ve diğerleri. "Excavations at the Old City, Fortress, and Mound of Van: Work in 2018", *Anatolia Antiqua Revue internationale d'archéologie anatolienne*, XXVII Editör Deniz GENCEOLU ve Martin GODON, İstanbul: Institut Français d'Etudes Anatoliennes Georges-Dumézil, (2019):169-184.
- Lebrun, Rene, "Les rituels d'Ammihatna, Tulbi et Mati contre une impureté =CTH 472", *Hethitica III*, Louvain, (1979): 143- 154.
- Loon, Maurits Nanning van. *Urartian Art Its Distinctive Traits In the Light of New Excavations*, Pihans XX, İstanbul: Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut, 1966.
- Melchert, H. *The Luwians*, Leiden, Boston, Brill, 2003.
- Mellaart, James. "The Late Bronze Age Monuments of Eflatun Pinar And Fasillar Near Beyşehir", *Anatolian Studies XII*,(1962): 111-117.
- Murat, Leyla. "Ammihatna Ritüelinde Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri", *Archivum Anatolicum*, Cilt VI, Sayı 2, Ankara, (2003): 102-103.
- Murat, Leyla. "Hittilerde Su Kültü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı 51, (2012): 127-128.
- Neve, Peter. "Regenkult-Anlagen in Boğazköy-Hattusa", *İstanbul Mitteilungen*, Beiheft 5. Tübingen, 1971.
- Payne, Annick Daniela. *Native Religious Traditions From A Lydian Perspective*. In: Blakely, S; Collins, B.J.; Tusa, S.; Urquhart, L. Editör *Proceedings of 'Religious Convergence in the Ancient Mediterranean'*, Conference, Atlanta: Lockwood Press, (June 2016): 231-248.
- Petzl, Gerorge. *Sardis: Greek and Latin Inscriptions*, Editör Nicholas D. Cahill ve Andrew Ramage, Harvard University Press, England, 2019.
- Popko, Maciej. *Religions of Asia Minor*, Academic Publications Dialog, Warsaw.
- Otten Heinrich, "Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Boğazköy", *Zeitschrift für Assyriologie* 20/54, 1961, (1995):122-126.
- Özkaya, V. "Cybele and the Waterside Shrines Some Observations on the Phrygian Spring Cult and Its Origin," *Arkeoloji Dergisi* IV: (1996): 97-107.
- Reyhan, Esmâ. "Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekli Üzerine bir Önceleme", *Archivum Anatolicum*, VII, Ankara, (2004): 111-142.
- Rostad A. *Human Transgression — Divine Retribution: A study of religious transgressions and punishments in Greek cultic regulations and Lydian-Phrygian reconciliation inscriptions*, The University of Bergen 2006.
- Süel, Aygül. *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, No. 350, Ankara, 1985.
- Süel, M. "Şapinuva'da ele geçirilen bir grup taş kalıp", *IX. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum (Eylül 2014), Editör Aygül Süel 2. Cilt, Çorum: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, (2019): 1005-1020.
- Strauß, Rita, *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna: Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*. Berlin, New York: de Gruyter, 2006.
- Taggar-Cohen, Ada. *Hittite Priesthood*, Texte der Hethiter 26. Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter, 2006.
- Taracha, Piot. *Religions of Second Millenium Anatolia*, Göttingen, Harrasowitz GmbH&Co, (2009).
- Tremouille, Marie-Claude. "Un objet culturel : Le šehelliški", *Studi Micenei ed Ege Anatolici XXXVIII*, Roma, (1996): 87-89.
- Ünal, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.
- Van Gessel, B.H.L. *Onomasticon Of the Hittite Pantheon III*, Brill, Leiden, Boston, Köln, 2001.
- Wilhelm, Gernot. *The Hurrians*, Warminster, Aris&Philips, 1989.
- Wilhelm, Gernot. "Reinheit und Heiligkeit", *Levitikus als Buch*, Band 119, (1999): 197-217.
- Yigit, Turgut, Hurrilere ilişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 38. 2005.
- Hocaların hocası, Bestekâr İsmail Baha Süreksan'ın 1968 yılında İleri Müsiki Mecmuasında neşredilen Müsiki Terbiyesine dair yazısını kıymetli okurlarımızın istifadelerine sunmak amacıyla yeniden yayımlıyoruz.*

Mûsikî Terbiyesi

İsmail Baha SÜRELSAN

Bizim, mûsikî terbiyesi tâbirinden anladığımız mânâ, parçaların iyisini kötüsünden, güzelini âdisinden, selim bir zevk mahsulü olanını bayağısından ayırabilmek melekesine sahip bulunmak keyfiyetidir. Yoksa, eserlerin mûsikî kıymetini ölçmek ve onları bu yönden değerlendirmek işi değildir. Bu cihet, mûsikî tekniğine vâkıf olmayı icap ettiren bir husustur. Mûsikîyi iyi bilmeyenlerden böyle bir değerlendirme beklemeye hakkımız yoktur. Fakat kulak terbiyesine mâlik ve zevk sahibi olan herkes iyiyi kötüyü bu terbiyenin derecesi nispetinde kolayca ayırt edebilir. Düşüncemize biraz daha vuzûh verebilmek için şu misali ele alalım:

Bilfarz kendisinde biraz resim zevk ve anlayışı teşekkül etmiş bulunanlarca bir tablonun güzeli ni çirkininden ayırmak zor bir iş değildir. Bu tefriki yapabilmek için resim tekniğine vâkıf olmağa lüzum ve ihtiyaç yoktur. Orta halli bir tablo ile köy kahvelerinin duvarlarını süsleyen basit ve iptidâî resimler arasındaki fark vasat seviyedeki herkes tarafından bir bakışta görüldüğü gibi, kulakları biraz mûsikî terbiyesi almış olanlarca da hiç değilse, az-çok değeri olan bir parça ile hiçbir değer taşımayan bir parça kolayca ayırt edilebilir.

Güzel san'at eserleri yalnız o sa'atın müntesipleri için meydana getirilmediğine ve daha çok cemiyetin istifadesi bahis mevzuu olduğuna göre, her güzel san'at şûbesi üzerinde cemiyetin mümkün olduğu kadar eğitilmesi, zevk ve anlayışının yükseltilmesi zarureti kendiliğinden ortaya çıkan mühim bir konu olmak icap eder.

Türkiye'de, Türk mûsikisinin bugünkü hâli mâlum. Halkın mûsikî zevki her gün artan bir hızla bozulmaktadır. Millî mûsikimizin geleceğini düşünenler, bu korkunç ve feci manzarayı hiçbir şey yapamamanın aczi içinde, derin bir ıstırap ve endişe ile temâşa ediyorlar. Kıymetli (!) bestekârların bol bol vücuda getirdikleri yapıtlar-

ra (!) alkış tutan yüksek (!) ses san'atkârları ile bu yapıtları çeşitli tutan şekil ve vâsıtalarla yayınlayanlar mûsikî zevkini tahrip istikametinde ele vererek halkın kendi öz mûsikisine olan sevgisini istismar yolunda pek hummalı bir faaliyet sarf etmektedirler.

Bu yapıtların sözleri ise ayrı bir facia... Güftelerin edebî bir kıymeti hâiz olmasından vazgeçtik, lakin çok âdi, aşağılık, nezâhetten mahrum ve terbiyeye mugayir olanlarına ne diyelim?...

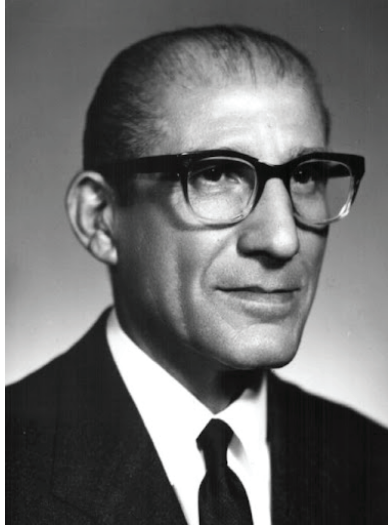
Her bakımdan elem verici olan bu gidişin önüne nasıl geçilebilecek keyfiyeti pek çok yönleri olan ve hatta mûsikî haricinde başka ihtisas şûbelerine de taallûk eden cihetleri bulunan girift bir mesele olduğundan şimdilik burada sadece bir tek müşâhedemizi nakil ile bundan bir netice çıkarmağa çalışacağız.

Ses alma makinelerinin memleketimizde yayılmağa başladığı yıllarda idi. Yüksek tahsil yapmış, birçok mühim devlet hizmetlerinde bulunmuş, Avrupa, Amerika ve Yakın-Şark ülkelerini görmüş pek muhterem bir dostum da mûsikî ile bir alakası bulunmamakla beraber arkadaşlarında görerek heveslenmiş; o da bir ses alma cihazı tedarik etmiş. Herhangi yeni bir âlete mâlik olanların ruh hâleti içinde bu muhterem dostumuz da hemen faaliyete geçmiş ve ilk iş olarak her ikimizin müşterek dostu amatör bir mûsikîciye müracaatla bestelerinden birkaçını kendi bandına geçirmek üzere çalıp söylemesini sağlamış. Arkasından piyasada çalışan ve eşi okuyucu olan bir çalgıcıyı da evine dâvet ederek ona kendi yapıtlarını çaldırılmış, kendisine ve eşine okutarak bunları da banda tespit eylemiş. Radyolardan da bazı parçalar almış. Müşterek mûsikîci dostumuzun da hazır bulunduğu bir akşam bize ses alma makinesinden bütün bu parçaları his olunur bir gurur ile dinletmeye başladı. Evvelâ müşterek dostumuzun hakikaten bilgi ve

zevk mahsûlü olan güzel parçalarını dinledik. Ondan sonra muhterem dostumuz, makinesinin çalışmasını durdurdu ve bize çok güzel bir sürprizi olduğunu dikkatle dinlememizi de ihtârı unutmuyarak tebşiri müteakip, yarı mütebessim ve çalınacak parçalardan çok memnun kalacağımızdan ve bu büyük sanatkârı ele geçirip nefis (!) eserlerini bandına tespit edebilmiş olmasındaki muvaffakiyetinden dolayı onu gıpta ile tebrik edeceğimizden emin bir tavırla âletin düğmesini çevirdi. Bant, makine üzerinde ağır ağır dönmeye başladı. Bir aralık göz ucuyla mûsikîci arkadaşına baktım. Büyük bir gayret sarf ederek hakiki düşüncelerini gizleyebilmek için, memnun ve mütebessim görünmeye çalıştığını hissettim. Ev sahibi ise çalınan yapıtlardan duyduğu büyük zevkle adeta kendinden geçmişti. Ara sıra pek parlak tesiri ile bulunduğu kısımlar üzerine mahzûziyet ifadesini el hareketleri ile de takviye ederek, dikkat nazarlarımızı çekmekten başka bir şeye ehemmiyet vermediği yoktu.

Muhterem dostumuz bu minval üzere bandına, bâzan mûsikîci arkadaşımızın eserlerinden ve fakat umumiyetle yukarıda belirttiğimiz neviden hiçbir san'at değeri taşımayan piyasa parçalarını çalmağa devam etti. Biz de zavallı mûsikîci arkadaşımızla beraber, muhterem dostumuzu kırmamak için, zaman zaman bunları dinlemeğe katlandık ve çaresiz, beğenmiş görünmek mecburiyetinde kaldık.

Dayanılması cidden çok zor olan bu işkenceler bir sene kadar sürdükten sonra bir gün mûsikîci arkadaşın evinde toplanmıştık. Arkadaşımız o zamanın (16 sene kadar evvel) san'atçılarından bir hanıma, yeni bestelediği birkaç eserini geçiriyor; bizler de dinliyorduk. Eserler tekrarlandığı için hepimiz onların havası içine girmiş bir halde idik. Prova bittikten sonra ses makinesi sahibi muhterem dostumuz, mûsikîci arkadaşımızla san'atçı hanımdan, o zamanın dillerde dolaşan bir parçasını çalıp söylemelerini rica etti. Zavallı arkadaşımız da:

-Mademki arzu ediyorsunuz; çok işittiğim bu parçayı hiç çalmamış olmakla beraber refakat etmeğe çalışayım, dedi.

San'atçımız bu piyasa şarkısını istekle ve ne kadar mümkünse o kadar güzel bir şekilde söyledi. Saz refakati de fena olmamıştı. Lakin hayret!.. Muhterem dostumuzdan takdir ve teşekkür beklerken birdenbire mûsikîci arkadaşımıza dönerek:

- Yâhû! Senin şarkılarından sonra teneke mahalleye gitmiş gibi oldum! demez mi?..

İşte o zaman mûsikîci arkadaşımız dayanamayarak:

-Ha şunu bileydin! Bir seneden beri bize neler çektirdin, şeklinde bir başlangıç ile o zamana kadar bir taraftan hatır saymak ve nezaket icabı, diğer taraftan bantlarda kendi eserlerinin de bulunmasından ötürü söyleyememiş olduğu gerçek düşüncelerini açıklayabilmek fırsatını bulmuştu.

Bizim bu hâdiseden çıkarabildiğimiz netice şudur:

Zamanla muhterem dostumuzun şuurlarında tedricen bir mûsikî zevk ve anlayışının teşekkül etmiş ve bir sene sonra ortaya çıkmış olduğuna hükmedebiliriz. Çünkü o tarihten sonra muhterem dostumuzun eski anlayışından hiçbir eser kalmadığını büyük bir memnuniyetle müşâhede ediyor ve (halk anlamaz!) şeklindeki haksız insafsız, kaba ve çirkin bir gerekçeyi ileri sürerek her türlü yayın organları ile halka mütemâdî surette kötü parçaları haykırmanın, halkın mûsikî terbiyesinin teşekkülünde ve dolayısıyla da millî mûsikîmizin gelişmesinde oynadığı menfî role bu kadarcık olsun işaret etmekten kendimizi alamıyoruz.

"Türk Mûsikîsi Dergisinin 1 Ekim 1948 tarihinde yayınlanan Üçüncü Sultan Selim özel sayısında ünlü bestekâr Emin Ongan'ın Üçüncü Selim'e dair kaleme aldığı son derece önemli bilgiler içeren yazısını siz değerli okuyucularımız ve araştırmacıların istifadelerine sunmak üzere yeniden yayımlamaktayız."

Üçüncü Sultan Selim

Emin ONGAN

Büyük Osmanlı İmparatorluğunun 28. hükümdarı olan ve hicrî 1175 (miladî-1761) tarihinde tahta geçen büyük sanatkâr, şair ve bestekâr Üçüncü Selim'in hükümdarlık ettiği 19 sene içinde bugün varlığı ile övündüğümüz Türk mûsikisi cidden en yüksek merhaleye erişmiş ve en nefis eserlerini vermiştir.

Büyük bir şanssızlık içinde padişah olan III. Selim tahta oturduğu zaman devlet bin bir türlü bâdire içinde yuvarlanıyor, bir taraftan yer yer patlak veren isyanları bastırmak, diğer taraftan sınırların her yanından saldıran düşman ordularıyla savaşmak zorunda bulunuyordu. Halim ve ismi gibi selim olan padişah, bu müşkül durum karşısında her çareye baş vurarak devletin basındaki bu gâileleri bertaraf etmeye uğraşırken bir taraftan da sanatkâr ruhundan kopan feryat ve eninlerini bazen ses bazen da söz halinde duyurmaya çalışıyordu.

Hükümdarlıktan ziyade sanatkâr olarak yaratılan bu padişah, nasibi olan saltanata kavuşunca saltanat, devlet ve millet için düşündüklerini şu bir iki satırla ne güzel ifade etmiştir.

*Taallah nasip ettin bu bir tahtı Süleymandır.
Uyan ki hâb-ı gafletten bu mülk zira perîşandır.
Cihâna kılma râğbet, meyledip de mekr-i şeytâne,
Emanet eyleme nâ-ehle halkı, hak nigehtandır.
Seyir-i saltanatta olma gâfil bir an İlhamî,
Sana da bakî kalmaz çünkü bu bir çerh-i devrândır.*

Annesi Mihrişah sultandan tevârüs ettiği muhakkak olan ince, hassas ve müşfik ruhunun feryad ve eninlerini fırsat buldukça içli içli terennüm ediyor, etrafına topladığı zamanın en kıymetli şair ve bestekârlarına büyük teveccühler gösteriyor ve onları elden gelen bütün gayretiyle himâye ediyor, bu sayede de birçok kıymet ve kudret sahibi yeni yeni yıldızların parlamasına imkân veriyordu. Meselâ; Hamamizade İsmail Dede Efendi bu sözümüze en kuvvetli bir misaldir.

Üçüncü Selim'in mûsikî hayatı şehzadeliliğinde başlar. Henüz çocuk denecek yaşta mûsikîye başlayan Selim, fevkalâde kabiliyet ve istidadı sayesinde kısa zamanda olgunlaşmış, içli ve hassas ruhundan kopan nağmeleri sanatkârane bir üslûb ve edâ ile terennüm etmek bahtiyarlığına nail olmuş ve haklı olarak da kudretli bestekârlarımız sınıfında mümtaz bir mevki kazanmıştır. Umumiyetle eserlerinde büyük bestekârlara has kudret ve ihtişamı bulmak daima kâbildir. Bundan başka da zarif edası ve bilhassa âşıkane ifadeleri cidden şahane denecek vasıf ve kıymeti taşımaktadır. Üçüncü Selim'in mûsikî hocaları, Amcası Abdülhamid'in müezzin başısı Kırımlı Hafız Kâmil Efendi ve Ortaköylü Tanburî İsak'tır. Kırımlı Hafız Ahmet Kâmil Efendi, küçük yaşta İstanbul'a gelmiş akrabalarının delâletiyle Endrun'a çıkar edilmiş, burada muntazam bir tahsil görmüş ve bu arada da Âmâ Corci, Müsahip Kemanî Hızır Ağa ve Tanburî İsak gibi her biri devrin kuvvetli mûsikîcilerinden mûsikî saha-

* Bu çalışma 2018 yılında tamamlanan "18. ve 19. Yüzyıl İstanbul Surlarında İnşa ve Onarımlar" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Sanatları Tarihi Ana Bilim Dalı

sında ayrı ayrı ve bir hayli istifadeler sağlamış, zamanının değerli mûsikî şahsiyetlerinden biri olmuştur. Birinci Abdülhamid zamanında müezzin başı olan Hafız Kâmil efendi III. Selim'in cülûsunu müteakip ikinci imam ve 1222 tarihinde de IV. Mustafa'nın cülûsunda imam-ı evvel olmuş, Ferahnâk makamını meydana getiren Şakir Ağa'nın biraderi Abdülkerim Efendi 1226 tarihinde baş imam olunca bu vazifeden ayrılmış ve hayatının son senelerini inziva köşesinde geçirerek 1235 tarihinde (80) yaşında vefat etmiştir. Üçüncü Selim kendisinden bilhassa usul ve eser bakımından pek çok istifade etmiştir.

Tanbur hocası olan Ortaköylü İsak da peşrev ve saz semaileriyle o devrin kudretli ve muvaffak bestekârlarından biri idi. III. Selim'in hocalarına karşı gösterdiği fevkalâde nezaket ve saygı da bilhassa ve ayrıca kayda şâyândır. Mutlakîyet ve istibdat devrinin hükümdarı, hocaları yanına girdiği zaman daima ayağa kalkar, hürmet ve teveccüh gösterir, her vesile ile gönüllerini hoş edermiş. Buna bir misal olarak yazacağımız vaka padişahın nezaket ve saygısına küçük bir numunedir.

"Bir gün huzurda yapılacak küme faslına geç kalan Tanburî İsak'ı harem ağaları içeri bırakma-

mış ve incitmişler. Perde arkasından bu hali gören padişah derhal müdahale ederek harem ağasını "Senin gibi binlerce köle bulurum ama İsak gibi bir üstad bulamam!" diye bir hayli azarlamış ve bu vesile ile de hocasının gönlünü yine hoş etmek imkânını bulmuştur."

Üçüncü Selim, şehzadelikten başlayarak ömrünün sonuna kadar devlet işlerinden arta kalan zamanını daima şiir ve mûsikî ile geçirmiş, nefis şiirlerini "İlhâmi" dîvanında toplamış, mûsikî sahasında da dinî ve lâdinî olarak âyin-i şerif, naat, durak, ilahi, peşrev, kâr, beste, semaî, saz semaisi ve şarkı formunda birçok eserler meydana getirmek suretiyle klasik mûsikî repertuarımızın zenginleşmesine yardım etmiştir. İnce zevkinin, kabiliyetinin ve mûsikî bilgisinin vüsata güvenerek meydana getirdiğini Abdülbaki Dede merhumun rivayetinden naklen öğrendiğimiz Sûz-i Dilâra, Isfahanek-i Cedit, Hicazeyn, Şevk-i Dil, Arazbar Buselik, Neva Kürdî, Gerdaniye Kürdî ve Hüseyinî Kürdî gibi mürekkep makamlarla yüksek bilgi ve zevkini ispat etmiş bulunmaktadır.

Üçüncü Selim'in Mevlevîliğe karşı derin bir rabita ve sevgisi bulunmaktadır. Bu durumu Sûz-i Dilâra makamındaki Âyin-i Şerif'ten, Nut-

ki Dede, Nâsır Abdülbaki Dede gibi Mevlevî mûsikîşinaslarına daima mültefit ve teveccühkâr davranmasından tahmin edebiliyoruz. Padişahın mûsikî sevgisi ve Mevlevîliğe karşı olan rabıtası kendisini sık sık Mevlevihanelere devama mecbur etmiş ve dolayısıyla Mevlevihanelerde mûsikî faaliyetinin artmasına ve birçok kıymetli bestekâr, neyzen ve kudümzenlerin yetişmelerine sebep olmuştur.

Yukarda da bahsettiğimiz gibi mütevazi ve müşfik hükümdar, sanatkârlara karşı büyük bir teveccüh ve alaka göstermekten bir an fâriğ olmamış ve her vesile ile de bu teveccüh ve alakasını ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir. Üçüncü Selim kudretli ve muvaffak bir bestekâr olmasına rağmen; sanatkârlığın en büyük mümeyyiz vasfı olan tevazuyu bir an bırakmış değildir. Meselâ; bestelediği eserlerin tenkide şayan olup olmadığını öğrenmekten memnun olur, güvendiği sanatkârların bitaraf bir gözle yaptıkları tenkidleri dinler ve bu mevzuda dalkavukluğa, hulûskârlığa asla tahammül etmezmiş. (Ahmet Rasim Bey) merhumun Osmanlı Tarihi'nin cildinde rastladığımız bu mevzua ait bir yazısını aynen alıyorum.

“Selim-i Sâlis, yaptığı eserlerin şâyân-ı tenkid ve muaheze cihetleri olup olmadığını öğrenmekten pek ziyade mütelezzez olurmuş, düşünülecek olursa böyle büyük bir zatın âsârına alelhusus bendegânı tarafından medh ü sena edildiğini görmek istemesi kadar tabîî bir şey tasavvur olunamaz. Halbuki kat'iyen bu fikirde değilmiş, bilâkis eserleri okundukça isimleri geçen üstadların bitarafâne arz-ı mütâlea etmelerini emreder ve hatta verecekleri cevaplarda sırf hulûskârlıktan başka bir şey görülmezse gazan izharına kadar ileri giderlermiş. Vaktâki müsâ-rünileyh (Şevk-i Tarab) faslındaki (Perçem-i gül pûşinin yâdile feryâd eyledim) güfteli zencir bes-tenin zemininde nağmelerin (fahte) usulü nihayetinde asma bir karar verdikten sonra çember usulü ile yeni bir devre-i lahniyeye başlaması iktiza ederken bu (Şevk-i Tarab) bestede (Fahte) henüz bitmeden asma kararını vermiş ve yine usulün nihayetinde başka bir devre-i lahniyeye ibtidar eylemişti. Bu ise (zencir) usulünün esâtîze beyninde mer'î olan kavâid-i esâsiyesi ica-bınca hatırı sayılır te'lif hatalarından idi. Bermûtaad huzurda süâl vâki olunca burası için ne cevap vereceklerini üstadlar düşünürlerse de hiç birisi nâkısayı ihtara nefsinde cevap bulamazlar, nihayet bir gece (Şevk-i Tarab) faslının terennümü iradesi çıkar, üstadlar pür helecan fasla başlarlar, beste okunur okunmaz (Selim-i Sâlis) durdurur. Zaten intizar edilmekte olan süâl irad buyrulunca bir dakika evvel pür tanin olan koca salonu amîk bir sükût kaplar ve mükerreren vâki olan ısrar üzerine Tanburî Vardokosta Ahmet Ağa “el emrû fevkal edep” mukaddimesiyle bes-tenin mebhûsün-anh nakîsesini muhtasaran arz ve izaha cesaretyâb olur. Selim-i Sâlis cevâben:

Doğrusu orasının ben de farkındayım lâkin o nağmelerin başka bir şekle ifrâğı mümkün olmamış idi, yoksa usul ve kaideye mugayir olduğu malûm ve müsellemdir. Maamafiht ihtarınız mücib-i memnuniyet olmuştur ne ise devam ediniz, der.

Bu iltifatlı cevap üzerine sükût kaplayan salon bir an içinde şevk ve sürurla âhenge başlayan heyet-i nutribânın sâmia nevaz ile dolar ve hitâm-ı fasılda cümlesi iltifat görerek huzurdan çıkarlar.”

Üçüncü Selim'in meydana getirdiği eserler, güfte bakımından da birer kıymet olarak ele alı-

nabilir. Meselâ: Rast-ı Cedid makamından Hafif ikâındaki (usulündeki):

*Çeksem o şûhu sîneye hülyalarım gibi
Görsem safâ-yı vaslını rüyalarım gibi
Şeh beyti ebruvân-ı rûhinden murâd-ı dil
Çıksa beyâza dildeki mânâlarım gibi.*

Pesendîde makamından Remel ikâındaki (usulündeki):

*Her ne dem sâki elinden sâgar-i işret gelir
Gelmek mûmkün mü vuslat hatıra elbet gelir
Âşıkam bir şûha kim kesret-i uşşaktan
Bûs-i dâmânı niyâza yılda bir nevbet gelir.*

Bu bestelerin güfteleri Dîvan edebiyatı numunelerinden güzel birer parçadır.

Üçüncü Selim'in meydana getirdiği dinî ve lâdinî eserler; Sûz-i Dilâra Âyin-i Şerif, aynı makamdan iki beste, iki semaî, Şevk-i Tarab Kâr ve Murabba, Rast-ı Cedid, Pesendîde, Büzûrk makamlarından birer beste ve birer semaî, Muhayyer Sünbûle Semaî ile Mâhur, Arazbar, Şehnaz, Şehnaz Bûselik, Tâhir Bûselik, Hüzzam, Şevk-i Tarab, Muhayyer Sünbûle ve Şevkefza makamlarından güzel ve pek kıymetli birçok şarkı, müteaddit peşrev ve saz semaileridir.

Annesi Mihrişah sultandan sanatkar olarak doğan Üçüncü Selim, edebiyat tarihimizdeki mümtaz mevkiini de İlhamî dîvanında topladığı enfes şiirleriyle kazanmıştır, şiirlerini İlhamî mahlası ile yazmıştır. Her bakımdan fevkalâde güzel bu şiirlerden birkaç satırı beğeneceğiniz ümidi ile yazmayı faydalı buluyorum.

*Hezâr âsâ nola etsem o gül ruhsârdan feryâd
Eder bu gülşenin bülbülleri hep yardan feryâd
O şûhun câm-ı aşkıyla gidip hep servet ü sâ mân
Eder mestân-ı aşkı sâgar-ı serşardan feryâd
Kesilmez her gice tâ subh olunca rişte-i âhım
Gehi dilberden eyler dil, gehi ağıyardan feryâd
Nola sabretmeye say etsem ol âhûyu âhımla
Ki nâle eyledikçe ben, gelir kûhsârdan feryâd
Ne nâlişler acep yanmış mıdır aşkıyle İlhamî
Acep mi eylemiş pervâne sûz-i nârdan feryâd*

*Rûz ü şeb didelerim derdin ile kan ağlar
Vâkıf olan benim esrârıma her an ağlar
Dâğ-ı sînem göricek hûn ile âlûde beni
Rahm edip hâlîme ezhâr-ı gülîstan ağlar
Yine rahm eylemez asla bana ol âfet-i can*

*Böyle bîmar görüp hâlîme yârân ağlar
Gördü çün derd-i dil-i zârımı rahmetti tabîb
Dedi ey haste-i hicrân sana derman ağlar
Kimse fehmetmedi hayfâ ki nedir maksûdum
Gece gündüz ne için gözleri her an ağlar
Derd ile rûyine baktıkça senin İlhamî
Gerçi handân olur amma ciğeri kan ağlar.*

Üçüncü Selim tebaasının bütün arzularını kan dökmeksizin yapmak isteyen teceddüd ve terakkî perver bir hükümdardı. Fakat ne kadar yazıktır ki muhitinin hüsnüniyet sahibi olmayışı, aşırı derecede geri düşünceli oluşu memleket için hayırlı olacak birçok düşünce ve teşebbüslerini akim bırakmış ve kendisinin evvelâ saltanatın uzaklaştırılmasına, sonra da feci bir şekilde şehid edilmesine sebep olmuştur.

1222 senesi Rebîülevvel ayının yirmi birinci ve Mayıs ayının on yedinci Cuma günü IV. Mustafa lehine saltanattan feragat ederek hareme çekilmiş ise de düşmanlarının elinden kurtulamamış ve 1223 senesi Cemâziyelâhîrinin dördüncü ve Temmuzun on altıncı Perşembe günü Dördüncü Mustafa'nın yakınlarından baş çuhadar Abdül Fettah hazine kethüdası Selim, Harem-i Hümayun ağalarından Nezîr, Mirâhur Deli Eyyüb oğlu Mehmet hasekisi Bağdatlı Hacı Ali, bostancılardan Deli Mustafa ve diğer bostancı ve baltacılar mürekkep yirmi kişilik kadar (bîaman ve biiman) bir gurup tarafından korkunç bir şekilde şehid edilmiştir. Katiller, Alemdarı iddiasından vazgeçirmek emeliyle Üçüncü Selim'in mübarek naaşını bir şilte üzerine koyarak Bâbüssaâde önündeki sofaya bıraktıkları zaman tüyleri ürperten ve gözleri yaşartan bir manzara göze çarpıyordu. Mübarek vücudu baştan ayağa kanlara boyanmış, bütün âzâsı yara bere içinde, sağ şakağının derisi sakalı ile çenesine kadar inmmiş cansız yatan büyük sanatkar, bütün olacakları biliyormuş gibi;

*Serir-i saltanatta olma gâfil bir an İlhamî
Sana da bakı kalmaz çünki bu bir çarh-ı devrân-ıdır.*

emekle hata etmemiş oluyordu.

Tanburî İzzettin Ökte Ekolü

Yakup Selim ŞENEL*

Bir müzik aleti neden çalınır? Bu soru çok basit gibi gözükebilir fakat üzerine düşünül-
dükçe bizi oldukça girift ve kapsamlı bir sorgu-
lamaya götürür. Türkçede saz, çalgı veya müzik
aleti olarak adlandırdığımız kelimenin batı dil-
lerindeki karşılıklarından biri artık dilimizde de
yaygın olarak kullanılan enstrüman kelimesidir.
Enstrüman, çalgı anlamına geldiği gibi araç-ge-
reç, vasıta anlamlarını da taşımaktadır. Bu va-
sıtayla varılmak istenilen yer neresidir? Bu araç
kullanılarak yapılmak istenen şey nedir?

Virtüözite genel anlamı ile bir müzik aletini
ustaca çalmak demektir. Bir sazende sazını çok
iyi icra edip teknik açıdan yapılması çok zor ha-
reketler yapabilir. Fakat bunların yanında icrası
ile dinleyicileri düşünmeye sevk etmiyor, farklı
duygular uyandırmıyorsa o sazende, az önce ta-
nımını yaptığımız virtüözitede kalmış demektir.
Sanatkârlık noktasına doğru hareket edebilmek
için saza bir ifade aracı olarak yaklaşmak gerek-
mektedir. Sanatkârın amacı; dinleyicileri sanat
vasıtası ile farklı ruh hallerine geçirmek olmalı-
dır. Birçok virtüöz derecesinde saz icracısı sazına

hayret ettirecek kadar hâkim olsa bile bir sanat
eseri ortaya koyamayabilir. Bu noktadan hare-
ketle virtüözlük veya ustalık farklı, sanatkârlık
farklı şeylerdir. Sazını ifade aracı olarak kulla-
nan müzisyenlerden birisi de tanbur icrasıyla
çıgır açmış, Tanburî Cemil Bey'den sonra ikinci
önemli ekol olan İzzettin Ökte'dir.

İzzettin Ökte 1911 yılının şubat ayında İstan-
bul'da doğmuştur. Babası udî Nail Ökte, ağabeyi
ise neyzen Burhaneddin Ökte'dir. Bir televizyon
röportajında çok küçük yaşlarında ailesi ile Ye-
nikapı Mevlevihanesi'ne gittiklerini orada semâ
dersi aldığını ifade etmektedir. (Tunalı, 1989)
Müzisyen bir ailede dünyaya gelen Ökte'nin ye-
tiştiği muhit göz önünde bulundurulursa müzisy-
yen olması şaşırlacak bir durum değildir. Ağa-
beyi için alınan tanburu kendi kendine çalmayı
öğrenmiştir. Tanburdan çıkardığı ses cinsi ken-
dinden önce gelen hiçbir tanburiye benzeme-
mektedir. Tiz ve parlak karakterli tanbur tonunu,
icra ettiği eserlerin veya taksimlerin teknik açı-
dan zorlayan bölümlerinde bile duru bir su gibi
bulanmadan sazından çıkartmaktadır. Bu kadar
etkileyici bir ses cinsini sazından çıkarabilme-
sinin sebeplerinden biri kendine has kullandığı
mızrap açkılar ve mızrap vuruş sitilleridir. Üst
mızrap vuruşlarını daha fazla kullanır. Bir mız-
rap vuruşuyla birden fazla sesi duyurmak Ökte
icra ekolünün önemli özelliklerinden biridir.
Kabaca bir tasvir ile bahsedecek olursak İzzet-
tin Ökte ekolü; sap üzerindeki sol el kullanımı-
nın çok yoğun ve aktif olduğu bir icra ekolüdür.
Senkoplara kullanımı, vurgulama teknikleri,
kendine has glissando kullanımı vb. gibi teknik-
leri barındıran detaylı analizlerle anlaşılabilir,
dinlenildiği zaman basit ve sade gibi gözüken fa-
kat detaya inildiği zaman yapılması zor ve girift
bir icra tarzıdır. Ökte ekolü; bir yönü ile maa-
lesef o tarihlerdeki teknoloji şartlarından dola-
yı herhangi bir ses kaydı bulunmayan, sadece

İzzettin Ökte'nin gençlik yılları

tasvirlerle analiz edebildiğimiz Cemil Bey öncesi “eski tanbur tavrı” veya “klasik tanbur tavrı” olarak bilinen Tanburî İsak, Üçüncü Selim, Kantemiroğlu, Tanburî Ali Efendi ve Suphi Ezgi gibi icracıların temsil ettiği tanbur icra ekolünü, zamanın şartlarına göre bir nevi güncellenmiş ve yeniden gün yüzüne çıkmış halidir. Klasik tanbur icra tavrı ve kısmen Cemil Bey tavrını İzzettin Ökte müthiş müzikalitesiyle birlikte harmanlayarak kendi ekolünü oluşturmuştur.

Tanburî Cemil Bey tanbur icra ekolü, kendisinden sonra gelen her Türk müzisyeni gibi İzzettin Ökte’de de kendini hissettirir. Ökte icra ekolü özellikle taksimlerdeki kurgularda, müzik cümlelerinin kompozisyonları olan gerilim ve çözümlerde, ezgisel ısrarlarda, ezgi ithaflarında ve uzun soluklu kurulan müzik cümlelerinde Cemil Bey tavrının daha durulaşmış, metronomu yavaşlamış ve sadeleşmiş halini andırmaktadır. Müzik tarihimize çok önemli yeri olan tanbur virtüözü, Tanburî Cemil Bey’in oğlu Mesud Cemil Bey, İzzettin Ökte’nin babası ile olan müzikal yakınlığını şu zarif ifadelerle açıklamıştır;

“İzzettin Ökte! Tanburî Cemil, benim sulbünden dünyaya geldiğim babam olduğu kadar, Tanrı kudretinden bir parça olan ruhu ile senin de babandır. Tanburu eline aldığı her an, o ruhun mevlûdu olduğunu gösteren sen kardeşime, babamızın şu aziz gölgesini yadigâr etmekle üçümüzi de bir ve aynı hatıranın manası içinde birleştirdiğini sanıyorum.” (Kıyak, 2018, s. 57)

İzzettin Ökte de Tanburî Cemil Bey gibi kendinden sonraki tanburîleri etkilemiştir.ERCÜMENT Batanay, Sadün Aksüt, Ferit Sidal gibi icracılar Ökte tavrını benimsemiş ve bu tavırdan tanbur icra etmişlerdir.ERCÜMENT Batanay İzzettin Ökte’ye olan hayranlığını bir röportajında şu şekilde ifade etmektedir;

“11 yaşındaydım bizim evimize gelmişlerdi. Orada ilk defa yaylı tanburu İzzettin Bey’den dinledim. İcrasını dinledikten sonra baba oğul onun yanında utandığımız için yukarı çıkıp yatak odasında ağlamıştık.”

Mızraplı tanbura ilaveten ahşap yaylı tanbur da çalan İzzettin Ökte, özellikle zamanının neredeyse tüm önemli solistlerine bu iki sazla da eşlik etmiştir ve Tanburî Cemil Bey’den sonra yaylı

Kariyerinin sonlarını doğru İzzettin Ökte

tanbur sazını tekrar canlandırmıştır. Kariyeri boyunca Riyâset-i Cumhur Mûsikî Heyeti, İstanbul Belediye Konservatuvarı ve T.R.T Ankara Radyosu gibi dönemin en önemli müzik kurumlarında tanbur icracısı olarak görev yapmıştır. Ayrıca bu kurumların dışında dönemin en önemli müzisyenleri ile sahne çalışmalarında bulunmuş ve birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Bir röportajında Türk müziğinin yasaklı olduğu 1930’lu yıllarda Riyâset-i Cumhur Mûsikî Heyeti ile Atatürk’ün huzurunda bir icrada bulunduğundan sonra İzzettin Ökte’nin icrasından fevkalade etkilenen Atatürk’ün Ökte’ye hitaben; bu kaldırdığımız müzik senin çaldığın değil, değil mi İzzet? dediğini aktarmıştır. (Tunalı, 1989)

Müzisyenliğinin yanı sıra fevkalâde yakışıklılığı, beyefendiliği ve müthiş İstanbul Türkçesi ile müzik tarihimize silinmeyecek izler bırakmış İzzettin Ökte, 1991 yılının 26 Mayıs tarihinde Yalova’nın Çınarcık ilçesinde vefat etmiştir. Aziz ruhu şâd olsun.

Kaynakça

- Kıyak, H. (2018). Mızraplı, Yaylı ve Kalemliyle Mesud Cemil. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Tunalı, A. Y. (1989). İzzettin Ökte Röportajı. İstanbul: T.R.T.

Teknolojik İyimserlik: Teknoloji Her Derde Deva mı?

Engin SORHUN*

İnsanoğlunun son asırdaki en büyük vehmî inançlarından biri, hiç şüphesiz teknolojiden mucize beklemektir. Elimizi kolumuzu bağlayan her musibet karşısında sarıldığımız teskin edici bir söz vardır artık: “*Merak etmeyin, teknoloji halleder.*” Trafikten salgınlara, eğitimdeki adaletsizlikten gelir uçurumuna kadar her mesele, sanki yeterince yazılım, yeterince veri ve biraz da yapay zekâ ile halledilecekmiş gibi sunuluyor. Oysa bu tahayyül, hakikatin değil, modern zamanların tatlı hayalinin mahsulüdür.

Bu yazıda, dijital terakkînin baş döndüren süratiyle göz kamaştırdığı bir çağda doğan insanın, âdeta bir çağdaş hurafe olarak zihnine mihlanan bir vehmi mercek altına alacağız: Teknolojik iyimserlik.

Kökleri Aydınlanma Çağı'na, dalları ise Sanayi İnkılâbı'na kadar uzanan, adına “teknolojik iyimserlik” denilen “inanç”, özünde uzun yıllar “ilerici düşünce”nin temel direği olan “teknoloji ile ilerlemenin eş anlamlı olduğu” fikrine dayanmaktadır.

Sosyolog Max Weber'in ifadesiyle; *modern insanın rasyonelleşme uğruna metafizik anlam arayışından uzaklaştığı şu içinde bulunduğumuz “büyünün bozulduğu çağ”da geleneksel toplumun inanç ve referanslarının (şifa, dua, hikmet, büyü, tabiat olayları, mucizeler vs.) yerini algoritmalar, veri bilimi, yapay zekâ, CRISPR teknolojisi almaktadır.* Bu, modernizmin geleneksel topluma meydan okumasıdır. Oysa ki gerçek bilgi, insanın kendini tanımasıyla başlar. “Kendini

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İktisat Fakültesi

Tablo 1. Teknolojik Gelişme Beklentisi ve. Gerçekleşme Karşılaştırması:
15-20 Yıllık Hayal Kırıklığı (Kaynaklı Güncel Tablo)

Alan	Beklenti (2000-2005)	Gerçekleşme (2020-2024)	Değişim	Kaynaklar
Eğitim	20 yıl içinde internet herkese ücretsiz kaliteli eğitim sağlayacak	244 milyon çocuk okula gidemiyor; dijital uçurum arttı	Daha Kötü	[1] UNESCO 2022 [2] OECD 2021
Sosyal İlişkiler	20 yıl içinde sosyal medya tüm insanların birbirine bağlayacak	Gençlerde yalnızlık %25'e çıktı; depresyon %30 arttı	Daha Kötü	[3] Cigna 2020 [4] JAMA Pediatrics 2021
İstihdam	Yapay zekâ işsizliği bitirecek	85 milyon iş otomasyon riskinde; yeni işlerin %60'ı düşük ücretli	Değişmedi	[5] Dünya Bankası 2023 [6] ILO 2023
Çevre	Akıllı şehirler trafik ve kirliliği bitirecek	Hava kirliliğinden ölümler 7 milyon/yıl; trafik %40 kötüleşti	Daha Kötü	[7] WHO 2023 [8] Nature 2022
Finans	Kripto paralar finansal eşitlik getirecek	En zengin %1, kriptonun %92'sine sahip	Daha Kötü	[9] Chainalysis 2023 [10] IMF 2023

Kaynaklar: [1] UNESCO (2022). *Global Education Monitoring Report*. [2] OECD (2021). *The State of Education Inequality*. [3] Cigna (2020). *Loneliness and Social Connectivity Survey*. [4] JAMA Pediatrics (2021). *Social Media Use and Adolescent Mental Health*. [5] Dünya Bankası (2023). *Future of Work Report*. [6] ILO (2023). *Global Wage Report*. [7] WHO (2023). *Air Pollution and Health Statistics*. [8] Nature Urban Sustainability (2022). *Smart Cities and Traffic Demand*. [9] Chainalysis (2023). *Global Crypto Wealth Distribution*. [10] IMF (2023). *Cryptocurrencies and Financial Inequality*.

bil.” (gnōthi seauton) ya da “Kendini bilen Rab-bini bilir.” (“Men arefe nefsehu fekad arefe rabbe-hu.” ya da kısaca “Men arefe”) anlayışı, yalnızca bireysel ahlâk için değil, toplumun nizamı için de esaslı bir nasihattir. Bugünse, bilgiyi dışsallaştırdık. Teknoloji kendimizi bilmeden, dış dünyayı kontrol etme cesaretini veriyor. Evgeny Morozov ise bu zihniyeti *solutionism* (çözümçülük) olarak tanımlar. Morozov’a göre günümüz toplumları, teknik olmayan meseleleri dahi teknik çerçeveye indirgemekte; adeta toplumsal meselelere karşı “yama yapar gibi” davranmaktadır. (Morozov, 2013) Kentaro Toyama da benzer şekilde “Teknoloji, doğru niyet ve doğru yapı olmadıkça sosyal ilerleme doğurmaz.” diyerek bu zihniyeti insanî ve ahlâkî terakkisi teknik terakkisinin gerisinde kalmış modern insanın bilgiyi kendinden dışlayıcı ve onu tekniğe indirgemeci üslubunu eleştirmektedir. (Toyama, 2015)

Hannah Arendt, modern insanın en büyük tehlikesini, kendi elleriyle ürettiği şeylerin büyü-süne kapılması olarak tanımlar. Gerçekten de son yirmi yıla baktığımızda, teknolojik gelişmelerin toplumsal meseleleri kökten çözeceği yönündeki iyimser hayallerin, çoğu zaman gerçekle örtüşmediğini görüyoruz. 2000’lerin başında dünya çapında yapılan bazı anketlerde, insanların teknolojik iyimser beklentilerini vade sonundaki gerçekleştirmelerle mukayese etmemize imkân veren bazı çalışmalara göz atabiliriz. Aşağıdaki

tablo, Arendt’in de altını çizdiği “Teknoloji hal-leder.” beklentisinin nasıl bir illüzyon olduğunu gözler önüne seriyor: Teknoloji, eğer toplumsal yapılarla birlikte dönüşmediğinde, sadece araç olarak kalır; vaadini gerçekleştirmez.

Ülfet-i Nimet ya da Hedonik Adaptasyon:

Bir başka mesele de teknolojinin sunduğu refahın kalıcı mutluluk yaratıp yaratmadığı meselesidir. Eskilerin “ülfet-i nimet” dedikleri ve psikoloji uzmanlarının “hedonik adaptasyon” şeklinde ifade ettikleri nazarî çerçeve, insanın nimetlere yani hayatındaki güzel ve olumlu gelişmelere zamanla alışarak, onların değerini artık hissetmemesi, kanıksamasına eğilir. Yani insan yeni bir imkâna, nimete kavuşunca önce sevinir sonra ona alışır ve sevinci solar. Bir dönem bizi büyüleyen teknolojiler, birkaç hafta içinde normalleşiyor. Hatta bir adım ileri gidelim: Çocuklarımız bizim büyülenerek kullandığımız teknolojileri sıradan, hatta yetersiz buluyor.

Yeni bir telefon aldığımızda seviniyoruz. Bir sağlık uygulaması sayesinde hastalık erken teşhis edildiğinde minnet duyuyoruz. Ama bu mutluluklar kalıcı mı? Araştırmalar, teknolojinin sağladığı bireysel refahın hedonik adaptasyon nedeniyle hızla sıradanlaştığını gösteriyor. Bu nedenle teknolojik gelişmeler bireysel düzeyde anlık mutluluklar sağlasa da toplumsal ortalama-

ya yansıyan kalıcı bir “mutluluk artışı” yaratmıyor. Dünya Bankası’nın 2022 yılı “Küresel Refah Raporu”na göre; dünya genelinde kişi başı gelir artarken, mutluluk endeksleri aynı hızda artmıyor. Özellikle yüksek gelirli ülkelerde dijitalleşme seviyesi ile toplumsal huzur arasında doğrusal bir ilişki bulunmuyor.

Hızın Büyüsü, Yönün Belirsizliği

Teknoloji elbette süratle ilerliyor. Ancak sürat tek başına fazilet değildir. Zira doğru yöne gitmeyen her hız, felakete müncer olabilir. Sosyal medya bunun bariz bir örneğidir. Araştırmaların da altını çizdiği gibi internet, sosyal medya ve iletişim teknolojileri insanları birbirlerine “bağladı”. *Bağlantı* kurma kabiliyeti arttı; ama yalnızlık, dikkat bozukluğu, narsisizm, zorbalık, veri hırsızlığı, linç oranları da tırmanışa geçti. 2021 yılında Dünya Sağlık Örgütü’nün yayımladığı bir rapora göre, 10-19 yaş grubunda dijital bağımlılık kaynaklı depresyon oranı 10 yılda %36 artmıştır. Aynı dönemde ekran başında geçirilen süre 2 katına çıkmıştır. (WHO, 2021)

Demek ki mesele sadece *ne kadar hızlı* gittiğimiz değil aynı zamanda *nereye doğru* gittiğimizdir. Hangi teknolojiyi neden geliştiriyoruz? Her yeniliği hemen herkes kullanmalı mı? Yoksa önce küçük gruplar üzerinde denenip sonuçları mı tetkik edilmeli? Ahlâkî, insanî, etik bir filtreden geçirmek gereksiz mi? Bu sorgulamalar bizi gerici ya da teknoloji karşıtı yapmaz. Bilakis,

Morozov ve Toyama’nın da işaret ettiği gibi; Teknolojiye eleştirel yaklaşmak, ona düşman olmak demek değildir. Aksine, teknolojiyi daha iyi kullanmak için önce onun sınırlarını ve yan etkilerini anlamamız gerekir.

Yoksulluğa Teknoloji Yetişebilir mi?

Teknolojik iyimserlik noktasında bir diğer tartışmalı alan da teknolojinin yoksullukla mücadeledeki rolüdür. Teknolojik iyimserlikte ifrata kaçanların teknolojiyi yoksulluğun panzehri gibi sunduğunu müşahade ediyoruz. Ancak mesele yalnızca gelir seviyesi değil, sosyal statü, itibar ve nisbî yoksunluk hissidir. Birleşmiş Milletlerin 2023 tarihli “İnsani Gelişmişlik Raporu”na göre, Sahra Altı Afrika’da mobil internet erişimi son 5 yılda %70 artmasına rağmen, eğitim seviyesi ve toplumsal memnuniyet endekslerinde anlamlı bir ilerleme görülmemiştir. Teknoloji var ama toplumsal adalet hâlâ noksan.

Çünkü mesele sadece teknik değil, aynı zamanda kültürel. Sosyal sermaye, aidiyet hissi, eşitlik algısı olmadan sadece cihaz dağıtmak, “dijital makyajdan” öteye geçemez. Bu iki yönlü bir mesele: Birincisi insanların insanî ve ahlâkî değerler zemininde yetişmesidir. Diğeri de bu zeminde tekâmül etmemiş insanların teknoloji geliştirmesidir. Netice itibarıyla teknoloji onu geliştiren tasavvura hizmet eder. Niyet halis değilse ya da kariyer motivasyonu ile sadece alet edevat geliştirmekten ibaretse ortaya çıkacak teknoloji için iddia ettiği sorunu tamamen giderememesini, hatta yan etkiler doğurmasını beklemek hatalı olmaz.

Azalan Marjinal Mutluluk: Her Yeni Cihaz Daha İyi midir?

İktisat ilmi bize “azalan marjinal fayda”yı öğretmiştir: İlk kez elde ettiğimiz bir şey yüksek tatmin sağlar. Ama her tekrar, bu tatmini azaltır. Bu kural teknolojide de geçerlidir.

2022’de Gallup’un dünya genelinde yaptığı bir ankette, teknolojik cihazlara erişim düzeyi ile mutluluk arasında ilk %20’lik dilimde anlamlı bir artış görülürken, son %20’lik dilimde anlamlı bir farklılık yoktur. Yani beşinci telefon dördüncüsünden çok daha az mutlu eder. Yeni çıkan her

Çünkü mesele sadece teknik değil, aynı zamanda kültürelidir. Sosyal sermaye, aidiyet hissi, eşitlik algısı olmadan sadece cihaz dağıtmak, “dijital makyajdan” öteye geçemez. Bu iki yönlü bir mesele: Birincisi insanların insanî ve ahlâkî değerler zemininde yetişmesidir. Diğeri de bu zeminde tekâmül etmemiş insanların teknoloji geliştirmesidir. Netice itibariyle teknoloji onu geliştiren tasavvura hizmet eder.

yazılım her uygulama ya da her güncelleme, insanın iç dünyasında aynı yankıyı bulmaz.

Üstelik teknolojinin hızına toplumlar da adapte olamıyor. Bu da insanlarda *geri kalmışlık vehmi* yaratıyor. Nicholas Agar buna “dijital tükenmişlik sendromu” adını verir.

Ne Yapmalı?

Bu meyanda beş temel prensibe sarılmak icap eder:

1. Teknolojiyi Mutlak Kurtarıcı Gibi Görmek: Aşılar, internet, tıbbî gelişmeler hayatımızı değiştirdi. Lakin huzur, adalet, anlam gibi kavramlar teknolojiyle değil insan iradesiyle inşa edilir.

2. Toplumsal Deneylere İmkân Tanımak: Her toplum her teknolojiyi aynı anda kabul etmek mecburiyetinde değildir. Nükleer enerji gibi riskli alanlarda, “önce pilot uygulama, sonra yaygınlaştırma” yöntemi izlenmelidir.

3. Sınırsız Özgürlük Âraz Doğurur: Bugün pek çok ülkede yapılmaya başlandığı gibi sosyal medya hesabı açmak için yaş sınırı getirilmektedir. Okullarda telefonlar toplanmaktadır. Belli web siteleri ve uygulamalara erişim engellenebilmektedir. Sağlık başta olmak üzere vatandaşların verilerini ülkeler ulusal güvenlik sorunu olarak değerlendirmekte ve önlem almaktadır.

4. Yavaş, Anlamlı ve Adil Bir Gelişme: Gelişme sadece teknik değil, insanî ve etik boyutlarıyla da ölçülmelidir. Teknoloji sadece işlev değil merhamet, aidiyet ve adalet üretmelidir.

5. İnsanî Gelişim ve Teknolojik Gelişim Arasında Hız Dengesi: İçinde bulunduğumuz şey bizden hızlıysa kontrol bizde değil demektir. İnsanî tekâmül zaman ve emek gerektirir. Oysaki

her teknolojik gelişme, sebep olabileceği etkiler düşünülmeden tüketime konu olmaktadır. Muhemel etkilerini düşünmek, değerlendirmek de emek ister. Eğer teknolojinin hızını sınırlayamıyorsak o zaman insanın insanî ve ahlâkî gelişimini koruyup hızlandıracak güvenli bir zemin oluşturmamız gerekiyor. Özellikle çocuklar ve gençlerin insanî, ahlâkî, vicdanî değerlerle “zırhlanması” elzem.

Netice-i kelam, teknoloji bir nimettir; lakin kutsal değildir. Ne kadar hızlı ilerlediğimiz değil hangi istikamette ve kim için ilerlediğimiz mühimdir. Her çıkan cihaza koşmak her güncellemeye sarılmak mecburiyetinde değildir. Zira asıl saadet, yalnızca makinelerde değil; birbirimizin gözünde, sözünde ve vicdanında gizlidir.

Kaynakça

- Agar, N. (2015). The sceptical optimist: Why technology isn't the answer to everything. Oxford University Press.
- Arendt, H. (1958). The human condition. University of Chicago Press. (Türkçesi: **İnsanlık Durumu**, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 2015).
- Gallup. (2022). Global tech and happiness survey. Gallup International Association.
- Morozov, E. (2013). To save everything, click here: The folly of technological solutionism. PublicAffairs.
- Nature Climate Change, van Vuuren, D. P., et al. (2023). Integrated scenarios to support climate policy. Nature Climate Change. <https://doi.org/xx.xxxx/nclimate.xxxx> (Not: DOI numarası makale özelinde girilmeli)
- Pew Research Center. (2023). AI and public opinion. <https://www.pewresearch.org/>
- Toyama, K. (2015). Geek heresy: Rescuing social change from the cult of technology. PublicAffairs.
- United Nations Development Programme. (2023). Human development report 2023: Uncertain times, unsettled lives. UNDP.
- World Bank. (2022). Global prosperity report 2022. World Bank Group. <https://www.worldbank.org/>
- World Health Organization. (2021). Adolescent mental health and technology: A policy brief. <https://www.who.int/>
- Zuboff, S. (2019). The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power. PublicAffairs.

GELENEKSEL TIP KÖŞESİ

Mezoterapi

Çiğdem ORGUN ŞAHİN*

Günümüzde tıp bilimi, hastalıkların tedavisi kadar bireylerin yaşam kalitesini artıracak ve estetik ihtiyaçlarını karşılayacak yöntemleri de bünyesine katmaktadır. Bu anlamda, mezoterapi hem estetik kaygılara hem de birçok medikal soruna çözüm sunan bütüncül bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Mezoterapi, Fransız doktor Michel Pistor'un 1952'de "az doz, sık seans ve doğru bölge" ilkesiyle tanımladığı, günümüzde ise kozmetik dermatolojiden spor hekimliğine, nörolojiden romatolojiye kadar uzanan geniş bir yelpazede uygulama alanı bulan bir tedavi yöntemidir. Cilt üzerine, direk patoloji düşündüğümüz bölgeye ilaçların enjekte edilmesi prensibine dayanan bu yöntem, sistemik dolaşımdan kaçınarak doğrudan hedef dokulara etki etme avantajı sunar.

Mezoterapi, günümüzde sadece bir estetik müdahale aracı olarak değil, aynı zamanda medikal rehabilitasyonun önemli bir parçası haline gelmiştir. Tıbbî ve estetik açıdan bu denli geniş bir potansiyele sahip olması, mezoterapiyi modern tıbbın tamamlayıcı bir uygulaması olarak öne çıkarır.

Mezoterapi, Yunanca kökenli "meso" (orta) ve "therapeia" (tedavi) kelimelerinden türetilmiştir. Bu yöntem, mezoderm adı verilen embriyonik

tabakadan gelişen dokulara, yani cilt, kas, bağ dokusu ve yağ tabakasına yönelik lokal enjeksiyonları içerir. Mezoterapi uygulamaları sırasında genellikle vitaminler, mineraller, amino asitler, enzimler, homeopatik ajanlar, botulinum toksin ve PRP gibi bileşenler çok ince iğneler aracılığıyla doğrudan hedef dokuya uygulanır.

Bu mikroenjeksiyonlar sayesinde, klasik ilaç tedavilerine kıyasla çok daha düşük dozlarda fakat daha yüksek etkinlikte sonuçlar elde edilebilmektedir. Mezoterapinin temel avantajı, ilaçların hedef bölgeye doğrudan ulaştırılması yoluyla sistemik yan etkilerin azaltılması ve istenen terapötik etkinin maksimuma çıkarılmasıdır. Aynı zamanda, bu yöntem lokal kan akışını artırarak bölgedeki iyileşme sürecini hızlandırır ve metabolik aktiviteyi destekler.

Uygulama Süreci ve Teknikler

Mezoterapi uygulaması her hasta için bireyselleştirilmiş şekilde planlanır. Öncelikle hasta değerlendirilir ve uygulanacak ajanların türü, dozu ve enjeksiyon bölgesi belirlenir. Uygulama yapılacak bölge önce antiseptik solüsyonla temizlenir. Gerekirse işlem öncesinde ağrıyı azaltmak için lokal anestezi kremi sürülür. Mezo-

* Aile hekimi, Fitoterapist

terapi, çok ince iğnelerle cilt altına az miktarda ilaç karışımının enjekte edilmesi yöntemidir. İğneler genellikle 4-6 mm derinliğe yani cildin orta tabakasına uygulanır. Kullanılan bazı enjeksiyon teknikleri şunlardır:

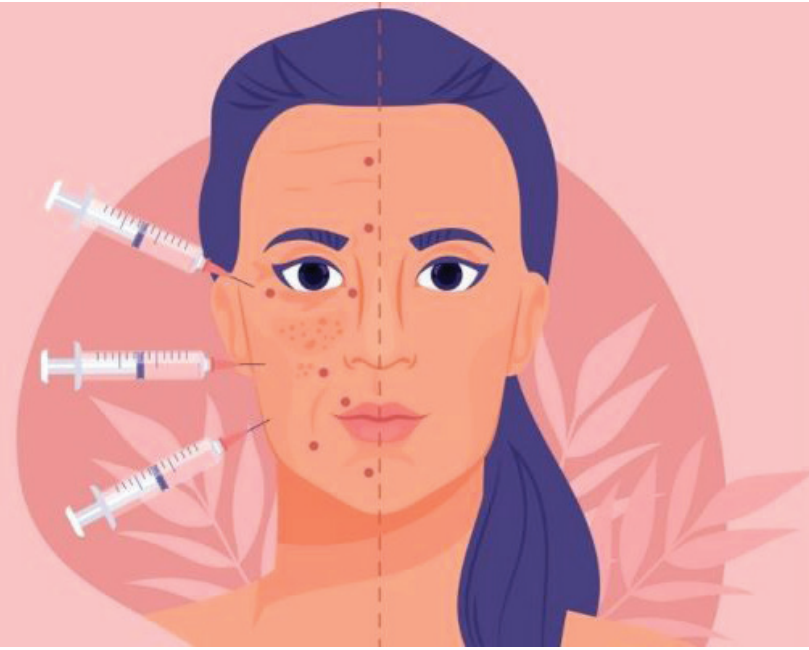
- **Punktur (Noktasal) Teknik:** İlaçlar belirli aralıklarla, doğrudan hedef noktaya enjekte edilir. Özellikle estetik ve ağrı tedavilerinde kullanılır.
- **Nappage (Yüzeysel Çoklu Enjeksiyon):** Cilt yüzeyine sık ve yüzeysel enjeksiyonlar yapılır. Genellikle yüz gençleştirme uygulamalarında tercih edilir.
- **Papül Tekniği:** Cilt altında küçük kabarcıklar oluşacak şekilde uygulanır. Etkinin uzun sürmesi istenen durumlarda kullanılır.
- **Point by Point (Nokta Nokta):** Her enjeksiyon belirli sorunlu noktalara uygulanır. Özellikle kas-iskelet sistemi hastalıklarında tercih edilir.
- **Yüzeysel Enjeksiyon Tekniği:** Cilt yüzeyine çok ince uygulamalar yapılır, özellikle cilt yenileme ve renk düzenleme işlemlerinde etkilidir.

İşlem elle yapılabileceği gibi, mezoterapi tabancası adı verilen cihazlarla da uygulanabilir. Bu cihazlar enjeksiyonları otomatik olarak yaparak işlemi daha hızlı ve konforlu hale getirir. Seanslar genellikle 15-30 dakika sürer. Uygulama sonrası kişi hemen günlük hayatına dönebilir. Kısa süreli kızarıklık, morarma veya şişlik oluşabilir ancak bunlar genellikle birkaç saat içinde kendiliğinden geçer.

Seans sıklığı ve toplam uygulama sayısı, tedavi amacına göre değişir. Estetik uygulamalarda genellikle 4-6 seans yeterli olurken, medikal durumlarda bu sayı daha fazla olabilir. Etkinliğin korunması için aralıklı bakım seansları önerilir.

Mezoteapinin Uygulama Alanları **Cilt Gençleştirme ve Yüz Rejuvenasyonu** **(Mezolift / Mezoglow):**

Yüz mezoterapisi, yaşlanma karşıtı uygulamalarda en sık başvuru yöntemlerinden biridir. Özellikle hyaluronik asit, somon DNA, C vitamini ve koenzim Q10 gibi ajanlar içeren kokteyller cilt altına enjekte edilerek, fibroblastların kolajen ve elastin üretimini artırması sağlanır. Bu da cildin sıkılığını artırır, tonunu eşitler ve kırışıklıkları azaltır. "Mezolift" sıkılaştırma ve tonus

kazandırmayı, “Mezoglow” ise parlaklık ve nem desteğini hedefler.

Saç Dökülmesi Tedavisi:

Genetik, hormonal veya çevresel faktörlere bağlı saç kayıplarında saç mezoterapisi; minoksidil, biotin, çinko, PRP ve çeşitli multivitamin karışımlarıyla saç köklerini besleyerek yeni saç gelişimini teşvik eder. Tedavi genellikle haftalık seanslarla uygulanır ve ilk etkiler 4-6 hafta içinde gözlenir.

Bölgesel Yağ Azaltma ve Selülit:

Lokal yağlanmanın azaltılması amacıyla fosfatidilkolin, L-karnitin, kafein gibi lipolitik ajanlar kullanılmaktadır. Bu maddeler yağ hücrelerini parçalayarak lenfatik sistemle atılmalarını kolaylaştırır. Özellikle karın, basen ve üst bacak gibi inatçı bölgelerde etkili olur. Selülit tedavisinde mikro dolaşımı artırıcı ve bağ dokusunu destekleyici içeriklerle deri altındaki düzensiz görünüm düzeltilir.

Pigmentasyon ve Akne:

Melazma, hiperpigmentasyon, akne izleri ve aktif aknelerde mezoterapi; antioksidan içerikler ve renk açıcı maddelerle hem inflamasyonu azaltır hem de cilt tonunu düzenler. Alfa-arbutin, niasinamid ve glutatyon gibi içerikler bu amaçla yaygın olarak kullanılır.

Ağrı ve Kas-İskelet Sistemi Hastalıkları:

Bel fıtığı, siyatik, artrit, spor yaralanmaları ve kas spazmları gibi durumlarda, prokain, heparin türevleri ve anti-inflamatuar maddelerle yapılan mezoterapi uygulamaları ağrıyı azaltmakta ve fonksiyonelliği artırmakta etkilidir. Örneğin iltihaplı bir tendon çevresine birer santimetre aralıklarla NSAİİ (steroid dışı anti-inflamatuvar ilaç) ve gerekiyorsa kas gevşetici çok küçük dozlarda enjekte edilerek, ilacın doğrudan sorunlu dokuda etkisini göstermesi hedeflenir. Akut ağrılı durumlarda birkaç seanslık uygulama yeterli olabileceği gibi, kronik ağrılarda belirli aralıklarla tekrarlayan seanslar yapılabilir. Özellikle klasik tedavilere dirençli bazı ağrı sendromlarında mezoterapi, ağızdan alınan yüksek doz ağrı kesicilere alternatif olarak düşük dozlu lokal bir çözüm sunması nedeniyle tercih edilebilmektedir.

Nörolojik ve Psikiyatrik Endikasyonlar:

Migren, depresyon ve uyku bozuklukları gibi durumlarda sinir sistemi üzerinde yatıştırıcı etki sağlayan özel içerikler ile mezoterapi uygulanabilir.

Mezoterapide kullanılan maddeler, tedavinin amacına göre oldukça çeşitlilik gösterir. Standart bir formül yoktur; uygulayıcı hekim genellikle kendi deneyimine ve tedavi edilmek istenen soruna göre çeşitli ilaç, vitamin ve doğal maddelerden oluşan bir “kokteyl” hazırlar. Bu karışımın bileşenleri ve oranları farklı klinisyenler arasında değişebilir, çünkü mezoterapide tek tip reçete yaklaşımı yoktur. Yine de genel hatlarıyla mezoterapide kullanılan maddeleri ve etkilerini estetik ve tıbbi uygulamalar olarak iki grupta toplayabiliriz:

Güvenlik, Yan Etkiler ve Kontrendikasyonlar

Mezoterapi güvenli bir yöntem olmakla birlikte bazı durumlarda uygulanması sakıncalıdır. Özellikle aşağıdaki durumlar kontrendikasyon oluşturur:

- Hamilelik ve emzirme dönemi
- 18 yaş altı bireyler
- Kan sulandırıcı kullananlar
- Alerjik yapıda olan hastalar
- Kanser hastaları

- Cilt enfeksiyonları veya açık yaraları olan hastalar

Yan etkiler genellikle hafif ve geçicidir. En sık karşılaşılanlar:

- Kızarıklık ve morarma
- Ödem ve hassasiyet
- Nadiren enfeksiyon
- Lokal pigment değişiklikleri

Steriliteye dikkat edilmesi, kullanılan ürünlerin içeriğinin iyi bilinmesi ve uygulayıcının uzmanlığı, bu yan etkilerin riskini büyük ölçüde azaltır.

Türkiye’de Mezoterapi Uygulamaları

Mezoterapi, modern tıbbın sunduğu bilgi ve tekniklerle bütünleşmiş, bireye özel uygulanabilen etkili bir tedavi seçeneğidir. Estetik ihtiyaçların karşılanmasında olduğu kadar, kronik ağrı, inflamasyon ve cilt hastalıkları gibi medikal sorunlarda da alternatif ya da destekleyici bir yöntem olarak yerini almıştır. Uygulamanın uzman hekimler tarafından, uygun hijyen ve değerlendirme koşullarında yapılması şarttır.

Türkiye’de mezoterapi yasal zemini olan bir tedavidir ve sertifikalı hekimler tarafından tıbbi ortamda uygulanması gerekmektedir. Uygulama protokollerine dair Sağlık Bakanlığı’nın yayınladığı kılavuzlar, enfeksiyon kontrolü ve komplikasyon yönetimi gibi konularda hekimlere yol göstermektedir. Bu sayede, mezoterapi yaptırmak isteyen hastaların güvenli bir ortamda bu hizmete erişmesi amaçlanır. Yine de hastaların, mezoterapiyi işin ehli doktorlardan almaya özen göstermesi önemlidir. Ancak son yıllarda artan ilgiyle birlikte, merdiven altı olarak tabir edilen, tıbbi olmayan ortamlarda ve yetkisiz kişilerce yapılan mezoterapi uygulamalarında artış görülmektedir. Bu tür uygulamalar; enfeksiyon riski, bilinçsiz ilaç kullanımı, kalıcı cilt hasarları ve sistemik yan etkiler gibi ciddi sağlık sorunlarına yol açabilir. Mezoterapi mutlaka Sağlık Bakanlığı tarafından ruhsatlandırılmış sağlık kuruluşlarında ve bu konuda sertifikalı hekimler tarafından uygulanmalıdır. Hastaların, güvenilir olmayan kaynaklardan hizmet almamaya özen göstermesi, hem sağlıkları hem de tedavi sonuçlarının başarısı açısından son derece önemlidir.

Mezoterapi, modern tıbbın sunduğu bilgi ve tekniklerle bütünleşmiş, bireye özel uygulanabilen etkili bir tedavi seçeneğidir. Estetik ihtiyaçların karşılanmasında olduğu kadar, kronik ağrı, inflamasyon ve cilt hastalıkları gibi medikal sorunlarda da alternatif ya da destekleyici bir yöntem olarak yerini almıştır.

KAYNAKLAR

- Aşiran Serdar Z. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 17-21
- Atalık A. Mezoterapi ve Klinik Uygulamalar. J Biotechnol and Strategic Health Res. September 2019; 3: 115-118. doi: 10.34084/bshr.607437
- Bayramgürler D, Nazari Ş. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4):4-8
- Bektaş B. Öztaş MO. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 31-8
- Bulam, H., Ayhan, S., Sezgin, B., Özmen, S., et al. (2013). Mezoterapi: İğnenin Ucundaki Mucize mi, Yoksa Şişirilmiş Balon mu?. Türk Plastik Rekonstrüktif ve Estetik Cerrahi Dergisi, 21(2), 16-19.
- Bülbül Başkan E. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 55-8
- Ertam İ, Kocabaş Yenipazar G. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 46-50
- Gündüz K. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 26-30
- İnanır I, Gençdoğan G. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 22-5
- Koca R, Özer Kaygısız N. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 51-4
- Nas MA, Betos Koçak M. Mezoterapi uygulamaları. Taştan K, editör. Aile Hekimliğinde Geleneksel, Tamamlayıcı ve Fonksiyonel Tıp Uygulamaları. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2022. p.61-5.
- Ök D, Ergin Ş. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 42-5
- Öztürk F, Ermertcan AT. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 1-3
- Şanlı B. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 13-6
- Şentürk N. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 9-12
- Tanrikulu, L. (2007). Mezoterapi. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences, 27(2), 272-275.
- Uçar Tavlı Y. Türkiye Klinikleri J Cosm Dermatol-Special Topics 2014; 7(4): 39-41

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ FARS DİLİ VE EDEBİYATI

Fars Kültürü ve Tarihi Öğrenci Forumu

Sunum Özetleri

29 Mayıs 2025

Fars Filolojisi Üzerinden Alman Şarkiyatçılığına Bir Bakış: Rückert'ten Ritter'e

Nefise Arzu GÖKÇEN

Bu sunum, ana dili Almanca olan Şarkiyatçıların Fars filolojisine katkılarını tarihsel bir perspektifle ele almaktadır. Oryantalizmin bilimsel bir ilgi mi yoksa politik ve kültürel nüfuz aracı mı olduğu sorusu etrafında şekillenen sunum, Friedrich Rückert, Joseph von Purgstall, Friedrich Rosen ve Helmut Ritter gibi önde gelen doğubilimcileri merkezine alır. Rückert'in altı haftada dil öğrenip çeviri yapacak düzeye ulaşan olağanüstü dil yeteneği, onun Hafız, Mevlana ve Sâdî'yi Almanca'ya aktarışındaki ustalıklı örneklenir. Purgstall'ın etkisiyle gelişen Alman şarkiyatçılığı, Goethe'nin "Doğu-Batı Divanı"na kadar uzanır. Sunum, Alman doğubilimcilerin disiplinler arası donanımlarını ve sömürgeci projelerle bilim arasındaki bulanık sınırları da tartışır. Helmut Ritter'in Türkiye'deki akademik katkısı ve İstanbul'daki Şarkiyat Enstitüsü'nün kuruluşu da bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Cüdişâpûr: Antik Tıp Biliminin İran'daki Yükselişi

Zehra ÖZDEMİR

Bu sunum, Sâsâniler döneminde kurulan Cüdişâpûr Tıp Okulu'nun tarihî ve bilimsel gelişimini konu edinmektedir. Mezopotamya, Yunan, Hint ve yerli bilimsel geleneklerin birleştiği bu okul, tıp, astronomi, matematik ve felsefe gibi birçok alanda eğitim vermiştir. Farklı etnik ve inanç gruplarından

bilim insanlarının katkısıyla evrensel bir bilgi sistemi geliştirilmiş; Arap-İslam dünyasına aktarılan bilgi birikimiyle İslami ilimlerin temelini oluşturmuştur. Hekimlikte yeterlilik sistemi, uygulamalı eğitim ve disiplinler arası yaklaşım, Cüdişâpûr'un "ilk üniversite" olma vasfını pekiştirmiştir. Sunum, kaynaklara dayalı olarak bu kurumun bilim tarihindeki yeri ve İslam Rönesansı'na etkisini vurgulamaktadır.

Türk ve Fars Edebiyatları Arasında Etkileşim

Selenay AYDOĞAN

Bu sunum, Türk ve Fars edebiyatları arasındaki etkileşimi klasik ve modern dönemler bağlamında incelemektedir. Klasik dönemde Sadi, Firdevsî ve Hafız gibi şairlerin Osmanlı edebiyatına etkileri; gazel, mesnevi ve nasihat türleri üzerinden ele alınır. Modern dönemde Ahmet Mithat Efendi ve Halide Edib gibi yazarlar aracılığıyla karşılıklı esinlenme, sürgün ve kimlik temaları irdelenir. Sunum, dil, tema ve üslup geçişkenliğine ve edebî mirasın kültürel hafızadaki yerine dikkat çeker.

Nefis ile Ruh Arasında: Mevlânâ, Platon ve Aristoteles'in İnsan Anlayışı

Elif Nur GEDİK

Bu sunum, Mevlânâ, Platon ve Aristoteles'in insanın iç yapısına dair geliştirdikleri "nefis" ve "ruh" anlayışlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Mevlânâ nefsi, dönüşmesi gereken dünyevî bir en-

gel; Platon ruhu, ölümsüz ve üç parçalı (akıl, öfke, şehvet); Aristoteles ise ruhu, beden formu ve yaşam ilkesi olarak tanımlar. Üç düşünür de ruhun hakikate yönelmesi, aklın etkinliği ve bireysel arınma süreciyle insanın yücelmesini savunur. Ortak temada, içsel dönüşümle hakikate ulaşma düşüncesi öne çıkar.

Bostan'da Ahlaki Öğütler: Sâdî-i Şîrâzî'de Tevazu ve Şükür

Zümrüt CAFEROĞLU

Bu sunum, Şeyh Sâdî-i Şîrâzî'nin Bostan adlı eserinde işlenen "tevazu" ve "şükür" kavramlarını merkez alarak, ahlaki öğretiyi çözümlemektedir. Eserin 5000 beyitlik hacmi, tasavvufi, siyasi ve ahlaki mesajları hikâyeleştirerek aktaran bir öğreti metni olarak değerlendirilir. Sâdî'ye göre tevazu, toprağın yaratılıştaki konumu gibi yumuşak ve alçakgönüllü olmaktır; şükür ise nimete karşı gösterilen gönül razılığı ve eylemli minnettarlıktır. Sunum, bu iki değeri hem anlatılarla hem de şiirsel örneklerle somutlaştırmakta; bireysel arınma ve toplumsal uyum arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. "Güzel huyluluk" ve "insanî edep" kavramlarının birey-toplum bütünlüğü açısından önemi vurgulanmaktadır.

Tarihten Günümüze Fars Minyatürü

Esmâ Betül TAPKAN

Bu sunum, Fars minyatürünün tarihsel gelişimini İlhanlılar, Timurlular ve Safevîler dönemleri üzerinden incelemektedir. Minyatür, yalnızca süsleme değil, aynı zamanda anlatı aracı olarak değerlendirilmiş; figüratif sembolizm, canlı renkler ve perspektifin bilinçli ihmaline dayanan özgün bir görsel dil sunmuştur. İlhanlılar döneminde Çin etkisi belirginken, Timurlular devrinde kurumsal üretim ve estetik olgunluk öne çıkar. Safevîler döneminde ise bireysel ifade güçlenmiş, klasik üslup yerleşmiştir. Modern çağda ise minyatür sanatı, geleneksel tekniklerle çağdaş anlatım biçimlerini birleştiren yeni yaklaşımlarla sürdürülmektedir.

Zal ve Rûdabe Hikâyesinin Minyatürlerle Anlatımı

Şule ÖZKAN

Bu sunum, Firdavsi'nin Şâhnâme adlı destansı eserinde yer alan Zâl ve Rûdabe hikâyesini sahne sahne edebî akış içinde ele almaktadır. Zâl'ın Simurg tarafından büyüülmesinden başlayarak, Rûdabe ile karşılaşması ve aşklarının gelişimi anlatılacaktır. Her sahne, bu anlatıya uygun olarak Şâhnâme'den seçilmiş minyatürlerle görselleştirilecek; bu görseller, yapay zekâ desteğiyle hareketlendirilerek sunumda canlandırılacaktır. Böylece izleyiciye hem klasik anlatı hem de görsel-işitsel etkiyle zenginleştirilmiş bir hikâye deneyimi sunulması hedeflenmektedir.

İran Sinemasında Ödüllü Yapıtlar

Ayşenur CANSEL

Bu sunum, İran sinemasının beş önemli filmini incelemektedir: خانه دوست, قیص, پرسپولیس, رنگ خدا, گاو. كجاست؟

Her biri, İran toplumunun farklı dönemlerine ait sosyo-kültürel kırılmaları sinematografik bir dille yansıtan bu filmler, hem yerel izleyiciye hem de uluslararası festivallere seslenmeyi başarmıştır. قیص bireyin sistemle çatışmasını sunarken; گاو kırsal İran'daki psikolojik kırılmaları gözler önüne serer. رنگ خدا doğa, engellilik ve ilahi adalet kavramlarını işler; پرسپولیس modern İran kadınının yaşadığı dönüşümün animasyonla ifadesini sunar. خانه دوست ise çocuk gözüyle etik değerleri sorgular. Sunum, sinemanın estetik gücüyle toplumsal vicdan arasında kurulan bağı öne çıkarır.

Son Dönem İran Filmlerinde Yalnızlık, Adalet ve Kadınlık Temsilleri

Dilara ERSAN

Bu sunum, 2020 sonrası uluslararası ödül kazanmış beş İran filmini tematik olarak incelemektedir: برادران لایلا, کیک محبوب من, یک تصادف ساده سومین, نیست خرس ve جها جنگ. Her film, İran toplumundaki yalnızlık, otorite, intikam, ekonomik kriz ve kadın kimliğini farklı biçimlerde işler. "Bir Tesadüf" ve "Kekim" travmatik geçmişle hesaplaşma, "Leyla'nın Kardeşleri" aile ve toplumsal baskı, "Üçüncü Dünya Savaşı" güç ilişkileri ve çaresizlik, "Ayı Yok" ise ifade özgürlüğü ve bireysel direniş gibi temaları ele alır. Filmler, İran'daki sosyo-politik gerçekli-

gi hem bireysel hem kolektif düzlemde yansıtan güçlü anlatılar sunar.

İran Sinemasında Toplumsal Eleştiri

Sibel CEREN

Bu sunum, İran sinemasında son dönemde öne çıkan politik dram filmleri üzerinden toplumsal çelişkiler ve ahlaki ikilemleri ele almaktadır. Muhammed Resulof'un *ندارد وجود شیطان* adlı filmi, rejim baskısı altında infaz emirleri karşısındaki vicdani çatışmaları dört ayrı hikâye ile ortaya koyar. Ali Abbasi'nin *مقدس عنکبوت* filminde ise kadın bedeni üzerindeki kontrol, medya sansürü ve dinî meşruiyetin toplumda nasıl şiddet üretimine dönüştüğü gözler önüne serilir. Her iki film de İran toplumundaki derin ahlaki ve siyasal sorunlara eleştirel bir ayna tutar.

Modern İran'da Protesto Kültürü ve Kamusal Direniş

Gülvin AYDIN SAVRAN

Bu sunum, İran'da 19. yüzyıl sonundan 1979 İslam Devrimi'ne kadar uzanan dönemdeki halk direnişlerini ve toplumsal hareketleri ele almaktadır. Tütün İsyanı, Anayasa Hareketi, 1920'lerdeki Kürt ve Azeri isyanları, petrolün millileştirilmesi süreci ve 1963 Ak Devrim'e karşı tepkiler detaylı biçimde incelenmiştir. Kadınlar ve üniversite gençliğinin de yer aldığı protestolar, rejimin baskıcı yapısına karşı gelişen dinî ve sivil muhalefetle birlikte değerlendirilmiştir. Ayetullah Humeyni'nin sürgününe uzanan olaylar, muhalefet kültürünün sürekliliğini ortaya koyarken, 1977'de başlayan geniş çaplı eylemlerle rejim karşıtı hareketler tüm toplumsal sınıfları kapsayan bir devrimci enerjiye dönüşmüştür. Bu süreç, halkın siyasete katılımı ve kolektif kimliğin oluşumu açısından tarihsel bir dönüm noktasıdır.

İran Hareminden Bir Portre: Mit ile Tarih Arasında Enîsüddeve

Işıl Nevin ÖZKAN

Bu sunum, İran'da Kaçar döneminin dikkat çekici kadın figürlerinden Enîsüddeve'nin yaşam öyküsünü sosyal medyada dolaşan mitlerle karşılaştırarak ele almaktadır. Halk arasında "145 kişinin âşık olduğu, 13'ünün reddedildiği için

intihar ettiği kadın" olarak tanınan Nasıruddin Şah'ın gözde eşlerinden Enîsüddeve hakkında ki bu popüler iddiaların tarihi gerçeklerle ilgisi üzerinde durulacaktır. Enîsüddeve'nin saray yaşamındaki etkisi, Batı'ya duyduğu merak ve siyasal nüfuzu detaylandırılırken, onunla karıştırılan şahın kızları İsmetüddeve ve Tâcussaltana'nın hayatları da ele alınacaktır. Ayrıca dönemin güzellik anlayışı, fotoğraf temsilleri üzerinden modern algıyla tarihî gerçeklik arasındaki farklar tartışılmaktadır.

İran'da Uluslararası Ticaretin Dinamikleri ve Lojistik Stratejiler

Şevval ERDURCAN

Bu sunum, İran'ın dış ticaretini ve lojistik yapısını jeopolitik, ekonomik ve siyasi bağlamda ele almaktadır. İran, geniş petrol ve doğalgaz rezervleriyle Orta Doğu'nun enerji merkezlerinden biri konumundadır. Ancak bu avantajlar, ABD ve AB'nin uyguladığı nükleer yaptırımlar nedeniyle dış ticarete sınırlayıcı hale gelmiştir. İran, en fazla ithalatı ve ihracatı Çin ile yaparken; Türkiye ile olan ticaretinde daha çok hammadde ve enerji ürünleri ihraç etmektedir. Karayolu, denizyolu ve havayolu taşımacılığındaki güçlü yanlarına rağmen altyapı eksiklikleri, finansal kısıtlamalar ve ambargo baskısı nedeniyle İran lojistikte rekabetçi avantajını kaybetmektedir. Sunum, İran-Türkiye kıyaslamasıyla lojistikte stratejik farkları ortaya koymakta; bölgesel entegrasyon ve ticari açılımlar için çözüm önerileri sunmaktadır.

İran'da Dijital Kadın Girişimciliği ve Sosyal Medya Fenomenliği

Beyza EREN

Bu konuşma, İran'da sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte gelişen "influencer" fenomenini toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla incelemektedir. Özellikle Instagram'ın sunduğu imkânlarla kadınların ekonomik alanda görünürlük kazandığı, yeni iş modelleri geliştirdiği ve toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürdüğü vurgulanmaktadır. Konuşmada muhafazakâr çevrelerin bu dijital dönüşüme dair eleştirileri, devletin sansür ve denetim mekanizmaları ile ekonomik gerekçelerle bu süreci tolere etme ikilemi tartışılmaktadır. Pandemi sonrası artan

çevrimiçi girişimcilik, dijital özerklik alanları ve sosyal medya fenomenlerinin kamusal roldeki dönüşümü merkezî temalar olarak ele alınır.

Türk ve İran Mitolojilerinde Ay ve Güneş

Sibel GÜRSOY

Bu sunum, Türk ve İran mitolojilerinde yer alan Ay ve Güneş motiflerini karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Mitlerin tanımı, işlevleri ve kutsal zamanlara dair anlatılar üzerinden bu iki kozmik varlığın sembolik anlamları tartışılmaktadır. İran mitolojisinde güneş, aydınlık ve iyiliğin; ay ise karanlık ve bilinmezliğin simgesi olarak yorumlanır. Zerdüşti dualar ve eski Fars inanışlarında güneş, Mitra ile özdeşleştirilir; doğurganlık tanrıçası Anahita ve nur anlayışı ile birleşerek kutsal bir üçlü oluşturur. Ay ve Güneş, mevsimsel döngülerin kontrolünde doğa tanrıları olarak işlev görür. Türk mitolojisinde ise Ay, ruhsal alemle; Güneş ise yaşam ve kutsallıkla ilişkilidir. Sunum, bu iki kültürdeki kozmolojik yapının sosyal düzeni kurmadaki rolünü ve mitlerin kolektif hafızadaki işlevini vurgular.

Satranç: İran'dan Küresel Kültüre Uzanan Zihinsel Bir Miras

Seval ÖZTÜRK

Bu sunum, satrancın tarihsel kökenlerini ve kültürel yayılımını ele almaktadır. Oyunun Sanskritçe “çaturanga” kelimesinden türediği, İran üzerinden Arap dünyasına ve oradan Avrupa'ya geçtiği aktarılmaktadır. Farsça “çet-reng”, Arapça “şatranc”, İspanyolca “ajedrez” ve Almanca “schach” gibi isimler, satrancın dilsel dönüşümünü ve kültürel aktarımını göstermektedir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim'in “Sanma Şahım” şiiri ile Şah İsmail ile ilişkili rivayetler, satrancın edebî ve siyasi alanlardaki yankısını yansıtır. 2024 Satranç Olimpiyatı'ndaki Türkiye-İran karşılaşması da çağdaş düzlemde oyunun önemini vurgular. Satranç, yalnızca bir strateji oyunu değil, aynı zamanda kültürlerarası zihinsel bir mirastır.

Nakkallık Geleneği: İran'da Sözlü Anlatımın Sahneye Taşınması

Ceren YILMAZ

Bu sunum, İran kültüründe kadim bir sözlü anlatı formu olan nakkallık geleneğini tanıtmaktadır. Nakkallar, hikâyeleri sadece sözle değil; jest, mimik, ses tonu ve geleneksel kostümlerle sahneye taşıyan anlatıcılardır. Özellikle kahvehanelerde, dini törenlerde ve halk kutlamalarında yer alan nakkallar, geçmişin kültürel mirasını gelecek kuşaklara aktarmada önemli rol oynar. Bu gelenek, çağdaş sanat biçimlerinden de beslenerek hâlâ yaşamaktadır. Sunumda, nakkallığın hem nostaljik hem de çağdaş kültürel aktarım biçimi olarak sahnede nasıl canlı tutulduğu örneklerle açıklanmaktadır.

Nevruz'da Heft-Sîn Geleneği

Rumeysa Begüm ASLAN

İran'ın en eski kutlamalarından biri olan Nevruz'da kurulan Heft-Sîn sofraları, Zerdüştlük döneminden günümüze taşınan sembolik ve ritüel bir gelenek olarak ele alınmaktadır. “Sîn” harfiyle başlayan yedi farklı bitkisel yiyecekten oluşan bu sofraya, bereket, sağlık, hayat ve mutluluk gibi kavramları temsil eder. İslamiyet öncesi “Heft-Şîn” geleneğinden dönüşerek bugünkü formuna ulaşmıştır. Sunum, bu ritüelin zaman içindeki değişimi, bölgesel varyasyonları ve sembolizmi üzerine yapılan literatür taramaları eşliğinde, toplumsal dayanışma ve kültürel süreklilik bağlamında yorumlamaktadır.

İran Mutfak Kültürü

Jale ERDOĞAN

Bu sunum, İran mutfak kültürünü yalnızca bir yemek kültürü olarak değil, toplumun yaşam biçimini yansıtan bir alan olarak ele almaktadır. İran'ın farklı bölgelerinde gelişen yemek alışkanlıkları, iklim ve malzeme çeşitliliğine dayanmaktadır. Pirinç temelli yemekler (çilav, polow, tahdig), çeşitli baharatlar (özellikle safran ve advieh) ve ekşi-tatlı dengesine sahip tatlar bu mutfakın temel özellikleridir. Sofralar, aile içi ilişkilere, misafir karşılamaya ve günlük yaşamın düzenine dair ipuçları verir. Sunumda ayrıca yemeklerin sosyal sınıf, kişisel tercihler ve günlük davranışlarla ilişkisi üzerinde durulmaktadır.

BOSTAN*

Zümrüt CAFEROĞLU**

Bu sunum, Şeyh Sâdî-i Şîrâzî'nin Bostan adlı eserinde işlenen "tevazu" ve "şükür" kavramlarını merkeze alarak, ahlâkî öğretiyi çözümlemektedir. Eserin 5000 beyitlik hacmi; tasavvufî, siyasi ve ahlâkî mesajları hikâyeleştirerek aktaran bir öğreti metni olarak değerlendirilir. Sâdî'ye göre tevazu, toprağın yaratılıştaki konumu gibi yumuşak ve alçak gönüllü olmaktır; şükür ise nimete karşı gösterilen gönül râzılığı ve eylemli minnettarlıktır. Sunum, bu iki değeri hem anlatılarla hem de şiirsel örneklerle somutlaştırmakta; bireysel arınma ve toplumsal uyum arasındaki ilişkiyi tartışmaktadır. "Güzel huyluluk" ve "insanî edep" kavramlarının birey-toplum bütünlüğü açısından önemi vurgulanmaktadır.

Şeyh Sâdî-i Şîrâzî'nin Vasiyeti

"Bizim toprağımıza, mezarımıza uğrayan ziyaretçiler: Azizlerin toprağı için olsun, şu söyleyeceğim sözleri hatırlayın: Sâdî, toprak olmuşsa da ne beis var. O, zaten sağlığında da topraktı. Sâdî, rüzgâr gibi dünyayı dolaşıysa da nihayet kendisini kara toprağa teslim etti. Çok geçmeden toprak onu yiyecek; sonra da rüzgâr o toprakları dünyanın her tarafına savuracaktır. Mana gülistanı açıldı açılalı hiçbir bülbül Sâdî kadar güzel terennüm etmemiştir. Böyle bir bülbül ölür de toprağından gül bitmezse, hayret ederim." (ŞÎRÂZÎ 1980, 2)

Şeyh Sâdî-i Şîrâzî aşağıdaki şiirinde; Bostan'ı yazmaya başlamadan önceki yaşadıklarını yazmaya mübarek bir zamanda, iki bayram arasında, 1257 yılında incilerle dolu bu hazineyi okuyucularına kazandırdığını dile getirmektedir.

"Bostan kelimesinin anlamı: Güzel kokulu çiçek bahçesi, gül bahçesi, güzel kokular yeri, çiçeklik ve çiçek bahçesidir." (Çetin KASKA 2019, S.3-4)

در اقصای عالم بگشتم بسی به سر بردم ایام با هر کسی
چو پاکیان شیراز خاکی نهاد ندیدم که رحمت بر این خاق باد
به روز هما یون و سال سعید به تاریخ فرخ میان دو عید
ز ششصد فزون بود پنجاه و پنج که پردر شد این نامبردار گنج

*Dünya üstündeki pek çok yeri gezdim,
İnsanlarla düşüp kalktım,*

*Şirazlılar kadar alçak gönüllü
Ve temiz görmedim bu topraklarda.*

*Çok uğurlu bir gündü, kutlu bir yıl sırası,
Mübarek bir tarihi, iki bayram arası,*

*Sene tam altı yüz elli beş oldu
Bu değerli hazine gerçek incilerle doldu*

TEVAZU

Dost İçin Düşman Cefasını Çekmek

Sâdî gibi kalbi temiz birisi bir güzele âşık olmuştu. Rakiplerinden türlü cefalar, sitemler çekmişti. Top gibi mihnet çevgânından kurtulamazdı. Zavallı âşık rakiplere kaşını çatmazdı. Onların öfkelerini, sitemlerini şakaya vururdu. Dostlarından birisi onu kınadı: "Yâhu, hiç sende ar namus yok mu? Bu kadar sitem, hakaret görüyorsun, bunlardan müteessir olmuyor musun? Düşmanın kabahatini affetmeye gelmez. Sonra hakkında âciz, bîçare, miskin, derler. Böyle yaşamak mı istiyorsun?" dedi. Bu sözleri işiten âşık ne güzel cevap verdi. Öyle bir cevap ki, altın ile yazılmaya değer: "Gönlüm yârin sevgisiyle o derece doludur ki, oraya kin sığmaz." (ŞÎRÂZÎ 1980, 187)

Gönülde, kalpte sevgi taht kurmuş ise bir sevgiliye, herkese ve her şeye karşı o kalp sevgi ile doludur. Bedenin en önemli ve değerli yeri olan kalbe zarar verecek bir duygunun girmesine kendilerini bilen ârif kimseler müsaade etmezler.

* Metin, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi Zümrüt Caferoğlu'nun mezuniyet tezinden alınmış bir bölümdür.

** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisi

Toprak Gibi Olmak

“Ey insan! Cenabı Hak seni topraktan yaratmıştır. Toprak gibi gönülsüz, mütevazı ol. Mademki topraktan yaratıldın, ateş gibi haris, cihanı yakıcı, inatçı olma. Korkunç ateş, baş çekti yükseldi, sivrildi. Toprak ise âcizlik ve alçaklık gösterdi. Ateş yükseldiği için (kibirlendiği için) ondan şeytan yaratıldı. Toprak tevazu gösterdiği için ondan Âdem yaratıldı.” (ŞİRÂZÎ 1980, 159-1)

Tevazuda en güzel örnek olan topraktır. İnsana ve diğer canlılara sürekli faydalı şeyler yetiştirirken insan toprağa kimyasallar, çöpler atmakta, üstüne basmakta, kazma kürek ile toprağı alt üst etmektedir. Toprak yine de insanları ve çeşitli canlıları beslemeye devam etmekte, içinden sular fişkırtmakta, yaprakları ile dünyaya oksijen saçmaktadır.

Cüneyd'in Tevazusu ve Yumuşaklığı

“Cüneydi Bağdadi, Sannan çölünde gezerken bir av köpeğı görmüş. Bakmış ki dişleri dökülmüş, aslanlara saldıran pençesinde kuvvet kalmamış, miskinleşmiş, kocamış, tilkiye dönmüş. Vaktiyle yaban öküzlerine, geyiklere atılır onları tutarken şimdi ev koyunlarından tos yemeye başlamış.

Cüneyd o köpeğı öyle miskin, halsiz görünce kendi ağzından ona bir parça bir şey vermiş. Ve bu köpeğı karşı ağlayarak şu sözleri söylemiş: “Köpek, bilmem yarına ikimizden hangimiz daha iyi çıkacak? Zâhire bakılırsa, bugün insan olduğum için ben senden iyiyim. Fakat bilmem ki kaza başıma ne getirecektir. Eğer imanımın ayağı kaymazsa, başıma Cenabı Hakk'ın affı tacını giyeceğim. Eğer üzerimdeki marifet kisvesi soyulacak olursa, senden çok aşağı olacağım.

Köpek ne kadar kötü huylu olursa olsun, onu cehenneme götürmezler. Sâdi! Hak yolunun erleri kendilerine, büyüklük vermezler ve kendilerini köpekten daha iyi tutmadıkları için, şerefçe melekleri geçerler.” (ŞİRÂZÎ 1980, 188-89)

Nefsini terbiye etmemiş, kibirli bir kimsenin kendisine de başkalarına da zararı çok olabilir. Lakin nefislerinin hallerini bilenler, onları güzelleştirmiş, faydalı hale getirmiş Hak yolcuları, kendilerinde bir varlık görmezler.

ŞÜKÜR

“Dosta şükür için söz söyleyemiyorum. Çünkü ona lâıyk şükür bilemiyorum. Vücudumdaki her kıl onun bir ihsanıdır. Nasıl mümkün ki her bir kıl için şükredeyim. Ne kadar methi sena varsa bağışlayıcı Tanrı'ya mahsustur. Çünkü O, kullarını yoktan var etmiştir. Bir yaratıcıdır ki, çamurdan insan yaratmış; ona can, akıl, gönül bağışlamıştır. Baba belinden, ta ihtiyarlığın sonuna kadar bak sana gayb hazinesinden neler ihsan buyurmuştur.

Seni yarattığı zaman temiz olarak yaratmıştır. Aklını topla, toprağı kirlilik girmek ayıptır. Gönül aynasından tozu durmadan sil. Çünkü pas tutacak olursa, cilâ kabul etmez. Ey kendisine tapan kimse! Niçin Hakkı görmüyorsun ki, kolunu, elini harekete getiren O'dur. O'nu hamd et. Sen kendi kendine kalsan, bir nefes ayakta duramazsın. Daima sana gaipten medet yetişir.” (ŞİRÂZÎ 1980, 254)

Bize iyilikle, güzellikle yaklaşan kimselere teşekkürü borç biliyoruz. Ya insanları yaratan ve bu iyi kimseleri vesile kılan Allah'a şükürümüz ve kulluğumuz nicedir? Yeryüzünün birer halifesi olarak, insanlar sorumluluklarını ne denli yerine getirebilmektedir?

İlahi Notaları

Hicaz İlahi

Elimdir Yâ Destgirim Şâh-ı Sultânım Ali

Güfte: Prizrenli Şeyh Yusuf Efendi

Beste: Aliyar Şenel

Usl: Sofyan

Beste Tarihi: 22.01.2025

E lim dir ya des ti gi rim şâ hı sul ta
Zâ tı şâ nın da bu yur du fah ri â lem
Sen ki dâ mâ dı re sül sün sâ hi bi hem
Şeh ri il min bâ bı sen sin yâ A liy yül
Des ti gir ol dü ci hân da Yu su fa sen

nım A li Mel ce i hâ cet re vâ sın
çüm se nin Lâ fe tâ il lâ A li şem
zül fi kar Şâ fi i rû zi ce za sın
mur te zâ Ma ri fe ti hüs nün mî ra
yâ A li Müc ri mi ru hi si yâ hım

der de der mâ nım Ali La i la he il lal lah
si dı rah şâ nım Ali La i la he il lal lah
dî nım i ma nım Ali
sı mâh tâ bâ nım Ali
kıl mü rüv vet yâ Ali

Mu ham med re sul ul lah
A liy yül ve liy yul lah

Rast İlahi

Eğer Derviş İsen Derviş

Güfte: Prizrenli Şeyh Yusuf Efendi

Beste: Mustafa Sinan Yardım

Usul: Düyek

16.02.2025

♩ = 120

Gel ge çe lim bu dün ya dan e ğer der viş
Aşk a te şî ne ya na lım vah det me yi
He va yı nef s i le ol ma sü lu kun dan
Yu suf gö zün hak ka bağ la ge ce ler giz

i sen der viş Pak o la lım ma si va dan
ne ka na lım Tev hid bah ri ne da la lım
ge ri kal ma Mür şid sö zün den ay rıl ma
li ce ağ la Aşk o duy la ci ğer dağ la

E ğer der viş i sen der viş i sen der viş
E ğer der viş i sen der viş i sen der viş
E ğer der viş i sen der viş i sen der viş
E ğer der viş i sen der viş i sen der viş

Hüseyini İlâhi

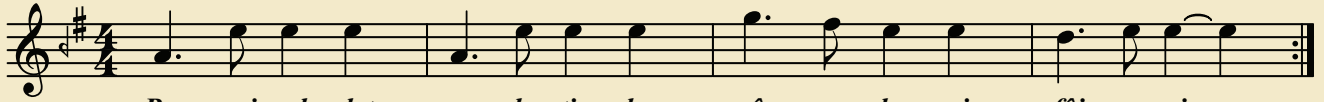
Bezm-i Vahdet Şerbetinden Nûş Eden Rifâiyiz

Güfte: Prizrenli Şeyh Yusuf Efendi

Beste: Y. Selim Şenel

Usl: Sofyan
♩ = 120

Beste Tarihi: 02.01. 2025

Bez mi vah det şer be tin den nûş e den ri fâi yiz
Gel hâ râ bât eh li i sen giz li ce gel ya nı ma
Taş ra mız dan an la şıl maz ren gi miz el vâ nı mız
Sır rı mız bir öz ge sır dır mah rem ol maz gay rı lar
Sır rı vah det ten o kur san mek te bi ir fâ na gel
Men ba i sır rı A li den aç mı şız bir sof ra kim
Pen çe i â li â bâ dan al mı şız des tu ru muz

Yok lu ğa dü şüp vü cu dun var e den ri fâi yiz
Hiç a yıl maz ge ce gün düz mest o lan ri fâi yiz
İ çe ri gel gö re sin kim ne a cep ri fâi yiz
Bir li ğe gel tâ lib i sen iş te biz ri fâi yiz
Bir hu rûf hem da hi bir savt o ku tan ri fâi yiz
Zev ki yâb ol mak di ler sen gel be ri ri fâi yiz
Yû su fa me yâ nı aşk da can ve rir ri fâi yiz

Hüseyini İlâhi

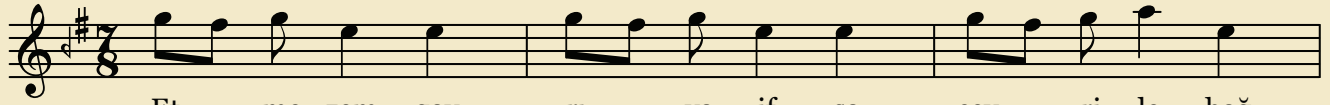
Etmezem Gayrıya İfşa

Güfte: Prizrenli Şeyh Yusuf Efendi

Beste: Y. Selim Şenel

Usul: Devri Hindi

Beste Tarihi: 02. 01. 2025

Et me zem gay rı ya if şa cev ri le bağ
Aş kı la ağ la ma yan lar vus la tı hak
Şer ha i si ne yi et me ne hâ cet gay
Aş kı la öl mek Yu suf un vus la tı dır

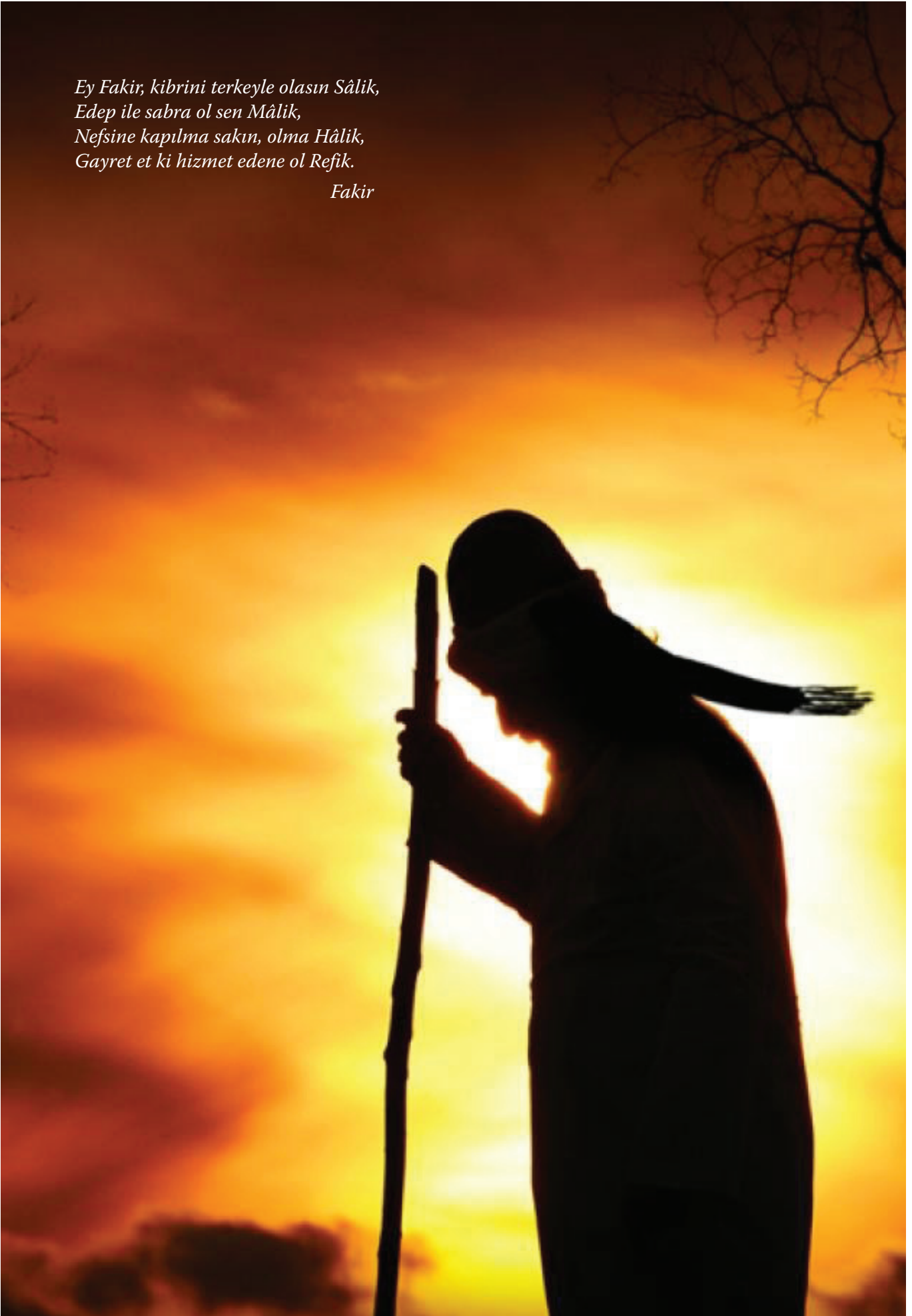
rı de li ne Râ zı yım her ne ge lir se
e de mez Yok sö züm gaf le ti le hem
rı lar a Ne şi kâ yet e de yim ha
bil miş ol Reş ke der Hı zı rı İl yas

haz re ti hak tan ge le ne
dahi ak lım çe le ne

*Ey Fakir, kibrini terkeyle olasın Sâlik,
Edep ile sabra ol sen Mâlik,
Nefsine kapılma sakın, olma Hâlik,
Gayret et ki hizmet edene ol Refik.*

Fakir

AKDEM AKADEMİSİ VAKFI

AKDEM, 2010 yılında millî kültür değerlerinin yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması yolunda son nefesine kadar çalışan, iman ve ihlas abidesi üç Ayverdi, **Sâmiha Ayverdi**, **Ekrem Hakkı Ayverdi** ve **İlhan Ayverdi**'nin prensipleri ile yola çıktı. **AKDEM**'in fikir annesi **İlhan Ayverdi Hanımefendi**'dir.

Dil, edebiyat, din, mûsikî, tarih ve sanat... Bir milleti ayakta tutan yapı taşları... Bütün bunlardan mahrum bir toplum, geçmişin sayfalarına gömülmeye mahkûm... Bu fikri temel alan **AKDEM Derneği**, Türk dili ve edebiyatı, Türk mûsikisi, Türk tarihi, Türk sanatı, Türk mimarisi üzerinde akademik araştırmalar yapmak, düşünceyi geliştirmek, kültür değerlerimizi yaşanır hâle getirmek, millî değerlerimizi gelecek nesle aktarmaya yönelik projeler gerçekleştirmek ve yayın yapmak amacıyla kuruldu.

Derginin “hür tefekkürün kalesi” olduğunu düşünen **AKDEM**, öncelikli faaliyet sahasını dergi yayıncılığı olarak belirledi. Bu yolda Türkiye’de özellikle Türk Müziği alanında ciddi, hacimli, nitelikli bir dergiye ihtiyaç olduğu fikrinden hareketle bir Türk mûsikî dergisi çıkarma kararı aldı.

Kültür ve medeniyetimize mûsikimizle beraber yön veren edebiyatı da yayın sahasına alan **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi**, 2010 yılında yayın hayatına başladı. Türk modernleşme tarihinde çok uzun yıllar öksüz ve yetim kalmış, fakat içlerindeki bitmek bilmez cevherle zamanı aşan cengâverler gibi mücadele etmiş dilimiz, edebiyatımız ve mûsikimiz “adım, uğur” anlamını taşıyan **KADEM** ile seslerini duyuracak yeni bir meydan buldular. **KADEM Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** tüm Türkiye’ye kadem getirdi, yayın hayatında 12. yılını tamamladı ve özellikle Türk mûsikî sahasında büyük bir boşluğu dolduran uğurlu bir adım oldu.

AKDEM yayıncılık faaliyetlerine **ZÂHİR Yayınları** ile devam etti. Medeniyetimizi var eden dil, edebiyat, mûsikî, din, tasavvuf gibi alanlar ve bu alanların birbiri ile kesişim noktalarını mesele eden eserler neşreden **ZÂHİR Yayınları** kısa zamanda, Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy-Mûsikî Yönü ve Eserleri (Yüce Gümüş), Vakıf Medeniyeti, Küreselleşmenin Din ve Toplum Yapısı Üzerindeki Etkileri, Kültür ve Din (İsmet Binark), Karahanlı Türkçesi ve Harezmi Türkçesi Kılavuzu (Fahrünnisa Bilecik), Dilimin Ucundakiler (Nevnihal Bayar) adlarıyla altı kitap yayımladı.

AKDEM Derneği, yayıncılık faaliyetlerinin yanı sıra düzenli olarak yardım ve eğitim faaliyetleri, geleneksel çocuk iftarları, huzurevi iftarları, paneller ve kültür gezileri de yapmıştır.

Derneğimiz, Temmuz 2012 tarihinde **Akdem Akademisi Vakfı** adıyla vakfa dönüşmüştür ve bütün faaliyetlerine aynı şekilde devam etmektedir.

Akdem Akademisi Vakfı, **Kadem Mûsikî ve Edebiyat Dergisi** ve **Zâhir Yayınları** ile beraber, dün olduğu gibi bugün de *“halka yapılan hizmetin Hakk’a olduğunun şuuru varmış olanların ve eserlerinin kendilerine değil yaptırana ait olduğunu bilen, kendilerini yapılması murat edilen için sadece alet ve vasıta olarak görenlerin”* rehberliğinde yoluna devam etmektedir.

Vakfımızın gayesi; Türk kültürünü araştırmak, kültür değerlerimizi yaşatmak ve bunları gelecek nesillere aktaracak şekilde çalışmalar yapmak, düşünceyi ve dilimizi geliştirmek, kültür, sanat, tarih, mimarî, dil, tasavvuf, eğitim ve mûsikî alanında akademik araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştirmek; vakfın amacına yönelik projeler ortaya koyarak bunları hayata geçirmektir.

ZÂHİR

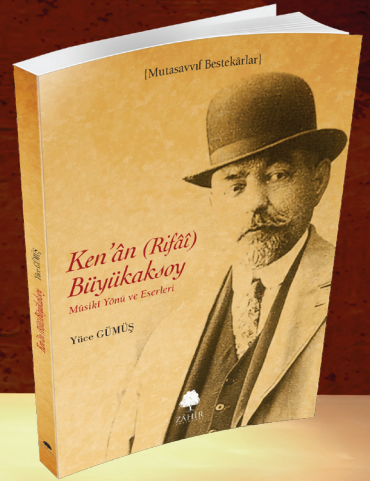
YAYINLARI

PRİZRENLİ ŞEYH YUSUF EFENDİ
VE DİVANI
Fahrünnisa BİLECİK - Ünal ŞENEL
Nevihal BAYAR

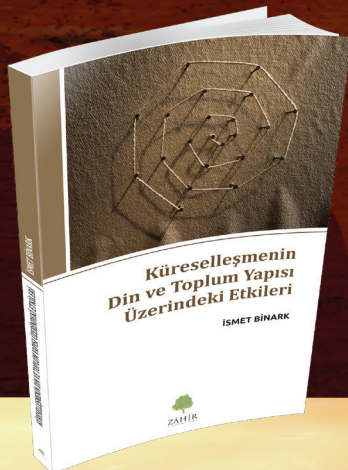
KARAHANLI TÜRKÇESİ VE
HAREZMİ TÜRKÇESİ KILAVUZU
Fahrünnisa BİLECİK

KEN'ÂN (RİFÂÎ) BÜYÜKKAKSOY
Mûsikî ve Eserleri
Yüce GÜMÜŞ

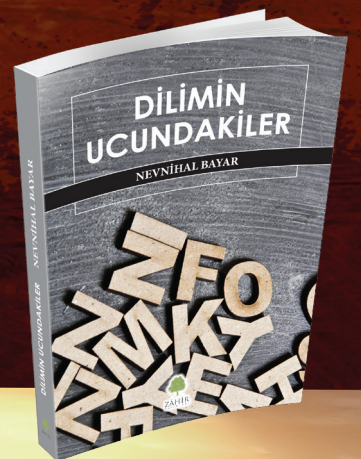
VAKIF MEDENİYETİ
İslâmîyet'te ve Türkler'de Vakıf ve
Yabancı Gözü ile Osmanlı Vakıfları
İsmet BİNARK

KÜRESELLEŞMENİN DİN VE
TOPLUM YAPISI ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ
İsmet BİNARK

KÜLTÜR VE DİN
Dinin Toplum
Bütünleşmesindeki Yeri
İsmet BİNARK

DİLİMİN UCUNDAKİLER
Nevihal BAYAR